

תמונת מצב המדינה

תרשימים בנושאי חברה וכלכלה בישראל

אבי וייס

- מצב המשק ורמת החיים
- זרקור: דפוסי הפריזון יוצאי הדופן בישראל
- חינוך והשכלה גבוהה
- זרקור: התרחבות החינוך הטכנולוגי-מקצועי
- תעסוקה
- זרקור: מגזר ההיי-טק
- בריאות
- רווחה
- זרקור: הפערים המגדריים בפנסיה

מרכז טאוב
 לחקר המדיניות החברתית בישראל

תמונת מצב המדינה

תרשימים בנושאי חברה וכלכלה בישראל

2019

אבי וייס

החוברת הופקה בתמיכתה הנדיבה של קרן קורת

מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
ירושלים, אייר תשע"ט, יוני 2019

החוברת מתבססת ברובה על מחקרים שנכללו ב"דוח מצב המדינה 2018" ועל פרסומים אחרים של מרכז טאוב

מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל

מרכז טאוב נוסד ב-1982 ביוזמתם של הרברט מ' סינגר, הנרי טאוב וארגון הג'וינט האמריקאי. המרכז ממומן באמצעות קרן צמיחה שהוקמה על ידי קרן הנרי ומרלין טאוב, קרן הרברט ונל סינגר, ג'ין וג'ון קולמן, קרן משפחת קולקר-סקסון-הלוק, קרן משפחת מילטון א' ורוזלין ז' וולף וארגון הג'וינט האמריקאי.

מרכז טאוב מציג בפני מקבלי החלטות המובילים בארץ ובפני הציבור הרחב תמונה רחבה, המשלבת בין הממדים החברתיים והכלכליים בהתוויית המדיניות הציבורית. הצוות המקצועי של המרכז וצוותי המדיניות הבין-תחומיים, הכוללים חוקרים בולטים בתחומם באקדמיה ומומחים מובילים בתחומי המדיניות, עורכים מחקרים ומעלים חלופות למדיניות בנושאים חברתיים-כלכליים מרכזיים העומדים על סדר היום במדינה. המרכז מציג ניתוחים אסטרטגיים לטווח ארוך והערכות של חלופות למדיניות בפני הציבור ובפני מקבלי החלטות על ידי כתבות בתקשורת, תכנית פרסומים פעילה, כנסים ופעילויות אחרות בישראל ובח"ל.

פרסום זה, ככל פרסומי המרכז, הוא על דעתם ואחריותם של מחבריו בלבד. אין בו כדי לחייב את המרכז, את חבר הנאמנים שלו, את עובדיו האחרים ואת התומכים בפעולותיו.

כתובת המרכז: רח' האר"י 15, ירושלים

טלפון: 02-567-1818

פקס: 02-567-1919

דוא"ל: info@taubcenter.org.il

אתר אינטרנט: www.taubcenter.org.il

עריכת לשון ועימוד: ענבל גפני

נדפס בדפוס "פרינטיב", ירושלים

תוכן עניינים

דבר הנשיא

מצב המשק ורמת החיים

9

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

22

השנים האחרונות התאפיינו בעלייה ניכרת ברמת החיים

אחת הסיבות לשיפור ברמת החיים: ירידת מחירים

היכולת לקנות דיור הולכת ופוחתת, אולם במידה מתונה ממה שנהוג לחשוב

המגמות במחירי הדיור בישראל הפוכות מהמגמות ב-OECD

הגידול בפריון בשנה החולפת נמוך ביחס לתחילת המאה

חלק ניכר מהעלייה בשכר נובע מעלייה קודמת בפריון

מקור הצמיחה העיקרי בשנים האחרונות: עלייה בהשתתפות בכוח העבודה

החיפוש אחר מקורות צמיחה עתידיים: רמת ההשקעות הנוכחית אינה מספקת

הוצאות הממשלה משקפות אחריות פיסקלית – האם מגמה זו משתנה?

הסיבות להוצאה הציבורית הנמוכה: שיעור מיסים נמוך יחסית ועלויות ביטחון גבוהות

23

24

25

26

27

28

30

זרקור: דפוסי הפריון יוצאי הדופן בישראל

מספר הילדים לאישה בישראל גבוה בהרבה מבכל מדינה אחרת ב-OECD

האוכלוסייה המניעה את העלייה בפריון בקרב יהודים: חילונים ומסורתיים

השילוב בין שיעור הפריון לתמ"ג בישראל מציב אותה בעמדה ייחודית

ישראל היא היחידה מבין מדינות ה-OECD, BRIC והמדינות המתפתחות שהפריון בה ממשיך לעלות אף שהיה גבוה מ-2 ב-1995

בקרב יהודיות העלייה ברמת ההשכלה אינה מובילה לירידה בשיעורי הפריון

הפריון בקרב נשים יהודיות עלה למרות העלייה בגיל בעת הלידה הראשונה

31

חינוך והשכלה גבוהה

דמוגרפיה במערכת החינוך: מספר התלמידים גדל מאוד וההתפלגות בין המגזרים השתנתה
שיעורי הלמידה בגנים מעידים על צמצום חלקם של הילדים הערבים ועלייה בחלקו של החינוך הממלכתי
פערי ההוצאה לתלמיד בין ישראל ל-OECD מצטמצמים
רוב התקציב לתלמיד מוקצה לפי נוסחה אוניברסלית, אולם יש כמה תוספות ייחודיות למגזר הממלכתי-דתי
ציוני המיצ"ב השתפרו ופיזור הציונים קטן
ההישגים במבחנים הבין-לאומיים השתפרו, אולם נותרו נמוכים
הזכאות לבגרות עלתה מאוד מאז תחילת המאה
תלמידים רבים יותר ניגשים לבגרות ברמה מוגברת במתמטיקה ובאנגלית
התשואה להשכלה אקדמית בקרב עובדים בעלי מיומנויות נמוכות פחותה בהשוואה ל-OECD
בקרב עובדים מיומנים התשואה להשכלה אקדמית גבוהה יותר
שיעור הערבים בהשכלה הגבוהה עולה, אולם הפערים בינם ובין היהודים עודם רחבים

45

זרקור: התרחבות החינוך הטכנולוגי-מקצועי

חלקם של תלמידי כיתה י"ב בחינוך הטכנולוגי-מקצועי עלה
המסלולים הגבוה והבינוני בחינוך הטכנולוגי התרחבו
התרחבות המסלול הטכנולוגי הגבוה ניכרת במיוחד באוכלוסייה הדרוזית והבדואית
בחינוך הערבי העלייה בשיעור הבנות בחינוך הטכנולוגי הגבוה גדולה יותר מאשר בקרב בנים
נתוני הזכאות לבגרות משקפים לרוב את המצב החברתי-כלכלי
חלקם של התלמידים הניגשים לבגרות במתמטיקה ברמת חמש יחידות עלה מאוד

תעסוקה

53

54

שיעורי התעסוקה של נשים ערביות מתקרבים ליעד, אולם בקרב גברים חרדים יש פיגור גדול

55

העלייה בתעסוקה נובעת ממקור שונה בקרב ערביות ובקרב יהודיות

56

בקרב חרדיות עיקר העלייה בתעסוקה מיוחסת לנשים צעירות, ובקרב יתר היהודיות – למבוגרות

57

הסיבות לאי תעסוקה שונות בקרב נשים יהודיות ובקרב ערביות

58

מרבית המועסקים בהיי-טק הם גברים (כמו בכל העולם), ומרביתם יהודים לא-חרדים

59

חלה ירידה בשיעור החרדיות העוסקות בחינוך; חלקם של המורים החרדים הגברים גבוה מהרגיל

60

רבים יותר מגיעים לעבודה ברכב ומעטים יותר בתחבורה ציבורית, אך השימוש ברכבת במגמת עלייה

61

מרבית העובדים נוסעים למרחקים קצרים

זרקור: מגזר ההיי-טק

63

64

התעסוקה בהיי-טק בישראל גבוהה בהרבה מכלל מדינה אחרת ב-OECD

65

עובדי ההיי-טק הם בעלי המיומנויות הגבוהות ביותר מכלל העובדים, בפרט בישראל

66

יש פערי מיומנות גדולים בין העובדים בהיי-טק ליתר העובדים במשק

67

חלקם של המועסקים בהיי-טק מבין בעלי המיומנויות הגבוהות ביותר בישראל גדול במיוחד

68

כמעט כל העובדים המיומנים שאינם מועסקים בהיי-טק עובדים במקצועות בשכר גבוה

69

פערי המיומנות בין ישראל ל-OECD גדולים במיוחד בחלק התחתון של ההתפלגות

70

מיומנות נמוכה באנגלית מהווה קושי נוסף בניסיון להשתלב בתעסוקה בהיי-טק

71

בריאות

72

העירוב בין רפואה ציבורית לפרטית מעוות את התמחור ופוגע בשוויוניות ובציבוריות של המערכת

74

ההוצאה על בריאות עולה לאט בהרבה מאשר במדינות אחרות, אפילו בשקלול ההבדלים בהרכב הגילים

75

מחירי הרפואה עלו הרבה יותר ממדד המחירים הכללי, בשל הביטוחים הפרטיים והמשלימים

76 העלייה במחירי הרפואה נובעת מעלייה בשכר הרופאים במגזר הציבורי
77 ריבוי תפקידי המדינה במערכת האשפוז (בעלות, פיקוח ומימון) מביא לניגוד עניינים
78 מספר מיטות האשפוז בישראל נמוך במיוחד
79 התפוסה בבתי החולים בישראל כמעט מלאה ומשך האשפוז קצר יחסית – סימן לעיילות או למחסור?
80 פיזור שירותי האשפוז מציב את תושבי הפריפריה בעמדת נחיתות ברורה

83

רווחה

84 קצבת הבטחת ההכנסה נותרה מאחור בהשוואה לשכר הממוצע ולקו העוני
85 שיעור משקי הבית המקבלים הבטחת הכנסה ירד במידה רבה יותר מתחולת העוני
86 כדי להיחלץ מעוני בישראל נחוצות שעות עבודה רבות יותר מאשר במדינות OECD אחרות
87 הפעילות בתחום הרווחה מתמקדת בעידוד תעסוקה
88 הממשלה הגדילה את ההוצאה על מעונות יום כדי לעודד תעסוקה
89 ההוצאה על מדיניות פעילה בשוק העבודה נמוכה, אולם נמצאת במגמת עלייה
90 חלקם של הארגונים והעמותות במערך הרווחה הולך וגדל
91 מרבית המימון של ארגוני רווחה מגיע ממשאבים ציבוריים וממכירת שירותים
92 למרות מאמצי הרווחה, משקי בית בעשירון התחתון השקועים בחובות נמצאים בסיכון לפשיטת רגל
93 בקרב חרדים בעשירון ההכנסה התחתון החובות רבים יותר – וגדולים יותר

95

זרקור: הפערים המגדריים בפנסיה

96 הפנסיות התעסוקתיות של גברים גבוהות יותר מאשר של נשים
97 אובדן ההכנסות מפנסיה בשל הפסקות בקריירה לשם גידול ילדים הוא בין הגבוהים ב-OECD
98 בקרב עובדים שפורשים באותו הגיל, קצבת הזקנה לנשים גבוהה יותר
99 ישראל היא אחת מתשע מדינות שיש בהן הבדל מגדרי בגיל הפרישה, ואחת משלוש שצפויות לשמר את ההבדל
100 בשילוב המקורות הפרטיים, פער השכר בפנסיה מצטמצם מאוד כאשר נשים פורשות באותו גיל כמו גברים

דבר הנשיא

אני מתכבד להציג את "תמונת מצב המדינה 2019", חוברת התרשימים השנתית של מרכז טאוב. החוברת מתפרסמת בסיועה הנדיב של קרן קורת (זו השנה השנייה ברצף), וכתמיד מבקשת להציג את סיפורן של החברה והכלכלה בישראל באופן מקיף וכולל ובפורמט נגיש, שעשוי להיות שימושי בעבור קובעי מדיניות והציבור הרחב בישראל ובעולם. התרשימים והממצאים ב"תמונת מצב המדינה" מבוססים ברובם על מחקרים שפרסמו חוקרי מרכז טאוב בשנה החולפת, ואחרים מתפרסמים כאן לראשונה.

כמדי שנה מציגה החוברת נתוני מפתח בחמשת תחומי המדיניות שאנו עוסקים בהם: מאקרו-כלכלה, חינוך, תעסוקה, בריאות ורווחה. לממצאים המוצגים בכל אחד מהפרקים יש משמעות רבה בקביעת איכות החיים ורמת החינוך, הבריאות והרווחה האישית של כל אזרחי ישראל. לתמונה הכללית העולה מהפרקים נוספו ארבעה זרקורים המספקים מבט עומק על סוגיות מרכזיות בחברה הישראלית. הראשון עוסק בדפוסי פריון הילודה בישראל ומדגים עד כמה הם יוצאי דופן בהשוואה לתבניות במדינות אחרות בעולם; השני מתמקד בחינוך

המקצועי-טכנולוגי, שבעקבות רוח גבית שניתנה לו ממשרד החינוך זוכה להצלחה בשנים האחרונות; השלישי בוחן מקרוב את התעשייה הישראלית הזוכה במרב הכבוד והיוקרה בעולם – ההיי-טק – ובודק אם כוח העבודה הישראלי בן ימינו מאפשר הרחבה עתידית של המגזר המצליח; והאחרון מתעמק בפערים המגדריים בתשלומי הפנסיה ומדגיש את החשיבות של העלאת גיל הפרישה לנשים כדי לשפר את מצבן הכלכלי לאחר הפרישה בטווח הארוך.

ברצוני להודות שוב לקרן קורת על שיתוף הפעולה עימנו ביצירת הפרסום ובהפצתו באופן חופשי לכל המתעניינים בחברה ובכלכלה בישראל. אני בטוח שחוברת זו בפרט, ופרסומי מרכז טאוב בכלל, ימשיכו להיות מקור שימושי ואמין לידע אובייקטיבי ובעל ערך.

פרופ' אבי וייס

נשיא מרכז טאוב

המחלקה לכלכלה, אוניברסיטת בר-אילן

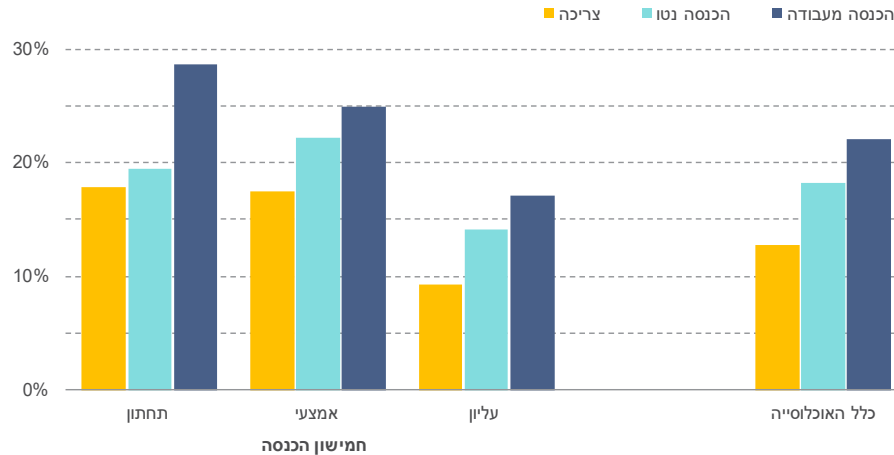

מצב המשק ורמת החיים

המשק הישראלי במצב טוב למדי מאז תחילת העשור – התמ"ג לנפש עולה בהתמדה וכך גם רמת החיים, ורמת המחירים ביחס לעולם יורדת; אולם הנתונים מעלים ספקות רבים בנוגע ליציבותן של המגמות הללו, אפילו בשנים הקרובות. אם החששות הללו מוצדקים, יש למצוא מנוע צמיחה חדש שימשיך להזניק את ישראל קדימה.

השנים האחרונות התאפיינו בעלייה ניכרת ברמת החיים

השינוי הריאלי המצטבר בהכנסה ובצריכה של משקי בית, 2017–2012

בשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת בהכנסות ובצריכה של משקי בית. העלייה הגדולה ביותר בהכנסות נטו הייתה בקרב משקי בית ממעמד הביניים (חמישון הכנסה שלישי), והקטנה ביותר – בקרב משקי בית מהחמישון העליון. לעומת זאת, ההכנסה מעבודה גדלה במידה הרבה ביותר במשקי בית בחמישון ההכנסה התחתון, בשל העלייה בהשתתפותם בכוח העבודה ובשכר המינימום, ובמידה המעטה ביותר בחמישון העליון. בסך הכל תרמו ההכנסות מעבודה 86 אחוזים לעלייה הכוללת בהכנסה.

גם הצריכה עלתה במידה הרבה ביותר בחמישון התחתון. בקרב כלל האוכלוסייה הצריכה עלתה במידה פחותה מההכנסות – מצב המעיד על עלייה בחסכוניות. בד בבד ירדו שיעורי העוני ואי השוויון, לצד עלייה בקו העוני (ראו עמ' 84).

השינוי הריאלי מחושב באמצעות מדד מחירים דיפרנציאלי התואם את סל הצריכה של כל חמישון הכנסה.

מקור: בנימין בנטל וגלעד ברנד, מרכז טאוב

נתונים: OECD.stat

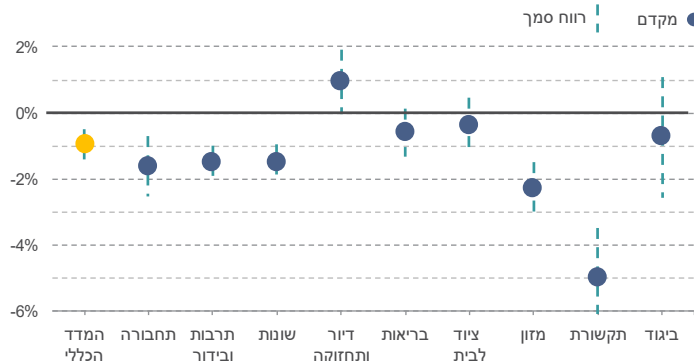
אחת הסיבות לשיפור ברמת החיים: ירידת מחירים

אחת הסיבות לעלייה ברמת החיים מאז 2012 היא הירידה בפער בין מחירי הצריכה בישראל למחירים בעולם המפותח (אם כי המחירים בישראל נותרו גבוהים בהשוואה בין-לאומית). כפי שאפשר לראות בתרשים הימני, רמת המחירים המצרפית בישראל נותרה יציבה למדי מאז 2014 (אף שלאחרונה היא עלתה מעט), ואילו המחירים ב-OECD הוסיפו לעלות.

בבחינה לפי קטגוריות הוצאה (התרשים השמאלי) ניכר שהמחירים ירדו כמעט בכל הקטגוריות. הירידות החדות ביותר היו בתחום התקשורת (כ-5 אחוזים בשנה) והמזון (כ-2 אחוזים בשנה). הנתונים הללו מרשימים בהינתן העלייה בשכר ושיעורי האבטלה הנמוכים בשנים האחרונות. יש להניח שהירידה במחירים נובעת לפחות במידה מסוימת מהפעולות שנקטה הממשלה להוזלת יוקר המחיה בעקבות המחאה החברתית ב-2011. הקטגוריה יוצאת הדופן היחידה היא דיר, ובתחום זה המחירים בישראל עדיין גבוהים ביחס לעולם – כפי שיודגם בשני התרשימים הבאים.

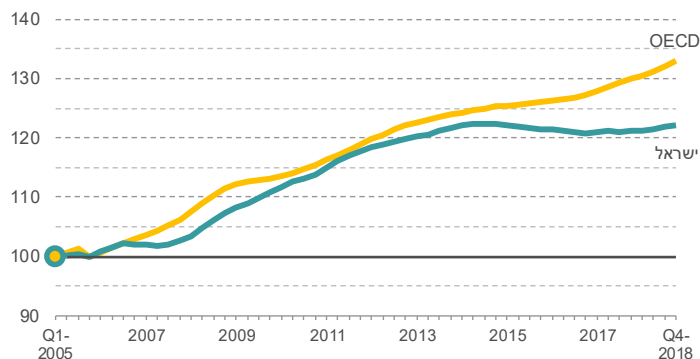
השינוי ברמת המחירים בין 2015 ל-2018*

קטגוריות נבחרות, המחירים בישראל ביחס למחירים ב-28 מדינות OECD

מגמות במחירי הצריכה

מדד: הרבעון הראשון בשנת 2005=100, ממוצע נע שנתי

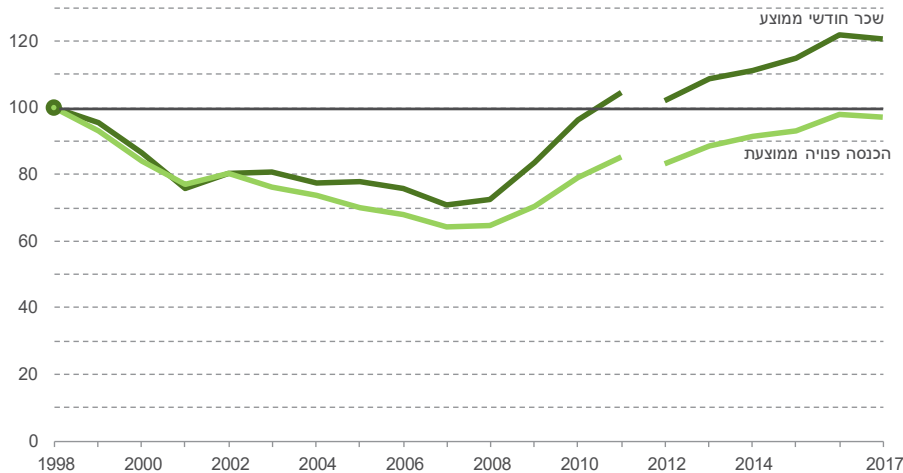

* השינוי השנתי ברמת המחירים שאינו מוסבר על ידי מחזור העסקים ומחירי חו"ל | מקור: בנימין בנטל וגלעד ברנד, מרכז טאוב | נתונים: OECD.Stat

היכולת לקנות דיור הולכת ופוחתת, אולם במידה מתונה ממה שנהוג לחשוב

היחס בין מחירי הדיור לשכר הממוצע ולהכנסה הפנויה הממוצעת של משקי הבית

מדד: שנת 1998=100

ב-2012 חלו שינויים בסקר ההוצאות, לכן יש שבר בסדרה.
 מקור: קיריל שרברמן, מרכז טאוב
 נתונים: למ"ס, סקר הוצאות ומאגר נתונים מרכזי

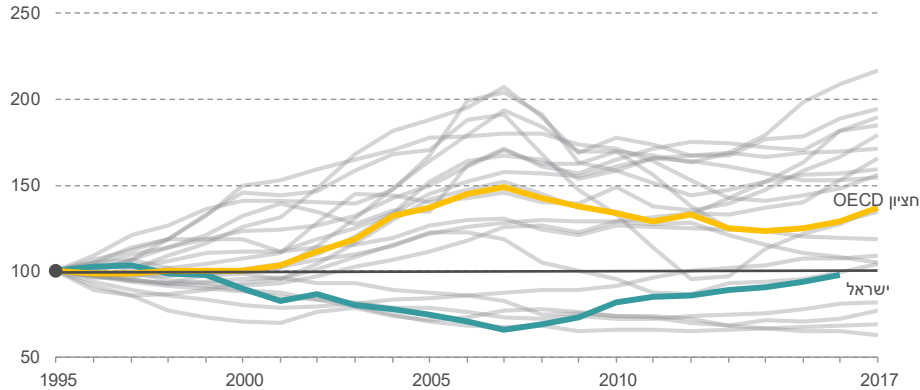
נהוג להעריך את היכולת לרכוש דיור על פי מספר המשכורות הממוצע הנדרש לקניית דירה ממוצעת. אולם השימוש במדד זה אינו מביא בחשבון שלמשפחה ממוצעת יש מקורות הכנסה שאינם מעבודה, ולרוב יותר ממפרנס אחד. לפיכך מדד חלופי המשקף בצורה טובה יותר את היכולת של משק בית לרכוש דירה מתבסס על היחס בין ההכנסה הפנויה של משק הבית למחירי הדיור.

עד 2002 התפתחו שני המדדים בקצב דומה. בשנת 2003 עלתה ההשתתפות בכוח העבודה, בין היתר בשל קיצוץ בקצבאות הרווחה, ועקב כך השכר החודשי עלה בקצב איטי יותר מהכנסת משקי הבית. בשל כך, לפי המדד הסטנדרטי מחירי הדיור ב-2017 היו גבוהים מהמחירים בשנת 1998 בכ-20 אחוזים, אך לפי המדד החלופי יכולתם של משקי הבית לרכוש דירה הייתה דומה ליכולת שנמדדה לפני כשני עשורים.

המגמות במחירי הדיור בישראל הפוכות מהמגמות ב-OECD

היחס בין מחירי הדיור להכנסה הפנויה של משקי הבית

נתונים ממוצעים, מדד: היחס בשנת 1995=100

הקווים האפורים מייצגים את המדינות החברות בארגון.

מקור: קיריל שרברמן, מרכז טאוב

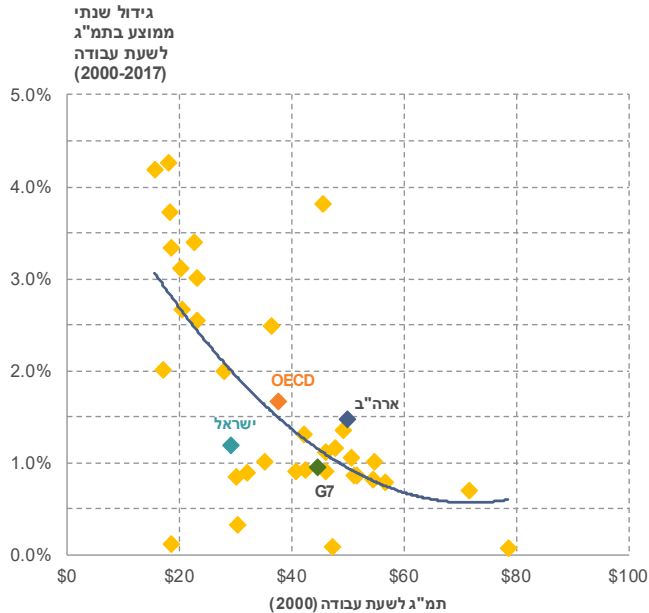
נתונים: OECD

במרבית מדינות ה-OECD פחתה יכולתם של משקי הבית לקנות דיור מתחילת האלף עד למשבר הכלכלי העולמי ב-2008. מאז ירד במקצת חציון היחס בין מחירי הדיור להכנסה הפנויה במדינות ה-OECD אך ב-2014 הוא שב לעלות, כך שבשנת 2017 היחס היה כמעט זהה לרמה שנצפתה לפני המשבר. בסך הכל, במרבית המדינות פחתה יכולתם של משקי בית לרכוש דירות ביחס לשנת 2000, גם לאחר המשבר הכלכלי שחל בשנת 2008.

בישראל המגמה הייתה לרוב הפוכה מהמגמה החיצונית ב-OECD. בסך הכל המצב בישראל השתפר באופן יחסי; לאורך שני העשורים היחס בין מחירי הדיור להכנסה הפנויה של משקי הבית ב-OECD עלה בהרבה, ובישראל הוא כמעט לא השתנה. עם זאת, העשור האחרון התאפיין בהרעה במצבם של הישראלים, ואילו מצבם של אזרחי מדינות ה-OECD כמעט לא השתנה (בחישוב חציוני).

הגידול בפריון בשנה החולפת נמוך ביחס לתחילת המאה

הצמיחה כפונקציה של הפריון

מקור: בנימין בנטל וגלעד ברנד, מרכז שאוב נתונים: OECD

בשנת 2018 צמח התמ"ג במשק בקצב מהיר יותר מהממוצע במדינות ה-OECD: 3.3 אחוזים לעומת 2.9 אחוזים. אולם ההשוואה ההולמת בהקשר של רמת החיים היא של צמיחת התמ"ג לנפש, ומדד זה גדל רק ב-1.3 אחוזים בשנה בישראל – ואילו ב-OECD הוא גדל ב-2.2 אחוזים בשנה בממוצע.

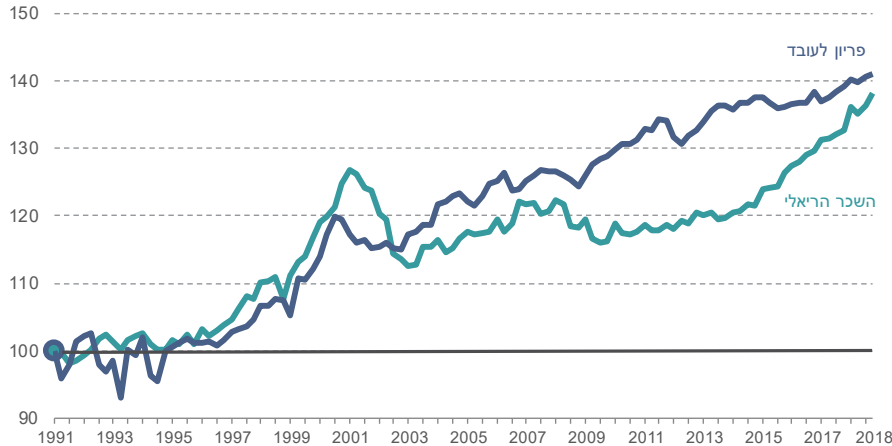
המפתח לצמצום הפערים בין ישראל למדינות מפותחות אחרות הוא שיפור מתמשך בפריון העבודה. כפי שניכר בתרשים, יש קשר סטטיסטי בין קצב הצמיחה של הפריון (התמ"ג לשעת עבודה) ובין רמת הפריון בתחילת התקופה. רוב המדינות שבהן התמ"ג לשעת עבודה בשנת 2000 דמה לזה של ישראל נהנו מקצב צמיחה גבוה בהרבה מזה של ישראל.

בהינתן הרמה ההתחלתית, קצב הצמיחה השנתי של התמ"ג לשעת עבודה צפוי היה להיות כמעט 2.0 אחוזים לשנה. אם המשק היה צומח בקצב הצפוי, הפריון בשנת 2017 היה כ-40 דולרים במקום כ-35 דולרים בפועל, דהיינו תוספת של כ-14 אחוזים. בצירוף העלייה במספר שעות העבודה (כאחוז בשנה) שמתרחשת בישראל בעשור האחרון (ראו עמ' 18), התמ"ג בשנת 2017 צפוי היה להיות גבוה ב-25 אחוזים.

חלק ניכר מהעלייה בשכר נובע מעלייה קודמת בפריזון

השכר והפריזון לעובד במגזר העסקי

מדת: רבעון שלישי של 1991=100

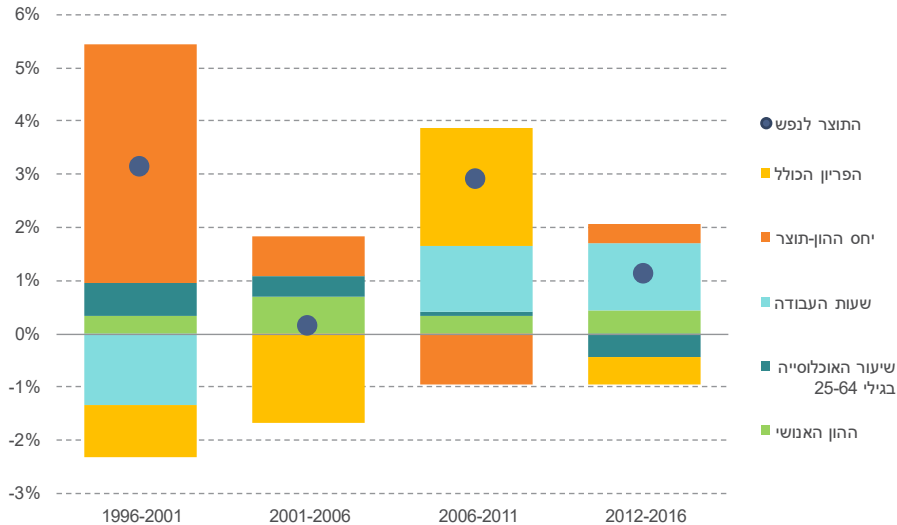
שאלה שעולה מהנתונים המוצגים בתרשימים קודמים היא כיצד רמת החיים עלתה כל כך בשנים האחרונות למרות קצב הגידול האיטי יחסית של התמ"ג לשעת עבודה. התשובה לשאלה משתקפת בתרשימים הנוכחי, המראה כי העלייה החדה בהכנסות מעבודה, המוצגת בעמ' 12, נבעה מצמצום הפער בין הפריזון לעובד (ערך התפוקה לעובד, המחושב על פי המחירים ליצרן) ובין השכר הריאלי (המחושב על בסיס המחירים לצרכן), שהחל להיווצר בסביבות 2008.

העלייה הנוכחית בשכר מפצה על תקופה ארוכה שהתאפיינה בעלייה איטית בפריזון לצד יציבות בשכר. היות שהפער בין השניים כמעט נסגר, מקור זה לעלייה ברמת החיים צפוי להגיע למיצוי – עדות לכך שחיוני לאתר מקורות צמיחה אחרים.

ממוצע שנתי נע, נתונים רבעוניים לשנים 1990-2018.
מקור: בנימין בנטל וגלעד ברנד, מרכז טאוב | נתונים: OECD

מקור הצמיחה העיקרי בשנים האחרונות: עלייה בהשתתפות בכוח העבודה

העלייה בתמ"ג לנפש ותרומת הרכיבים השונים לצמיחה

מקור: בנימין בנטל וגלעד ברנד, מרכז טאוב נתונים: אתר בנק ישראל; הלמ"ס

הצמיחה במשק יכולה לנבוע מכמה גורמים: מלאי ההון האנושי והפיזי, מספר שעות העבודה והפריון הכולל, המודד את הצמיחה שאינה נובעת מהשינויים בגורמים האחרים (קרי היכולת להשיג תפוקה גבוהה יותר באותה רמת תשומות). מהניתוח עולה שמקור הצמיחה לנפש היה שונה מאוד בתקופות שונות: הצמיחה המהירה בסוף שנות התשעים נבעה מהשקעות רבות בהון פיזי, ואילו הצמיחה בין 2006 ל-2011 נבעה משיפור ביכולת הייצור (המיוצג במדד הפריון הכולל). מאז שנת 2012 הצמיחה הייתה איטית יותר ונשענה בעיקר על העלייה בשיעור התעסוקה, ואילו תרומתו של הפריון הכולל הייתה שלילית.

במבט קדימה נראה שללא שיפור בפריון, השינויים הדמוגרפיים ומיצוי העלייה בתעסוקה לבדם לא יאפשרו את המשך הצמיחה בקצב הנוכחי.

החיפוש אחר מקורות צמיחה עתידיים: רמת ההשקעות הנוכחית אינה מספקת

רמת ההשקעות (ברוטו) ושיעור הגידול באוכלוסייה, 2007–2016

מקור פוטנציאלי לצמיחה הוא העלאת רמת ההשקעות במשק. כפי שהומחש בעמוד הקודם, מקור זה (המשתקף ביחס ההון-תוצר) כמעט נעלם ב-15 השנים האחרונות.

התרשים הנוכחי ממחיש את הקשר בין גידול האוכלוסייה לשיעור ההשקעה הגולמית מתוך התוצר במדינות ה-OECD בשנים 2007–2016; שיעורי ההשקעה בישראל נמוכים ביחס למדינות מפותחות רבות – בפרט בהתחשב בגידול המהיר של האוכלוסייה, המצריך השקעה גדולה יותר כדי שההכנסה לנפש תעלה.

סיבות אפשריות לרמת ההשקעה הנמוכה בישראל הן הקושי לעשות עסקים בישראל, הסיכונים הגאו-פוליטיים במדינה והמגבלות על סחר חוץ (הקשורות במידה מסוימת לבידוד הגאוגרפי היחסי של ישראל).

מקור: גלעד ברנד ובנימין בנטל, מרכז טאוב

נתונים: אתר בנק ישראל; הלמ"ס

הוצאות הממשלה משקפות אחריות פיסקלית – האם מגמה זו משתנה?

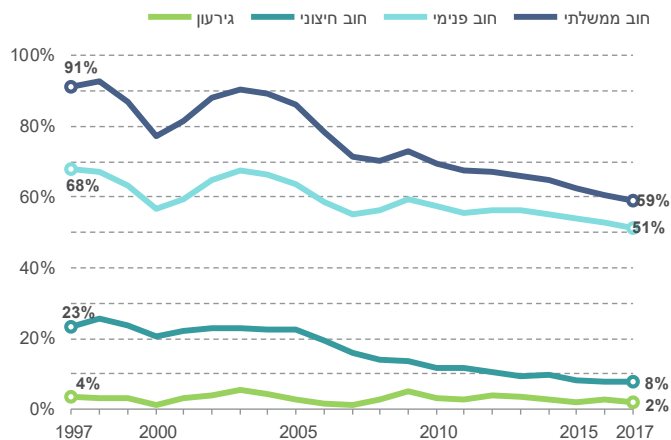
הצריכה הממשלתית היא מתחרה מרכזית על המשאבים במשק, ומתחרה בעיקר בהשקעות. מזווית זו ההתפתחויות בהוצאות הממשלה בעשורים האחרונים היו חיוביות. אחוז ההוצאה הממשלתית מתוך התוצר ירד בהרבה בין 1995 ל-2010, ומאז נותר קבוע למדי (התרשים הימני). ירידה זו לוותה בתהליכים חשובים של הקטנת הגירעון בתקציב וצמצום היחס בין החוב הציבורי לתמ"ג. בעוד שהחוב לפני שני עשורים עמד על כ-90 אחוזים מהתמ"ג, כיום עומד יחס זה על כ-60 אחוזים – יעד שנקבע בהסכמי מאסטריכט אולם מרבית מדינות גוש האירו אינן עומדות בו.

לצד הוצאות הממשלה המתונות ראוי לציון חלקו הזעום של החוב החיצוני (לגורמים בחו"ל), שחולל שינוי היסטורי במעמדו הבין-לאומי של המשק וביכולתו לגייס משאבים בשוק ההון העולמי בריבית נמוכה.

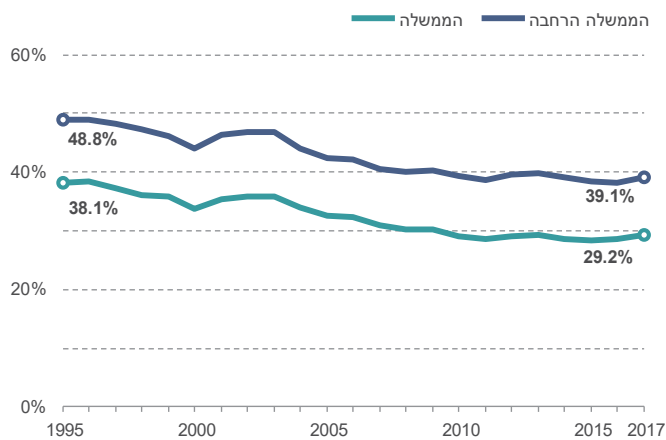
נראה שהשיגים אלו נובעים במידה רבה מהמשמעת הפיסקלית שאפיינה את תקציבי הממשלה בשנים האחרונות; כללי הוצאה שהונהגו בסוף העשור הקודם ריסנו את הוצאות הממשלה, והנמכת תקרת הגירעון באה לידי ביטוי בירידה של הגירעון מרמה של 6-3 אחוזי תוצר ל-3-2 אחוזים בשנים האחרונות.

אולם לאחרונה תהליכים חיוביים אלו מוחלפים בכיוון מדאיג. הממשלה התחייבה להוצאות עתידיות גדולות, בפרט בתחומי השכר וההוצאה הביטחונית, והן ככל הנראה יובילו להיפוך המגמות. הגירעון בשנת 2018 עומד על 3.8 אחוזי תוצר, ונראה שיעלה עוד בעתיד. שינוי המגמות עלול להוביל להורדת דירוג האשראי העולמי של ישראל, והפגיעה בדירוג תייקר את עלויות החוב – תהליכים שיפגעו בצמיחה העתידית.

הגירעון והחוב הממשלתי מתוך התוצר

הוצאות הממשלה באחוזי תוצר

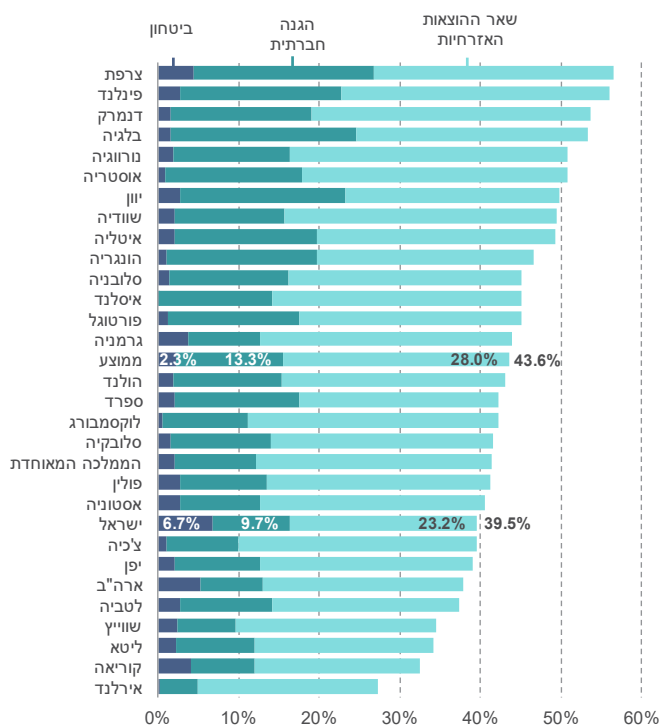

הוצאות הממשלה הרחבה כוללות את הוצאות הממשלה בתוספת הוצאות המוסד לביטוח לאומי, המוסדות הלאומיים, הרשויות המקומיות והמלכ"רים הציבוריים.

מקור: בנימין בנטל וגלעד ברנד, מרכז שאוב נתונים: אתר בנק ישראל; הלמ"ס

הסיבות להוצאה הציבורית הנמוכה: שיעור מיסים נמוך יחסית ועלויות ביטחון גבוהות

ההוצאה הציבורית ומרכיביה כאחוז מהתמ"ג, 2016

בהשוואה בין-לאומית מתבלט המגזר הציבורי בישראל בשני היבטים: שיעור ההוצאה הציבורית נמוך יחסית (כ-40 אחוזים מהתמ"ג), ואילו הוצאות הביטחון גבוהות (כ-6.7 אחוזים מהתמ"ג). עקב כך שיעור ההוצאה האזרחית (ההוצאה על תשתיות, חינוך, בריאות והגנה חברתית, לרבות תשלומי העברה למיניהם) נמוך יחסית ועומד על כ-33 אחוזי תמ"ג. יש לציין כי ההוצאה האזרחית הנמוכה יחסית בישראל היא פרי רמת המיסוי הנמוכה יחסית, כך שהגדלת ההוצאה האזרחית כרוכה בהעלאת המיסים.

יש הבדלים גדולים מאוד בין המדינות במרכיב ההגנה החברתית, הנע בין 23.2 אחוזים (צרפת) ל-4.7 אחוזים (אירלנד). ההבדלים משקפים עמדות חברתיות שונות, וכן הבדלים בהרכב האוכלוסייה. בפרט, החברה הישראלית צעירה ושיעור האבטלה בה נמוך, ונתונים אלו משפיעים על תשלומי ההעברה. לעומת זאת, השוני בהוצאות האזרחיות האחרות קטן יותר. אומנם ישראל נמצאת בחלק התחתון של ההתפלגות (הוצאה של 23 אחוזי תוצר), אך כל הטווח נע בין כ-20 לכ-30 אחוזים.

מקור: בנימין בנטל וגלעד ברנד, מרכז טאוב נתונים: OECD

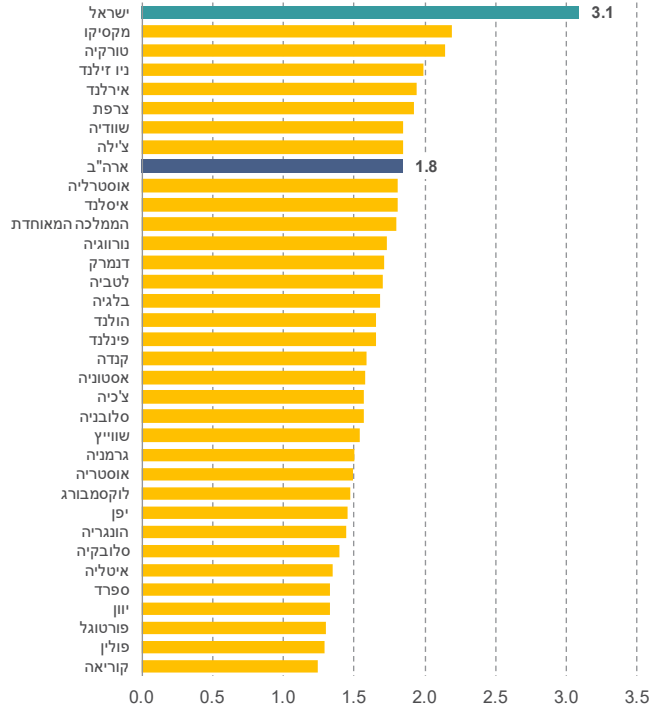
זרקור:

דפוסי הפריזון יוצאי הדופן בישראל

לנתוני הצמיחה ופריזון העבודה יש קשר הדוק להרכב הדמוגרפי של אוכלוסיית ישראל. בזרקור זה נבחן לעומק את דפוסי פריזון הילודה בישראל ונדגים עד כמה הם יוצאי דופן. העובדה ששיעורי הפריזון בישראל גבוהים מאוד ביחס למדינות מפותחות אחרות ידועה היטב, אולם בסעיף הנוכחי יוצגו כמה תבניות נוספות שניכרות בפריזון בישראל לאורך שנים ואינן מתיישבות עם הפרדיגמות העולמיות – והן שהופכות את הפריזון בישראל לכל כך בלתי רגיל.

מספר הילדים לאישה בישראל גבוה בהרבה מבכל מדינה אחרת ב-OECD

שיעור הפרייון הכולל, 2015

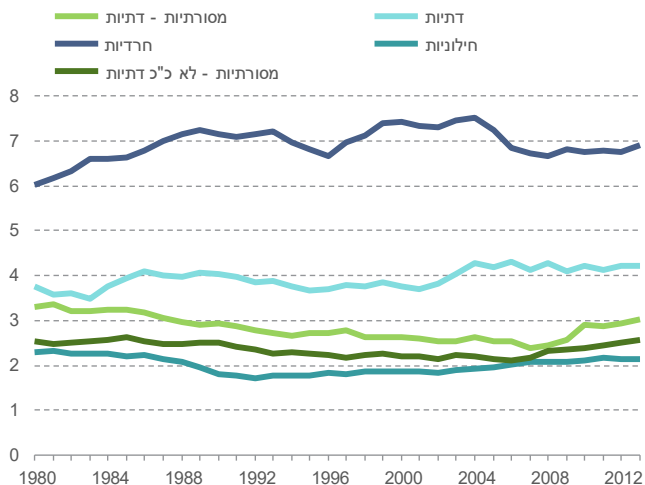
מספר הילדים הכולל לאישה (שיעור הפרייון הכולל) בישראל ב-2015 היה 3.1 – שיעור חריג בגובהו, וגבוה בהרבה ממספר הילדים הנחוץ לשמירה על גודל האוכלוסייה (שיעור התחלופה), העומד על 2.1. נתון זה מציב את ישראל בצמרת דירוג ה-OECD, גבוה בכמעט ילד אחד לאישה מהמדינות הבאות בדירוג – מקסיקו וטורקיה – וב-4.15 סטיות תקן ממוצע ה-OECD (1.68 ילדים). מעניין להתבונן על שיעורי הפרייון בישראל מזווית היסטורית בין-לאומית. הפעם האחרונה ששיעור הפרייון במדינות אירופה המערבית עמד על 3.1 ילדים לאישה היה ב-1931 באיטליה, ב-1914 בגרמניה, ב-1908 בממלכה המאוחדת וב-1889 בצרפת. במדינות OECD ביבשות אחרות פרייון הילודה היה 3.1 ב-1952 ביפן, באמצע שנות השישים של המאה ה-20 (תקופת הבייבי-בום) באוסטרליה ובארצות הברית וב-1976 בדרום קוריאה.

מקור: אלכס וינרב, דב צ'רניחובסקי ואביב בריל, מרכז טאוב נתונים: OECD, תרשים SP2.1

האוכלוסייה המניעה את העלייה בפריון בקרב יהודים: חילונים ומסורתיים

שיעור הפריון הכולל לפי רמת דתיות

האוכלוסייה היהודית

באוכלוסייה היהודית בישראל יש הבדלים ניכרים בין הקבוצות הדתיות השונות: מאז שנות השמונים של המאה הקודמת נע שיעור הפריון הכולל סביב 7 ילדים לאישה בקרב חרדים, וסביב 2.5 ילדים לאישה בקרב חילונים ומסורתיים שאינם דתיים – והשיעור ביתר הקבוצות הדתיות מצוי בתווך בין שני הקצוות.

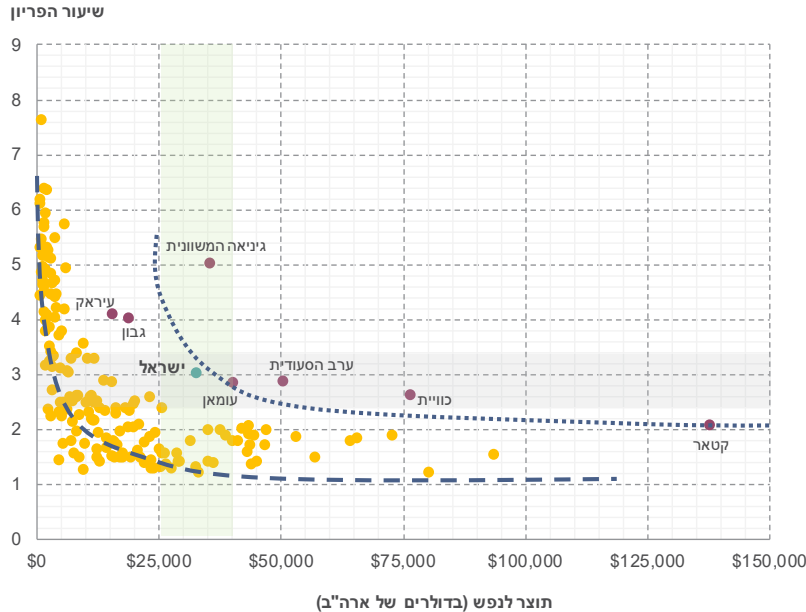
שיעור הפריון בקרב חרדים גדל בהרבה מאז שנות השמונים של המאה הקודמת, אולם בין 2007 ל-2013 הוא היה מעט נמוך יותר מאשר באמצע שנות התשעים. לעומת זאת, באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית חלה מאז שנות התשעים עלייה בפריון (במונחים מספריים ויחסיים כאחד). במילים אחרות: אף שנהוג לייחס את הילודה הגבוהה לחרדים, גם בקרב נשים חילוניות ומסורתיות שיעור הפריון הכולל לא ירד מעולם מתחת ל-2.2, כלומר היה גבוה יותר מכל המדינות האחרות ב-OECD. למעשה מרבית העלייה בשיעור הפריון באוכלוסייה היהודית בשני העשורים האחרונים מיוחסת לנשים לא-חרדיות.

מקור: חליחל, א' (2015). פריון של נשים יהודיות ומוסלמיות בישראל לפי מידת הדתיות שלהן בשנים 1979-2014. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השילוב בין שיעור הפרייון לתמ"ג בישראל מציב אותה בעמדה ייחודית

הקשר בין שיעור הפרייון הכולל לתמ"ג לנפש, 2013

נתונים מ-177 מדינות

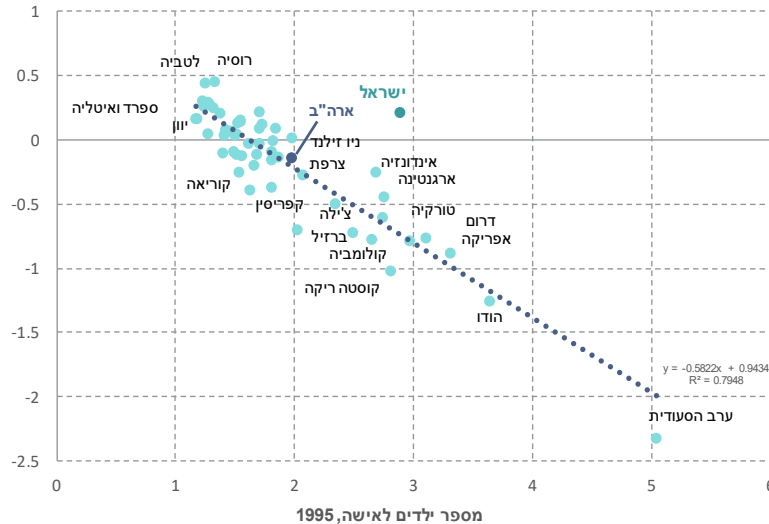
מקור: אלכס וינרב, דב צ'ריניחובסקי ואביב בריל, מרכז טאוב
נתונים: World Development Indicators, 2014

יש קשר הדוק בין התמ"ג לנפש ובין שיעור הפרייון. רוב רובן של המדינות מצויות סמוך לקו המגמה הראשי שמתווה הקשר הזה (הקו המקווקו בתרשים). לעומת זאת, ישראל מצויה על קו מגמה חלופי (הקו המנוקד) לצד שבע מדינות אחרות, כולן מלבדה יצרניות נפט מרכזיות. האזורים המוצללים מאפשרים השוואה ישירה בין ישראל למדינות דומות לה מבחינת רמת הפרייון (האזור האפור) ומבחינת העושר (האזור הירוק). כפי שאפשר לראות, ישראל יוצאת דופן בשתי הקבוצות: במדינות שהתמ"ג לנפש בהן דומה שיעור הפרייון נמוך בהרבה, ונע בין 1.24 (דרום קוריאה) ל-2.02 (ניו זילנד). במדינות ששיעור הפרייון בהן דומה התמ"ג לנפש נע בין 1,684 דולרים (האיטי) ל-13,741 דולרים (אלג'יריה) – והממוצע היה חמישית מהתמ"ג בישראל.

ישראל היא היחידה מבין מדינות ה-OECD, BRIC והמדינות המתפתחות שהפריון בה ממשיך לעלות אף שהיה גבוה מ-2 בשנת 1995

הקשר בין השינוי בשיעור הפריון בשנים 1995-2015 לרמת הפריון ב-1995
נתונים מ-55 מדינות

שינוי בפריון,
1995-2015

מקור: אלכס וינרב, דב צ'רניחובסקי ואביב בריל, מרכז טאוב
נתונים: OECD

הפריון בישראל חריג גם במסלול העלייה שלו. שיעור הפריון הכולל במדינה מעולם לא היה נמוך מ-2.8 ואף עלה ב-0.2 ילדים בין 1995 ל-2015 (במידה רבה בשל הפריון באוכלוסייה היהודית החילונית, כפי שהודגם בעמ' 25).

ישראל אינה המדינה היחידה שהפריון בה עלה בשנים אלו, ואפילו אינה ייחודית בשיעור העלייה. אולם בכל מדינות ה-OECD, ה-BRIC (ברזיל, רוסיה, הודו וסין) והכלכלות המתפתחות שקצב העלייה בהן היה דומה, שיעור הפריון בתחילת התקופה היה נמוך בהרבה, לרוב מתחת ל-1.4. פרט לישראל, כל המדינות בקבוצה זו ששיעור הפריון בהן היה גבוה מ-2.0 ילדים לאישה ב-1995 חוו ירידה בפריון עד 2015. אילו שיעורי הפריון בישראל היו תואמים את הדפוסים העולמיים, השיעור כיום אמור היה להיות נמוך ב-0.75 ילדים מהנתון ב-1995, ולא גבוה ב-0.2.

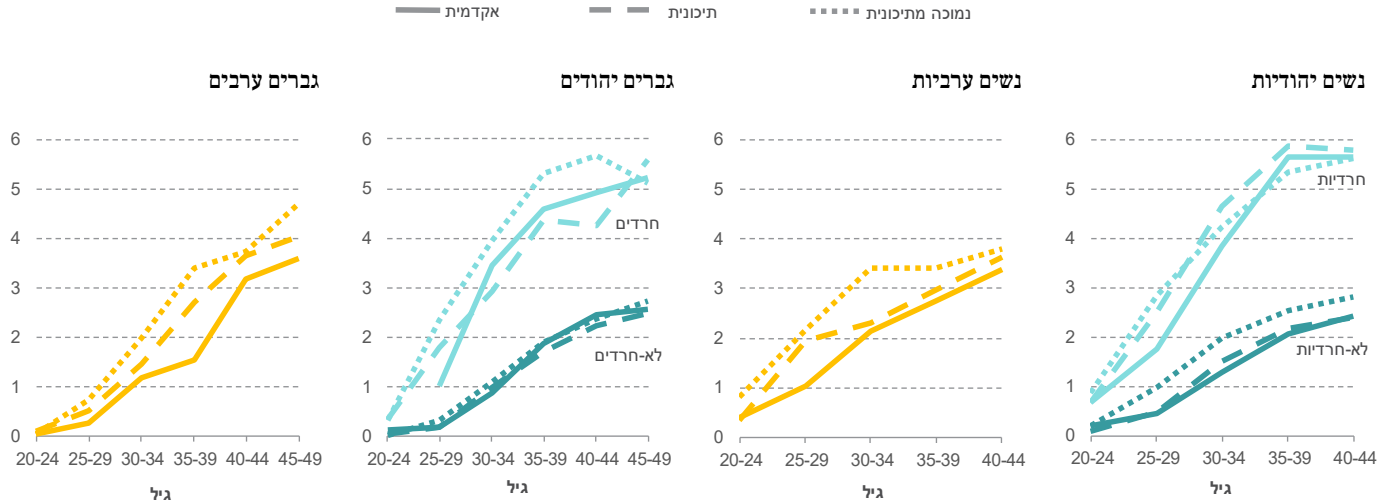
בקרב יהודיות העלייה ברמת ההשכלה אינה מובילה לירידה בשיעורי הפרייון

רמת ההשכלה של נשים ידועה זה זמן רב כאחד הגורמים המשפיעים ביותר על הפרייון. בספרות נהוג לדבר על תחלופה בין "כמות" ל"איכות" – נשים משכילות נוטות ללדת פחות ילדים ולהשקיע משאבים רבים יותר בכל ילד מאשר נשים משכילות פחות. ההשלכות צפויות: לעלייה ברמת ההשכלה – עניין רצוי מבחינות רבות הן לאישה עצמה הן לחברה – יש "עלות" בדמות ירידה בפרייון. התרשימים בעמוד ממול מציגים את השפעת ההשכלה על מספר הילדים הצפוי לאישה בישראל (הכנסת משק הבית מנורמלת לנתון החציוני). הדפוסים תואמים את הקשר הסטנדרטי בין המדדים בצורה חלקית בלבד.

בקרב ערבים ניכרת המגמה הצפויה: בכל קבוצות הגיל בעלי ההשכלה הנמוכה ביותר מולידים הכי הרבה ילדים, ובמרבית הקבוצות בעלי תואר מולידים פחות ילדים מאשר בעלי השכלה תיכונית. לעומת זאת, בקרב יהודים השפעת ההשכלה תואמת פחות את התבניות. רק בקבוצת היהודים הלא-חרדים נשים ללא השכלה תיכונית יולדות יותר מהאחרות, ואילו הפרייון הצפוי של שתי הקבוצות האחרות דומה מאוד.

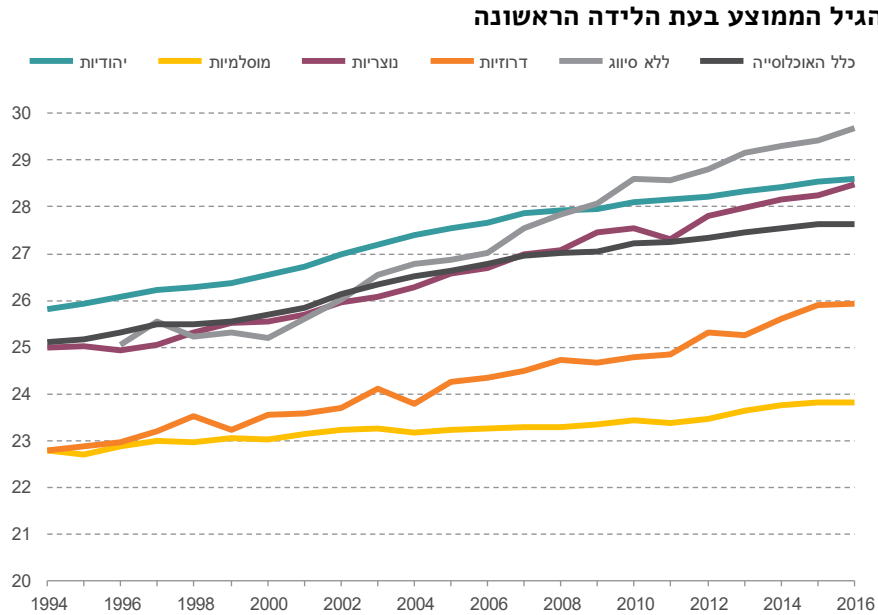
בקרב חרדים מספר הילדים של בעלי תואר נמוך יותר בשנות העשרים לחייהם, אולם עשר שנים לאחר מכן שיעורי הפרייון בקרבם מדביקים את אלו של בעלי ההשכלה הנמוכה יותר.

מספר הילדים הצפוי לאדם לפי רמת השכלה, 2008-2012

מקור: אלכס וינרב, דב צ'רניחובסקי ואביב בריל, מרכז טאוב
 נתונים: למ"ס, הסקר החברתי

הפריון בקרב נשים יהודיות עלה למרות העלייה בגיל בעת הלידה הראשונה

במדינות שהפריון בהן גבוה או קרוב לממוצע, עלייה בגיל הממוצע של נשים בעת הלידה הראשונה קשורה לירידה בשיעורי הפריון. קשר זה אכן מתקיים באוכלוסייה הלא-יהודית בישראל; בין 1994 ל-2016 הגיל הממוצע בלידה הראשונה עלה בכ-3 שנים בקרב נוצריות ודרוזיות ובכשנה בקרב מוסלמיות, ושיעור הפריון הכולל באוכלוסיות הללו אכן הצטמצם באותה תקופה (ב-6 אחוזים, ב-41 אחוזים וב-30 אחוזים, בהתאמה).

לעומת זאת, בקרב יהודיות הקשר הרווח בין גיל הלידה לרמת הפריון מתנתק: הגיל הממוצע בעת הלידה הראשונה עלה בכ-2.8 שנים בשנים אלו, אולם שיעור הפריון עלה בכ-0.4 ילדים. המשמעות היא שהעלייה בפריון בגילים המאוחרים מקזזת את הירידה בפריון בגילים הצעירים יותר.

מקור: אלכס וינרב, דב צ'רניחובסקי ואביב בריל, מרכז טאוב נתונים: OECD

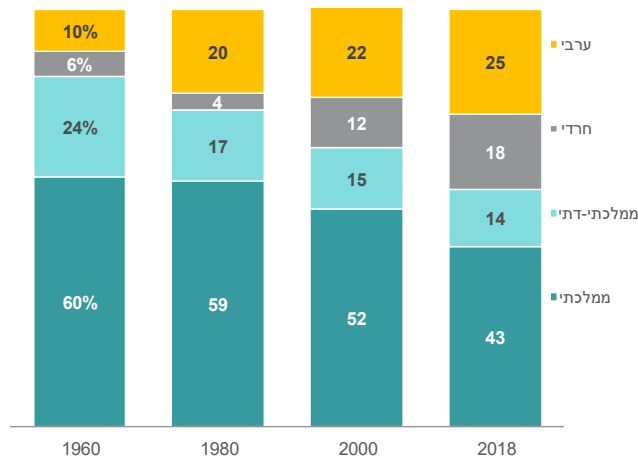
חינוך והשכלה גבוהה

השינויים והמגמות בהישגים הלימודיים בעת האחרונה היו ברובם חיוביים. המאמצים למימוש שתיים מהמטרות העיקריות של שני שרי החינוך האחרונים – הגדלת שיעור התלמידים והתלמידות הלומדים מתמטיקה ברמה מוגברת והרחבת חלקו של החינוך המקצועי במערכת (המתוארת בזרקור) – נשאו פירות. נוסף על כך חל שיפור בהישגי התלמידים הישראלים במבחנים הארציים והבין-לאומיים, אף שהם עדיין נמוכים בהשוואה לציונים במדינות מפותחות אחרות.

בפרק זה יוצגו כמה מההתפתחויות החשובות שחלו במערכת החינוך לאחרונה, וכן ניתוח של התשואה להשכלה לפי רמת המיומנות שנמדדת בסקר PIAAC של ה-OECD.

דמוגרפיה במערכת החינוך: מספר התלמידים גדל מאוד וההתפלגות בין המגזרים השתנתה

התפלגות אוכלוסיית התלמידים בבתי הספר לפי מגזר

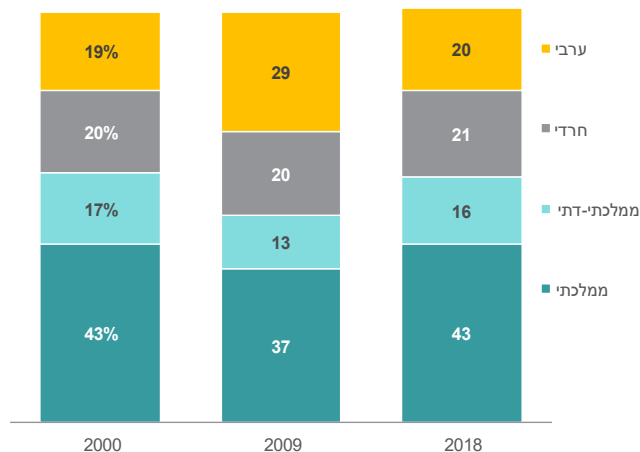
אוכלוסיית התלמידים בישראל גדלה מאז שנת 2000 ב-43.6 אחוזים. גידול שנתי בשיעור של 2 אחוזים בממוצע הוא חריג בהשוואה למדינות מפותחות אחרות, ואינו שכיח גם במדינות מתפתחות. לאורך התקופה כולה קצב הגידול המהיר ביותר היה בזרם החינוך הבודאי ובחינוך החרדי.

הגידול העיקרי בחלקו של החינוך הערבי התרחש בין 1960 ל-1980, ואילו ב-40 השנים האחרונות קצב הגידול הואט בהרבה. לעומת זאת, חלקו של החינוך החרדי עלה בקצב מהיר מאז שנות השמונים. שינויים אלו באו על חשבון החינוך הממלכתי, ובמיוחד הממלכתי-הדתי, שחלקו ירד כמעט למחצית ממה שהיה ב-1960. עם זאת, מגמות הצמצום של שני המגזרים הללו משתנות לאחרונה, כפי שמעיד התרשים בעמוד הבא.

מקור: נחום בלס, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך

שיעורי הלמידה בגנים מעידים על צמצום חלקם של הילדים הערבים ועלייה בחלקו של החינוך הממלכתי

התפלגות אוכלוסיית ילדי הגן לפי מגזר

מספר הילדים בגנים גדל בין 2000 ל-2018 ב-81 אחוזים (לעומת גידול של כ-43 אחוזים בקרב כלל האוכלוסייה). מקורו של גידול זה הן בריבוי טבעי הן בעלייה בשיעור הילדים הלומדים בגני הילדים בגילי 3-5.

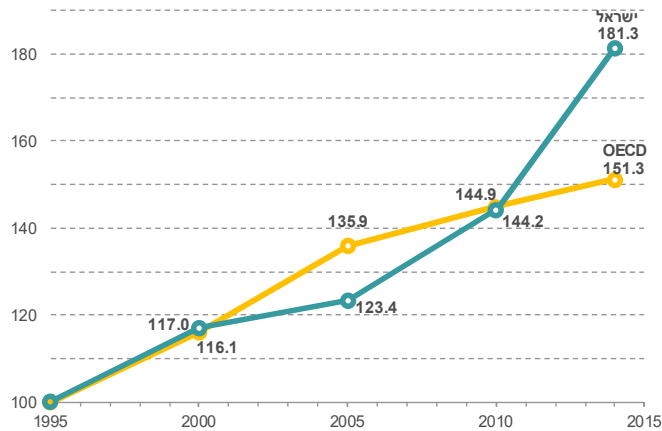
חלקם של הילדים הערבים באוכלוסיית ילדי הגן ירד בעשור האחרון, ואילו חלקם של ילדי החינוך הממלכתי עלה. ככלל ההתפלגות דומה למדי להתפלגות של ילדי בית הספר שהוצג בעמוד הקודם (יציבות בחינוך הממלכתי העברי ועלייה קלה בחינוך החרדי) חוץ מאשר בחינוך הערבי, שבו חלקם של ילדי הגן נמוך בהרבה מחלקם בקרב תלמידי בתי הספר. הדבר משקף את הירידה בילודה באוכלוסייה הערבית, שצפויה לבוא לידי ביטוי בירידה בחלקו של החינוך הערבי בכלל מערכת החינוך בשנים הקרובות.

מקור: נחום בלס, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך

פערי ההוצאה לתלמיד בין ישראל ל-OECD מצטמצמים

מגמות בהוצאה לתלמיד

מדד: שנת 1995 = 100

מקור: נחום בלס, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך

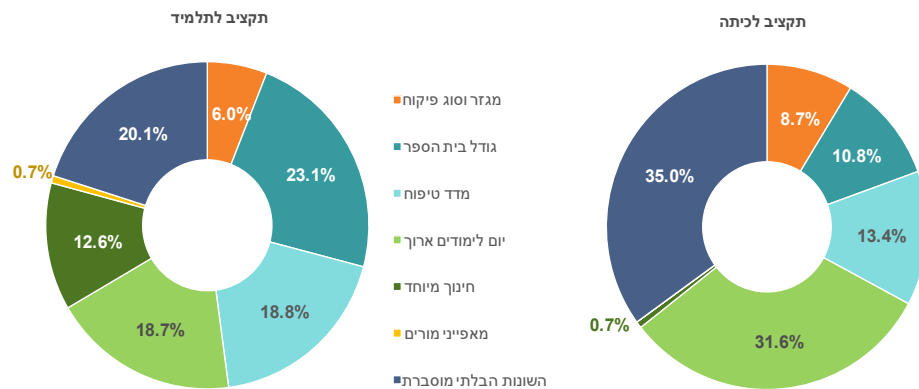
למרות הגידול יוצא הדופן במספר התלמידים, שיעור הגידול בהוצאה לתלמיד בישראל היה גבוה יותר מאשר ב-OECD מאז 2010. למרות זאת, התקציב לתלמיד בישראל נותר נמוך יחסית; ב-2015 עמדה ההוצאה לתלמיד בחינוך היסודי בישראל על 7,981 דולרים לעומת 8,631 ב-OECD (במונחי דולרים שווי-ערך כוח קנייה – PPP). התקציב לתלמיד בחינוך העל-יסודי היה 7,987 דולרים ו-10,010 דולרים, בהתאמה.

מאז 2014 עלה תקציב משרד החינוך בקצב מהיר מאוד משום שבשנים אלו הוחל הסכם "עוז לתמורה", יושם חוק לימוד חובה לגילאי 3-4 והופעלו כמה תוכניות עתירות משאבים: צמצום מספר התלמידים בכיתה, הפעלת תקן דיפרנציאלי בחינוך היסודי, פעילויות בחופשים לתלמידי הכיתות הנמוכות ועוד. בשל התפתחויות אלו יש בסיס להערכה שבשנים הקרובות ההוצאה הממוצעת לתלמיד בחינוך היסודי בישראל תשתווה להוצאה הממוצעת ב-OECD, ופערי ההוצאה בחינוך העל-יסודי יצטמצמו.

רוב התקציב לתלמיד מוקצה לפי נוסחה אוניברסלית, אולם יש כמה תוספות ייחודיות למגזר הממלכתי-דתי

התקציב לכיתה ולתלמיד בחינוך היסודי הרשמי הרגיל (בבתי ספר הכוללים כיתות א'-ו' בלבד) גדל בהרבה בשנים האחרונות. מרבית התקציב מוקצה לבתי הספר לפי נוסחאות קבועות, אולם התקציב המועבר למוסדות הממלכתיים-דתיים הוא הגבוה ביותר (בשל הקצאות המיועדות למילוי צרכים דתיים), והתקציב לבתי הספר הערביים הוא הנמוך ביותר – גם אחרי פיקוח על מגוון מאפיינים של בית הספר. מניתוח הנתונים עולה ש-20 אחוזים מהתקציב לתלמיד ו-35 אחוזים מהתקציב לכיתה אינם מוסברים ישירות בנוסחאות התקצוב השקופות. מתוך החלק המוסבר רק 13.3 אחוזים מההבדלים בתקציב לכיתה ו-7.5 אחוזים מההבדלים בתקציב לתלמיד בין בתי הספר יכולים להיות מיוחסים להבדלים בין סוגי הפיקוח, ואילו רוב ההבדלים מקורם בגורמים אובייקטיביים המוקצים באופן שווה לכל המגזרים, כמו מדד הטיפוח (המדרג בתי ספר לפי רמה חברתית-כלכלית), השתתפות בתוכנית יום לימודים ארוך וגודל בית הספר.

תרומת המשתנים המסבירים להבדלי התקצוב בין בתי הספר

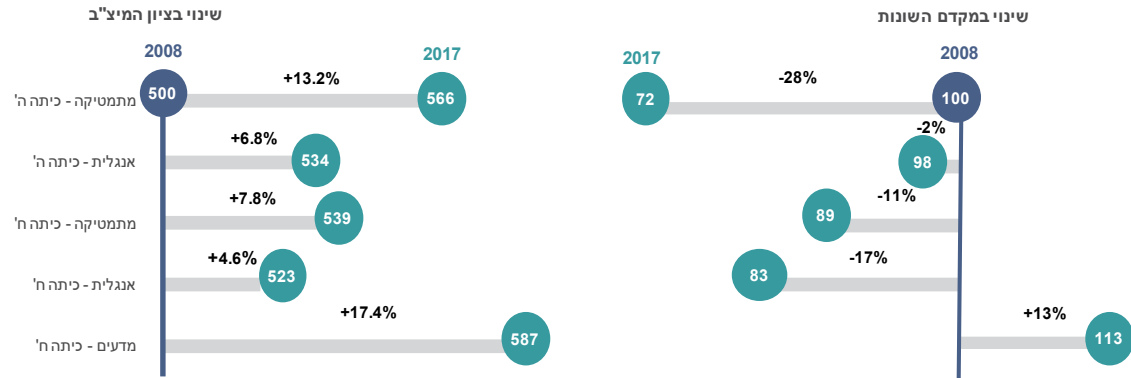

מקור: נחום בלס וחיים בלייך, מרכז טאוב נתונים: משרד החינוך

ציוני המיצ"ב השתפרו ופיזור הציונים קטן

ציוני המיצ"ב השתפרו בכל נושאי הבחינה מאז 2008, וברוב הנושאים פיזור הציונים הצטמצם (כלומר השונות בין הציונים פחתה). הציונים עלו הן בכיתה ה' הן בכיתה ח', והשיפור הגדול ביותר חל בבחינה במדעים בכיתה ח' (17.4 אחוזים). נוסף על כך סטיית התקן בציונים הצטמצמה כמעט בכל הנושאים והגילים, בפרט בבחינה במתמטיקה בכיתה ה'. יוצאת הדופן היחידה בהקשר זה היא הבחינה במדעים בכיתה ח', אולם גם בבחינה זו העלייה בסטיית התקן עמדה על 13 אחוזים בלבד – שיעור נמוך מהעלייה בציון הממוצע.

השינוי בהישגים במבחני המיצ"ב, 2017 לעומת 2008

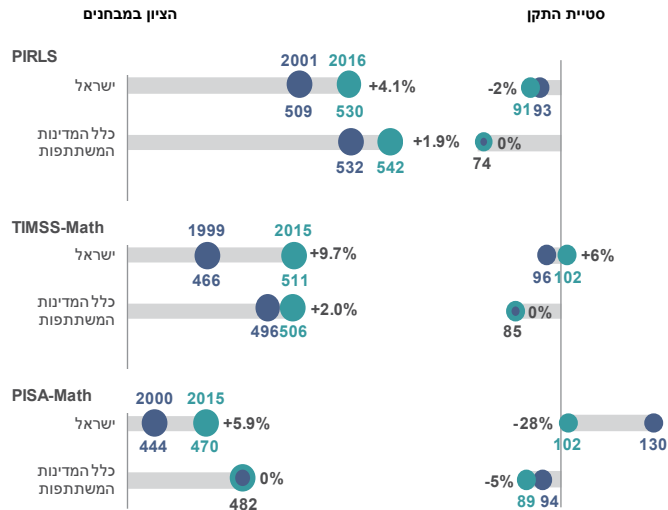

תוצאות המבחנים ב-2008 תוקנו ל-500 וסטיית התקן תוקנה ל-100 לצורך נוחות ההשוואה. מקור: נחום בלס, מרכז טאוב | נתונים: ראמ"ה

ההישגים במבחנים הבין-לאומיים השתפרו, אולם נותרו נמוכים

השינוי בהישגים במבחנים הבין-לאומיים

במדינות שהשתתפו במועד הראשון וגם במועד האחרון
 ישראל השתתפה בהם

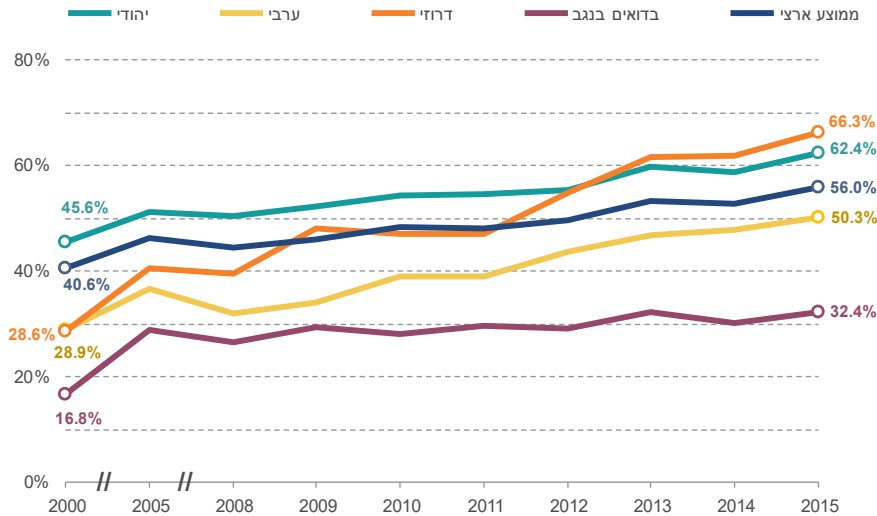
את הישגי התלמידים במבחנים הבין-לאומיים יש לבחון משתי נקודות מבט: ההישגים בהשוואה למדינות אחרות בנקודת זמן נתונה, ומידת השינוי בהישגים לאורך זמן. בתרשים מוצגים ההישגים של ישראל בהשוואה לאלו של המדינות שהשתתפו במבחן האחרון ובמבחן המוקדם ביותר שכלל תלמידי ישראל (למעט החרדים) השתתפו בו.

ניכר כי הציון של התלמידים בישראל היה כמעט תמיד נמוך מהמוצע של המדינות המשתתפות במבחנים, וסטיית התקן הייתה גבוהה, לעיתים בהרבה, בהשוואה למוצע ביתר המדינות המשתתפות. אולם כמעט בכל המבחנים השיפור של ישראל היה גדול יותר משל המדינות המשתתפות, ועל כן הפער בהישגים ובסטיית התקן הצטמצם.

מקור: נחום בלס, מרכז טאוב
 נתונים: ראמ"ה

הזכאות לבגרות עלתה מאוד מאז תחילת המאה

שיעור הזכאים לבגרות מכלל קבוצת הגיל

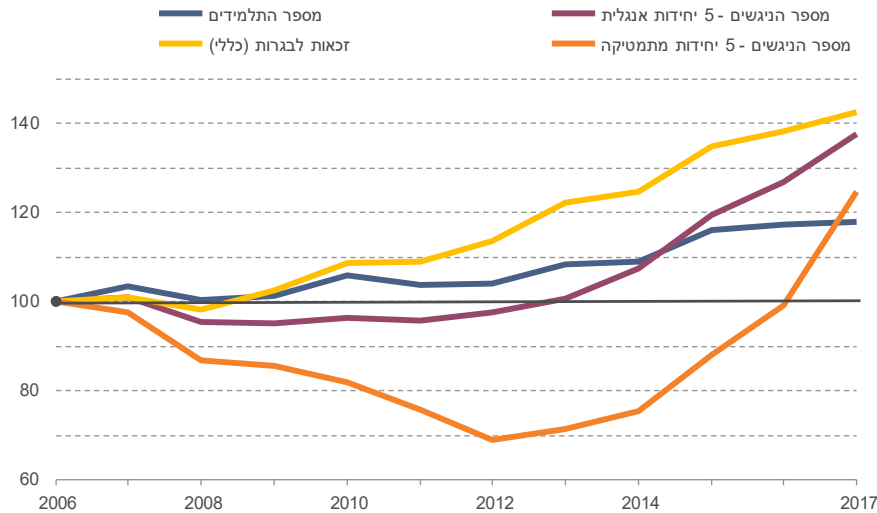
שיעור הזכאים לבגרות עולה בהתמדה מאז תחילת המאה בכל מגזרי החינוך. העלייה הגדולה ביותר הייתה בבתי הספר בחברה הדרוזית – שיעור הזכאות לבגרות בהם זינק ביותר מפי שניים. גם באוכלוסייה הבדואית הוכפלו שיעורי הזכאות, אך הם נותרו הנמוכים ביותר מבין כלל המגזרים. בסך הכל עלו שיעורי הזכאות לבגרות ב-38 אחוזים. כפי שיודגם בעמוד הבא, נתון זה התבטא גם בעלייה בשיעורם של הזכאים לתעודות בגרות ברמה גבוהה.

מקור: נחום בלס, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך, עובדות ונתונים סטטיסטיים 2015

תלמידים רבים יותר ניגשים לבגרות ברמה מוגברת במתמטיקה ובאנגלית

מגמות בנתוני הבגרות ובמספר התלמידים

מדת: שנת 2006=100

משרד החינוך הציב כיעד מרכזי את הגדלת שיעורי הזכאים לתעודת בגרות הכוללת מתמטיקה ואנגלית ברמה של חמש יחידות לימוד. לאחר שנים של קיפאון בשיעור הנבחנים ברמה מוגברת באנגלית וירידה במספר הניגשים לבגרות ברמה זו במתמטיקה, נראה שהמשרד נמצא במסלול הנכון להשגת מטרתו.

מאז שנת 2013 גדל מספר הניגשים לבגרות ברמת חמש יחידות באנגלית בשיעור העולה ב-20 אחוזים על הגידול במספר התלמידים. מספר התלמידים הניגשים לחמש יחידות במתמטיקה ירד מאוד בין 2006 ל-2012 אולם מאז, גם בזכות תמריצים של משרד החינוך והתחזקות המודעות הציבורית לחשיבות ולתועלת שבלימודי מתמטיקה ברמה גבוהה, עלה מספרם בשיעור ניכר.

מקור: הדס פוקס, גיא ינאי ונחום בלס, מרכז טאוב נתונים: משרד החינוך

התשואה להשכלה אקדמית בקרב עובדים בעלי מיומנויות נמוכות פחותה בהשוואה ל-OECD

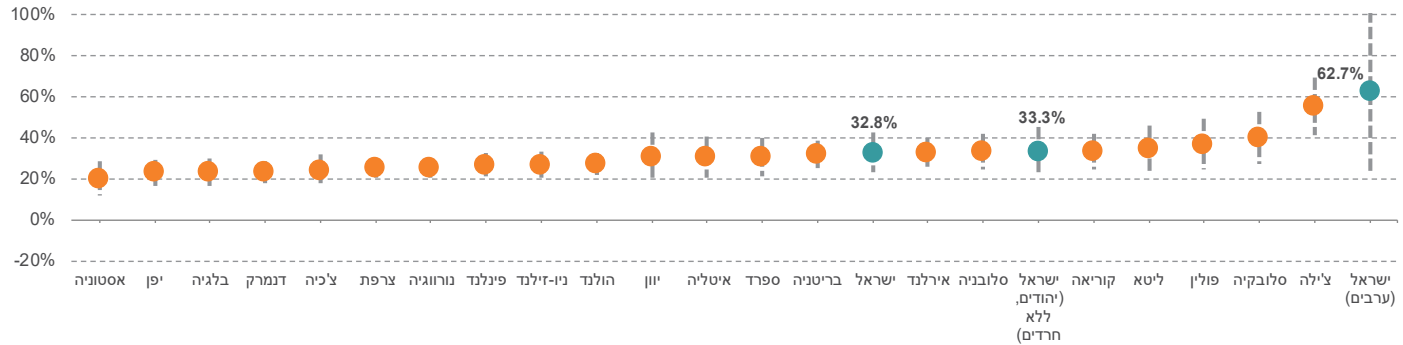
התשואה להשכלה גבוהה (כלומר העלייה בשכר בזכות הלימודים האקדמיים) נבחנה לפי הדירוג בסקר מיומנות מבוגרים (PIAAC). הסקר נערך במדינות ה-OECD ובוחר יכולות כמותיות ומילוליות בקרב גילאי 16 עד 65, ומאפשר להעריך את רמת ההון האנושי של המועסקים באוכלוסייה לפי תחומי תעסוקה. תוצאות הסקר מתואמות עם רמות השכר ועם פירון העבודה במדינות השונות (במגזר העסקי). הנתונים מראים כי בישראל התשואה בקרב עובדים בחלק העליון של התפלגות המיומנויות גבוהה כמעט פי שלושה מאשר בקרב עובדים בחלק התחתון של ההתפלגות. מהשוואה של התשואה להשכלה לפי רמות מיומנות עולה כי התשואה להשכלה בקרב עובדים מיומנים בישראל דומה לזו שבמדינות אחרות, ואילו בקרב עובדים מיומנים פחות היא נמוכה יחסית.

סקר PIAAC נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015. התשואה מחושבת באמצעות רגרסיית Quintile על משוואה מינצריאנית סטנדרטית. התרשים מציג את המקדם עבור משתנה דמי ללימודים אקדמיים. הקו המקווקו מייצג רווח סמך ברמה של 95%.

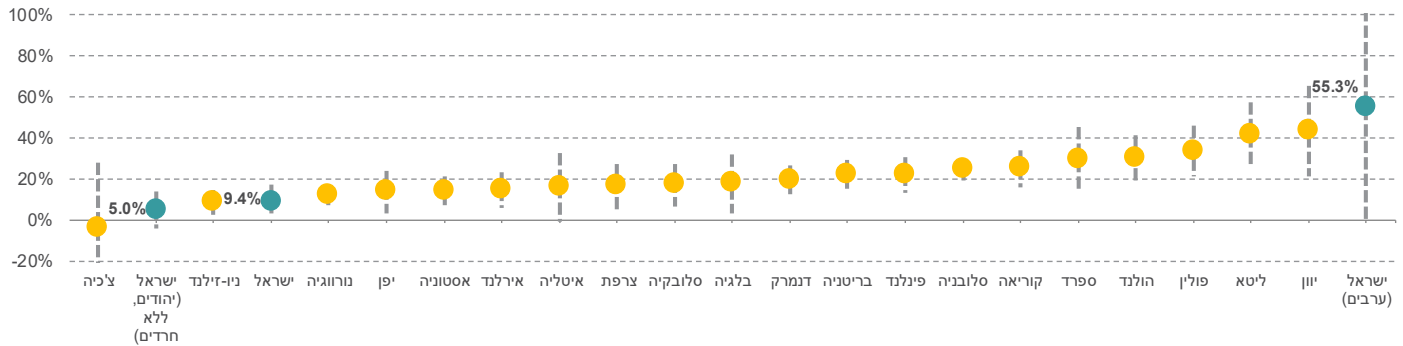
מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב
נתונים: PIAAC Survey

התשואה ללימודים אקדמיים לפי רמת המיומנות בסקר PIAAC

הציון המיומנות העליון

הציון המיומנות התחתון

בקרב עובדים מיומנים התשואה להשכלה אקדמית גבוהה יותר

במרבית תחומי ההשכלה עובדים מיומנים יותר נהנים מתשואה גבוהה בהרבה בהשוואה לעמיתיהם המיומנים פחות. אולם בתחום החינוך המצב שונה: התשואה גבוהה בהרבה דווקא בחלק התחתון של התפלגות המיומנויות. גם במקצועות העזר הרפואיים התשואה גבוהה יותר בקרב עובדים מיומנים פחות, אך ההפרש זניח. כמו בתרשים שהוצג בעמוד הקודם אין פירוש הדבר ששכרם גבוה יותר, אלא שהגידול בהכנסה שמניבה ההשכלה הגבוהה הוא גבוה יותר. אפשר לראות בכך עדות לחשיבות של שיפור הכישורים בקרב התלמידים של היום, שיאפשר להם למצות את המיטב מההשכלה הגבוהה בעתיד.

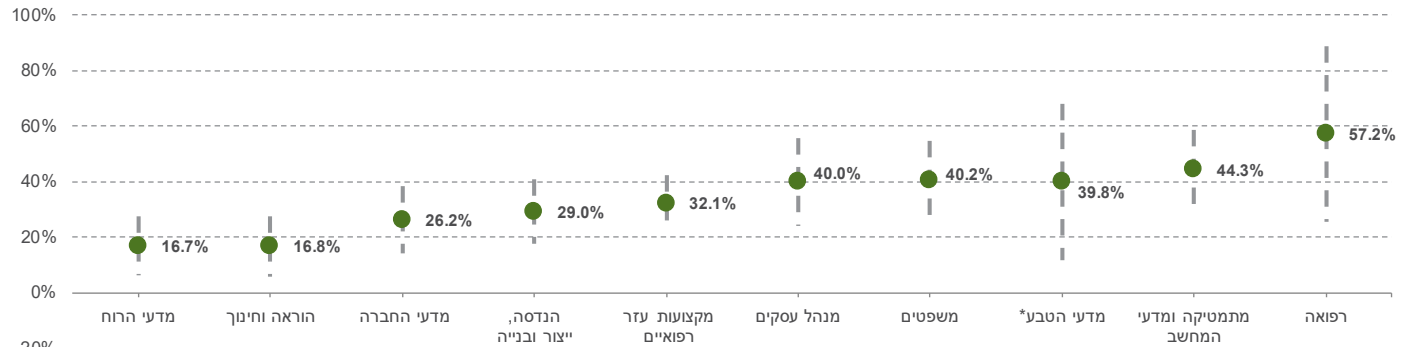
סקר PIAAC נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015. התשואה מחושבת באמצעות רגרסיית Quintile על משוואה מינצ'ריאנית סטנדרטית. התרשים מציג את המקדם עבור משתנה דמי לתחום לימודים, קטגוריית הייחוס היא עובדים ללא השכלה אקדמית. הקו המקוקו מייצג רווח סמך ברמה של 95%.

מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב

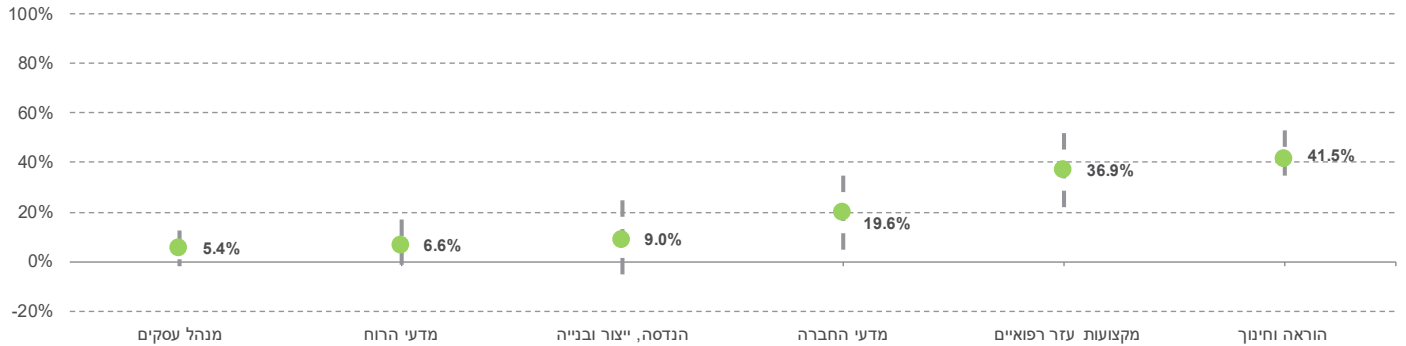
נתונים: PIAAC Survey

התשואה ללימודים אקדמיים לפי רמת המיומנות בסקר PIAAC, בחלוקה לענפי תעסוקה

חציון המיומנות העליון

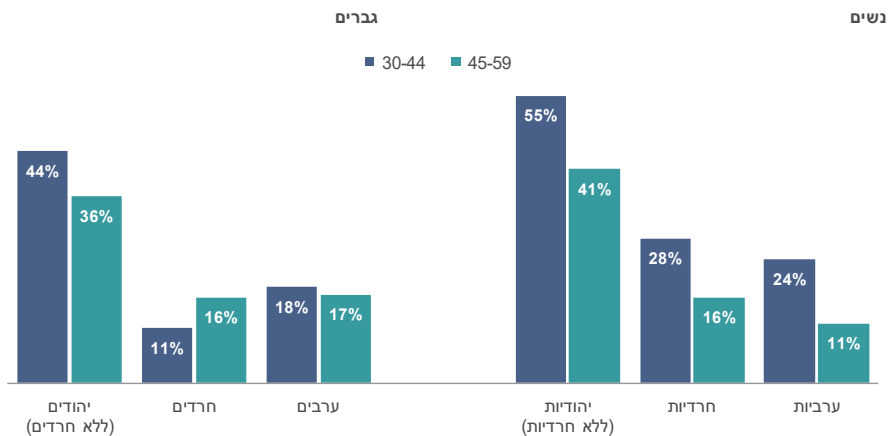
חציון המיומנות התחתון

* כולל וטרנינג וחקלאות. לחלק מהענפים אין ייצוג בחלק התחתון של התפלגות המיומנויות.

שיעור הערבים בהשכלה הגבוהה עולה, אולם הפערים בינם ובין היהודים עודם רחבים

שיעור בעלי תואר אקדמי, לפי קבוצת גיל

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב נתונים: למ"ס, סקר כוח אדם

בכל קבוצות האוכלוסייה למעט גברים חרדים, חלקם של בעלי ההשכלה הגבוהה בקרב גילאי 30-44 גבוה יותר מחלקם בקרב גילאי 45-59. נוסף על כך, בשנתוני הגיל הצעירים יותר יש נשים אקדמאיות רבות יותר מגברים בכל הקבוצות.

בכל המגזרים עליית ההשכלה בקרב נשים הייתה מהירה יותר מאשר בקרב גברים. בחברה הערבית העלייה הובילה להיפוך תמונת ההשכלה: בקבוצת הגיל המבוגרת שיעור בעלי התואר גבוה יותר בקרב גברים מאשר בקרב נשים, ובגילים הצעירים המצב הפוך. מזווית אחרת, בקרב נשים ערביות בגילי 30-44 שיעור האקדמאיות גבוה ב-13 נקודות אחוז ביחס לשיעורן בגילי 45-59, ובקרב גברים הפער בין הקבוצות הוא נקודת אחוז אחת בלבד. בקרב חרדים הפער בין נשים לגברים גדל ל-17 נקודות אחוז.

זרקור:

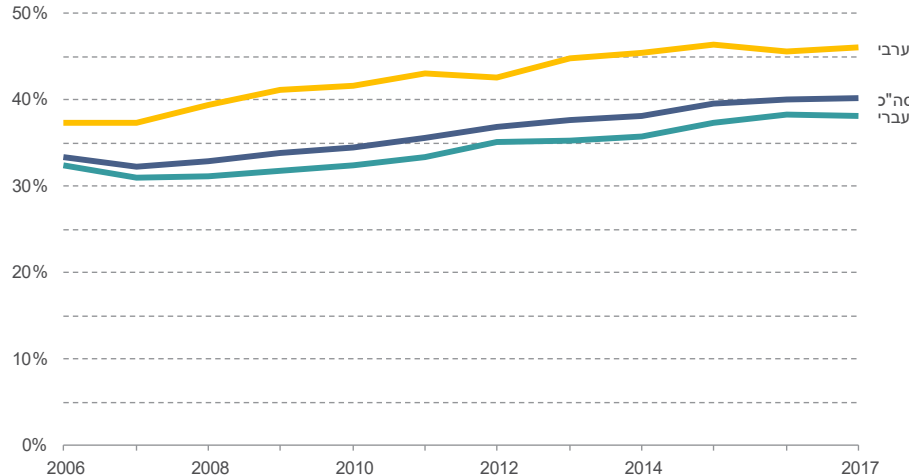
התרחבות החינוך הטכנולוגי-מקצועי

כאמור, הרחבת החינוך הטכנולוגי-מקצועי בבתי הספר התיכוניים הייתה אחת ממטרותיו המוצהרות של משרד החינוך בשנים האחרונות, והיא קיבלה רוח גבית מהשינויים המהירים והבלתי פוסקים בטכנולוגיה ומהשינוי הצפוי בשוק העבודה העתידי. חינוך מסוג זה עשוי לעודד פיתוח של המיומנויות הגבוהות הנדרשות ללימודים גבוהים בתחומי המדעים וההנדסה, ואף לפתוח דלת לעיסוק במקצועות המאפשרים קיום בכבוד גם לאלו שלא יפנו ללימודים אקדמיים.

כפי שנראה בעמודים הבאים, מאמצי המשרד נשאו פרי: החינוך הטכנולוגי אכן התרחב במידה ניכרת (אם כי לא במידה שווה בכלל המגזרים), והתלמידים שבחרו בו מגיעים להישגים מרשימים.

חלקם של תלמידי כיתה י"ב בחינוך הטכנולוגי-מקצועי עלה

חלקם של תלמידי החינוך הטכנולוגי מכלל תלמידי כיתות י"ב

תלמידי החינוך הטכנולוגי-מקצועי (להלן: החינוך הטכנולוגי) לומדים ב-25 מגמות שונות במסלולי לימוד המתחילים בכיתה י' ונמשכים עד כיתה י"ב. המגמות מגוונות מאוד ונעות בין הנדסת תוכנה ורובוטיקה לעיצוב שיעור, קוסמטיקה ואיפור.

חלק הארי של תלמידי החינוך הטכנולוגי (74 אחוזים) לומדים בבתי ספר מקיפים, הכוללים מגמות עיוניות וגם לימודים טכנולוגיים, והיתר (26 אחוזים) לומדים בבתי ספר טכנולוגיים.

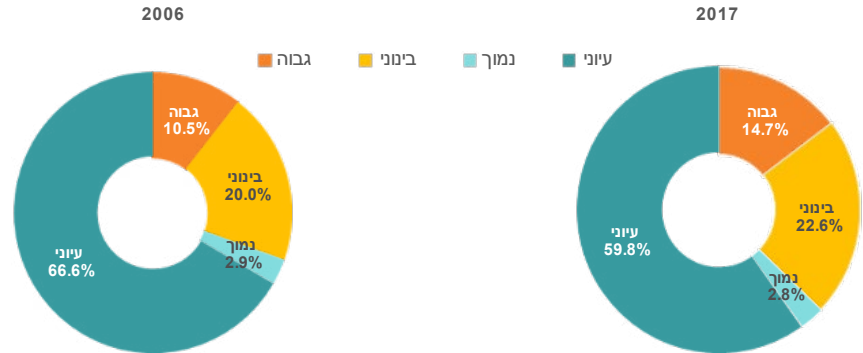
בעשור האחרון חלה עלייה בשיעור הלומדים בחינוך הטכנולוגי-מקצועי בקרב יהודים וערבים כאחד. עם זאת, שיעור התלמידים הערבים במסלול זה נותר גבוה יותר מאשר במגזר היהודי. בשלוש השנים האחרונות (2015–2017) השיעור הכולל יציב ועומד על 40 אחוזים.

מקור: הדס פוקס, גיא ינאי ונחום בלס, מרכז טאוב נתונים: משרד החינוך

המסלולים הגבוה והבינוני בחינוך הטכנולוגי התרחבו

כאמור, מגמות הלימוד בחינוך הטכנולוגי מגוונות ושוונות מאוד זו מזו. חלוקה חדשה ומבוססת הישגים, המציעה חלופה לסיווג המקובל של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מלמדת כי העלייה הגדולה ביותר הייתה בשיעור הלומדים בחינוך הטכנולוגי הגבוה (המאופיין בהישגים גבוהים), על חשבון הלימודים העיוניים. כלומר, הדימוי שדבק בחינוך הטכנולוגי-מקצועי כמסלול שסיכויי ההשתלבות העתידית של בוגריו בהשכלה גבוהה דלים אינו תואם את המציאות.

התפלגות מסלולי הלימוד בחינוך העל-יסודי

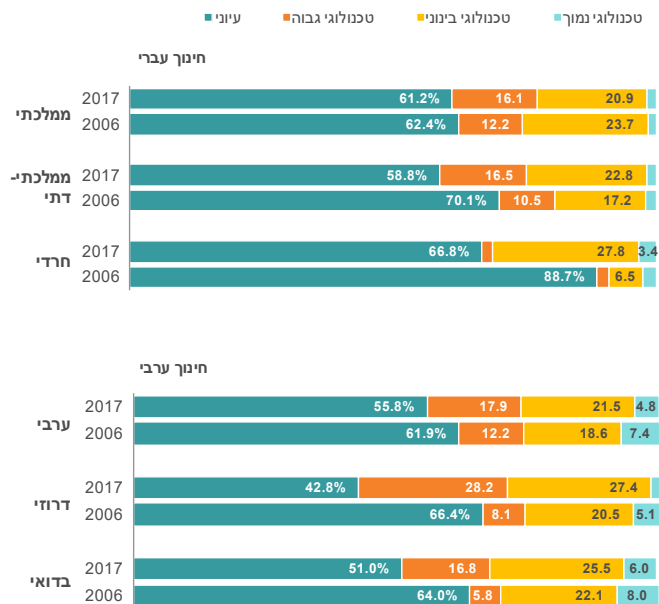

מסלול	מגמות לדוגמה
טכנולוגי גבוה	מכטרוניקה; מערכות ביוטכנולוגיה; תכנון ותכנות מערכות
טכנולוגי בינוני	מערכות הספק פיקוד ובקרה; ניהול משאבי אנוש; עיצוב; תקשוב
טכנולוגי נמוך	אמניות הבישול והאפייה המלונאית; מערכות מכונאות רכב; עיצוב שיער וקוסמטיקה

מקור: הדס פוקס, גיא ינאי ונחום בלס, מרכז טאוב נתונים: משרד החינוך

התרחבות המסלול הטכנולוגי הגבוה ניכרת במיוחד באוכלוסייה הדרוזית והבדואית

התפלגות תלמידי כיתות י"ב לפי מסלול

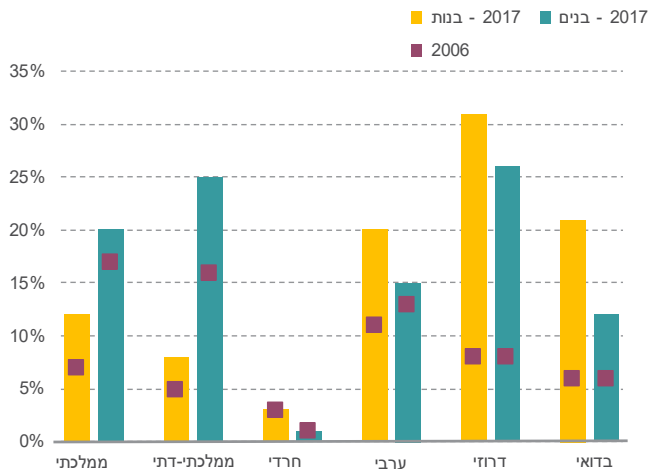
מקור: הדס פוקס, גיא ינאי ונחום בלס, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך

שיעור הלומדים בחינוך הטכנולוגי גדל בכל סוגי החינוך, אך יש הבדלים גדולים בין המגזרים והמגדרים (כפי שנראה בעמוד הבא). שיעור הפונים למסלול הטכנולוגי הגבוה גדל בכל מגזרי החינוך פרט לחרדי. במגזר הערבי חלה עלייה גדולה, במיוחד בקרב דרוזים ובדואים, וכאמור כיום שיעור הלומדים במסלול זה גבוה מהשיעור במגזר היהודי. זוהי תפנית משמעותית ביותר, שיכולה להביא בעתיד להשתלבות טובה יותר של האוכלוסייה הערבית במסלולים יוקרתיים יותר בשוק העבודה.

שיעור הלומדים במסלול הבינוני גדל באופן ניכר בחינוך החרדי, הצטמצם בחינוך הממלכתי העברי וגדל מעט בשאר זרמי החינוך. שיעור הלומדים במסלול הנמוך באוכלוסייה היהודית נמוך מאוד, ונמצא במגמת ירידה גם באוכלוסייה הערבית.

בחינוך הערבי העלייה בשיעור הבנות בחינוך הטכנולוגי הגבוה יותר מאשר בקרב בנים

שיעור התלמידים במסלול הטכנולוגי הגבוה

במגזר היהודי שיעור התלמידות במסלול הגבוה קטן בהרבה משיעור הבנים, במיוחד בבתי ספר ממלכתיים-דתיים – ואילו במגזר הערבי התמונה הפוכה. גם במקרה זה השינוי הבולט במיוחד הוא בחינוך הדרוזי והבדואי, ובקרב בדואים הפער בין הבנות לבנים הוא הגדול ביותר: שיעור הבנות הלומדות במסלול הגבוה עלה מ-6 אחוזים ל-21 אחוזים, ואילו בקרב הבנים הוא עלה מ-6 אחוזים ל-12 אחוזים בלבד.

הגידול הרב בשיעור הבנות הערביות במסלול הגבוה מצטרף לשיפור במצב ההשכלה של נשים ערביות, ובעקבותיו גם במצבן התעסוקתי. שינוי זה צפוי להמשיך להשפיע במידה רבה על התפתחויות בחברה הערבית, כפי שכבר ניכר בירידה החדה בשיעור הילודה באוכלוסייה זו ובגידול המהיר שחל בשנתיים האחרונות (2017–2018) בתעסוקת הנשים הערביות, שיש להניח שיימשך.

מקור: הדס פוקס, גיא ינאי ונחום בלס, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך

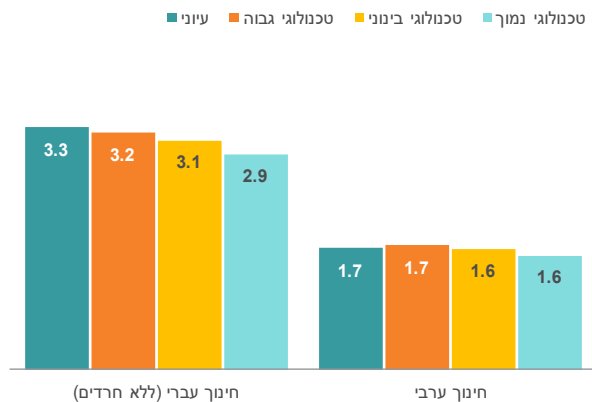
נתוני הזכאות לבגרות משקפים לרוב את המצב החברתי-כלכלי

נתוני הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים תואמים את יוקרת המסלול הטכנולוגי שהם לומדים בו: תלמידי המסלול הטכנולוגי הגבוה מגיעים מהרקע החזק ביותר, ותלמידי המסלול הנמוך – מהרקע החלש ביותר. עם זאת, הרמה החברתית-כלכלית של התלמידים הערבים במסלול הגבוה נמוכה בהרבה מזו של עמיתיהם היהודים.

מעניין לציין שלמרות הפערים בין המגזרים בנתוני הרקע, שיעורי הזכאות לבגרות במסלול הגבוה דומים – הישגי התלמידים הערבים והדרוזים במסלול זה דומים לאלו של התלמידים היהודים ב-2017. אפילו בחינוך הבדואי כ-74 אחוזים מתלמידי המסלול הגבוה היו זכאים לבגרות בשנה זו.

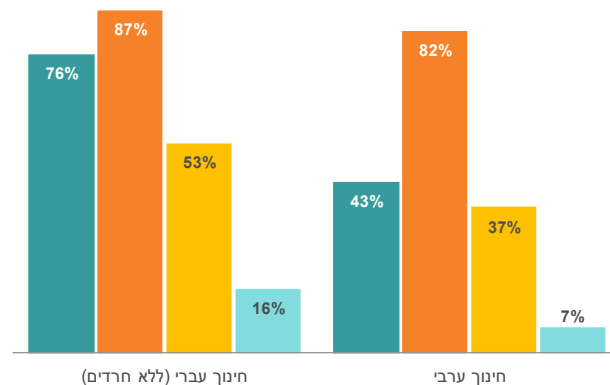
חמישון חברתי-כלכלי ממוצע, 2006-2017

(5=חמישון עליון)

שיעור זכאות לבגרות, 2006-2017

ממוצע

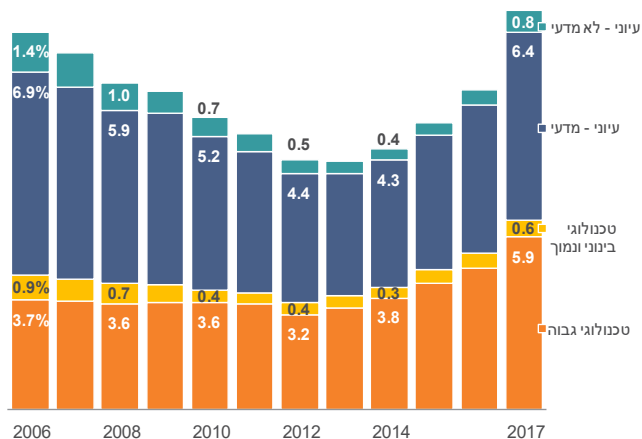

הדירוג החברתי-כלכלי מתבסס על מקום המגורים של התלמידים, ולא על מיקום בית הספר | מקור: הדס פוקס, גיא ינאי ונחום בלס, מרכז טאוב | נתונים: משרד החינוך

חלקם של התלמידים הניגשים לבגרות במתמטיקה ברמת חמש יחידות עלה מאוד

שיעור הנבחנים ברמת חמש יחידות במתמטיקה

לפי מסלול לימודים

שיעור התלמידים הניגשים לבגרות במתמטיקה ברמת חמש יחידות ירד עד 2013 ומאז נמצא במגמת התאוששות, אולם המגמה אינה אחידה בכל המגזרים. שיעור הניגשים לבחינה מורחבת במגזר הערבי היה נמוך בהשוואה למגזר היהודי בשנת 2006, ירד במידה רבה יותר עד שנת 2012, ועלה בשנים שלאחר מכן בקצב איטי יותר. בשנת 2017 עמד שיעור הניגשים לבחינה ברמה מוגברת במתמטיקה על 19 אחוזים מהתלמידים היהודים, לעומת 8 אחוזים בלבד בקרב התלמידים הערבים.

העלייה הגדולה ביותר במספר הניגשים לבגרות המורחבת הייתה בחינוך הטכנולוגי הגבוה: כ-60 אחוזים ב-12 שנים. בשנת 2017 השתווה חלקם של תלמידי החינוך הטכנולוגי (רובם מהמסלול הגבוה) בקרב לומדי המתמטיקה המוגברת לחלקם של תלמידי המסלול העיוני-מדעי: 47 אחוזים. רק 6 אחוזים מהניגשים לבגרות מוגברת למדו במסלול עיוני ללא מקצוע מדעי. בקרב בנות שיעור זה היה גבוה מעט מאשר בקרב בנים, אך גם הוא נמוך – ואף נמצא במגמת ירידה.

מקור: הדס פוקס, גיא ינאי ונחום בלס, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך

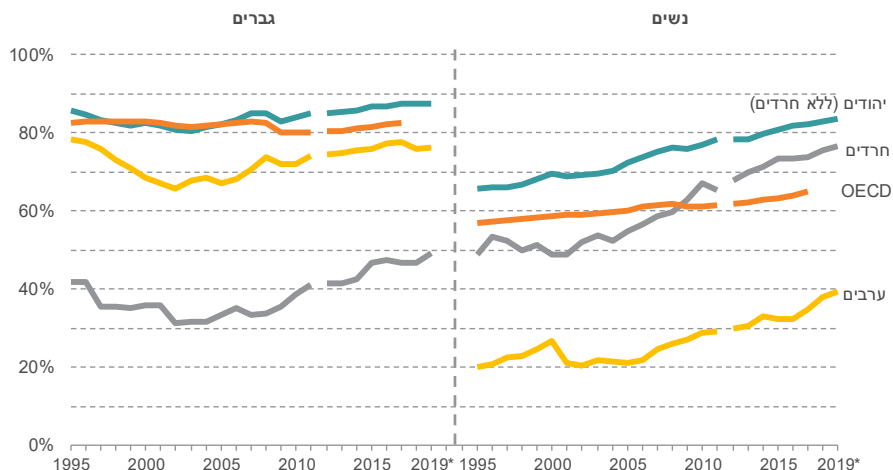
תעסוקה

שיעורי התעסוקה עלו כמעט בכל קבוצות האוכלוסייה מאז תחילת המאה. פרק זה יתחקה אחר הגורמים לשינויים בשוק העבודה, ויציג כמה ממצאים מעניינים בנושא המשפיע רבות על שוק העבודה ועל חיי הפנאי כאחד: דפוסי ההגעה לעבודה ואמצעי התחבורה המשמשים את העובדים.

שיעורי התעסוקה של נשים ערביות מתקרבים ליעד, אולם בקרב גברים חרדים יש פיגור גדול

נקודות אחוז עד 2015, ושיעור התעסוקה התייצב על כ-49 אחוז – כלומר היעד שהוצב בוועדה לשנת 2020 (63 אחוזים) אינו ריאלי. שילוב גברים חרדים בשוק העבודה נותר אפוא אחד האתגרים הגדולים העומדים בפני המשק הישראלי.

שיעורי תעסוקה בקרב גילאי 25-64

* הנתונים עד סוף הרבעון הראשון של 2019, ללא מדגמים קבועים. בשנת 2012 נערכו שינויים נרחבים בסקר כוח אדם, הנתונים משורשרים לרמתם אחרי השבר. מקור: הדס פוקס ואבי וייס, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס

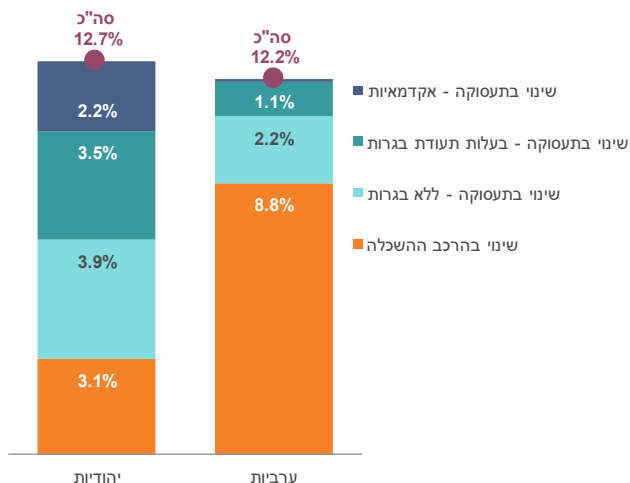
בשנת 2018 הוסיף שוק העבודה הישראלי להפגין חוסן. שיעורי התעסוקה וההשתתפות בשוק העבודה המשיכו לעלות, והאבטלה עומדת על רמה נמוכה מאוד מנקודת מבט היסטורית: 3.5 אחוזים. שיעור התעסוקה של יהודים לא-חרדים, במיוחד בקרב נשים, גבוה בהשוואה ל-OECD.

בשתי הקבוצות שיעורי התעסוקה בהן נמוכים באופן היסטורי ניכרות בשנתיים האחרונות מגמות מנוגדות. בקרב נשים ערביות שיעור התעסוקה כמעט הוכפל מאז 2003 והגיע לרמה של כ-40 אחוזים, לאחר שעלה ב-8 נקודות אחוז מאז 2016. שיעור זה מתקרב ליעד שהוגדר בוועדה לבחינת מדיניות התעסוקה של משרד התמ"ת (2010) לתעסוקה של נשים ערביות ב-2020: 41 אחוזים.

לעומת זאת, בקרב גברים חרדים נעצרה בשנים האחרונות מגמת העלייה בשיעורי התעסוקה, לאחר עלייה של יותר מ-15

העלייה בתעסוקה נובעת ממקור שונה בקרב ערביות ובקרב יהודיות

פירוק הגידול בתעסוקה של נשים לפי השכלה, 2003–2017

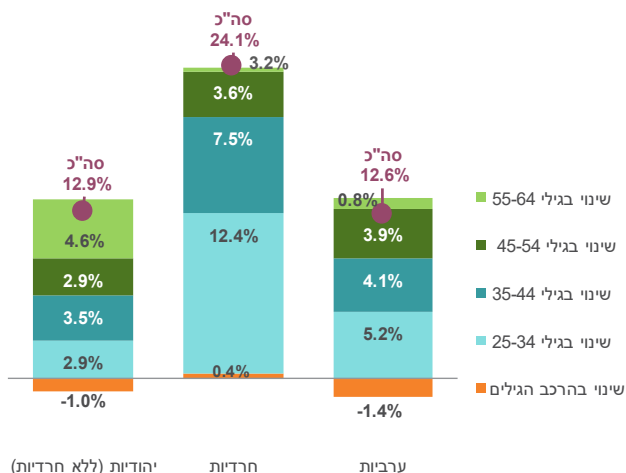
העלייה בתעסוקה של נשים ערביות בעשורים האחרונים התרחשה בד בבד עם השיפור הגדול שחל בהשכלתן; השיפור ניכר בעלייה בשיעור הלימודים בתיכון, בזכאות לבגרות, בבחירה במסלולים טכנולוגיים ובפנייה להשכלה גבוהה.

כפי שניכר בתרשים, הגידול בתעסוקת נשים ערביות בשנים 2003–2017 נבע ברובו המוחלט מהשיפור בהשכלתן ("השפעת ההרכב" – שיעור העלייה הנובע משינוי בחלקה של כל רמת השכלה באוכלוסייה), שתרם 72 אחוזים מסך השיפור בתעסוקה. 18 אחוזים נוספים נבעו מעלייה בתעסוקתן של נשים ללא תעודת בגרות. מכיוון שהשכלת הנשים הערביות ממשיכה להשתפר, ניתן להניח כי בשנים הקרובות שיעור התעסוקה בקרבן יוסיף לעלות. בקרב נשים יהודיות העלייה נובעת ממקור אחר: רק 24 אחוזים מהעלייה נבעו מהגידול בהשכלה (השפעת ההרכב) והשאר מיוחסים לעלייה בשיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה.

מקור: הדס פוקס ואבי וייס, מרכז טאוב
נתונים: הלמ"ס, סקר כוח אדם

בקרב חרדיות עיקר העלייה בתעסוקה מיוחסת לנשים צעירות, ובקרב יתר היהודיות – למבוגרות

פירוק הגידול בתעסוקה של נשים לפי גיל, 2003-2016

שיעור התעסוקה של נשים עלה בכל קבוצות הגיל, אך יש הבדלים בין המגזרים. בקרב יהודיות לא-חרדיות העלייה הגדולה ביותר הייתה בגילי 55-64 – נשים העומדות על סף פרישה. שיעור התעסוקה שלהן עלה בגלל "אפקט השנתון" – נשים משנתונים מאוחרים יותר השתתפו בשוק העבודה בשיעור גבוה מקודמותיהן, ולכן הן עובדות יותר גם כשהגיעו סמוך לגיל פרישה – וכן בגלל העלאת גיל הפרישה הרשמי מ-60 ל-62.

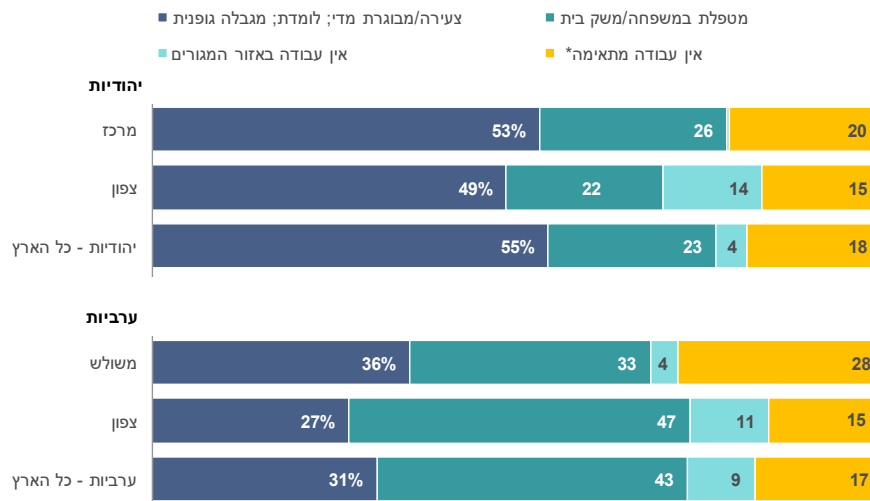
לעומת זאת בקרב ערביות, ועוד יותר מכך בקרב חרדיות, התעסוקה הכוללת עלתה בעיקר בגלל השיפור בתעסוקה של נשים צעירות. עלייה ניכרת חלה בשיעורן של אימהות לילדים קטנים שנכנסו לשוק העבודה. בניגוד לכך נשים מבוגרות בקבוצות אלו עובדות בשיעור נמוך מאוד, אף ששיעור התעסוקה של בני זוגן נמוך גם הוא, ושיעור זה לא עלה גם בעקבות העלייה בגיל הפרישה.

מקור: הדס פוקס ואבי וייס, מרכז טאוב
נתונים: הלמ"ס, סקר כוח אדם

הסיבות לאי תעסוקה שונות בקרב נשים יהודיות ובקרב ערביות

סיבות לאי חיפוש עבודה בקרב נשים שאינן בכוח העבודה

נשים המעוניינות לעבוד אך לא חיפשו עבודה בארבעת השבועות שקדמו לבדיקה, גילי 20 ומעלה

* עבודה מתאימה מבחינת שכר, עניין, שעות, ניסיון, הכשרה או קשיי שפה.

מקור: חיים בלייך, מרכז טאוב

נתונים: הלמ"ס, הסקר החברתי

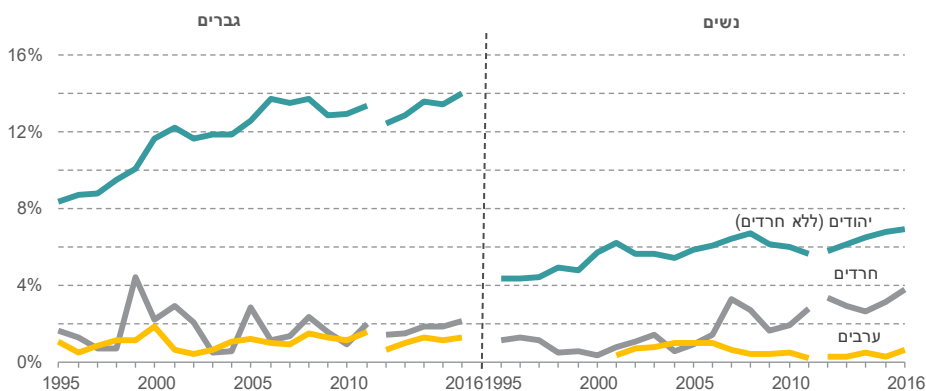
בבדיקת הסיבות לאי תעסוקה בקרב נשים שלא חיפשו עבודה בארבעת השבועות שקדמו לבדיקה ולא נכללו בכוח העבודה – אך הצהירו שהן מעוניינות לעבוד – מתגלים הבדלים גדולים בין יהודיות לערביות ובין תושבות מחוזות שונים. במחוז המרכז אפשרויות התעסוקה נגישות יותר, אולם יש סבירות רבה יותר שהאפשרויות הקיימות יתפסו כבלתי מתאימות. כמו כן, שיעור גבוה יותר מהנשים במרכז נותרות מחוץ לכוח העבודה בשל גיל, לימודים או מוגבלות. נתון זה נכון בשני המגזרים, אך במידה רבה יותר בקרב יהודיות.

לעומת זאת, נשים ערביות רבות יותר (בכל האזורים) בוחרות לא להשתתף בכוח העבודה כדי לטפל בבני משפחה או במשק הבית. עוד נתון בולט בקרב יהודיות וערביות כאחד הוא המחסור הגדול בהזדמנויות תעסוקה בצפון הארץ.

מרבית המועסקים בהיי-טק הם גברים (כמו בכל העולם), ומרביתם יהודים לא-חרדים

מעטים להתעוררות עד כה. אחת הסיבות לכך היא שרוב התעסוקה בהיי-טק נמצאת במרכז הארץ, ואילו האוכלוסייה הערבית מתגוררת בצפון בשיעורים גבוהים (42 אחוזים).

שיעורי תעסוקה בקרב גילאי 25-64

בשנת 2012 נערכו שניוויים נרחבים בסקרי הלמ"ס. הנתונים משורשרים לרמתם אחרי השבר. מקור: הדס פוקס ואבי וייס. מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס

ב-20 השנים האחרונות חלה עלייה מרשימה בשיעור התעסוקה בהיי-טק (ראו דיון בעמ' 64), אבל לא בכל קבוצות האוכלוסייה. בקרב גברים יהודים שאינם חרדים השיעור עלה מכ-8 לכ-15 אחוזים, אבל בקרב גברים ערבים וחרדים השיעור נשאר מזערי.

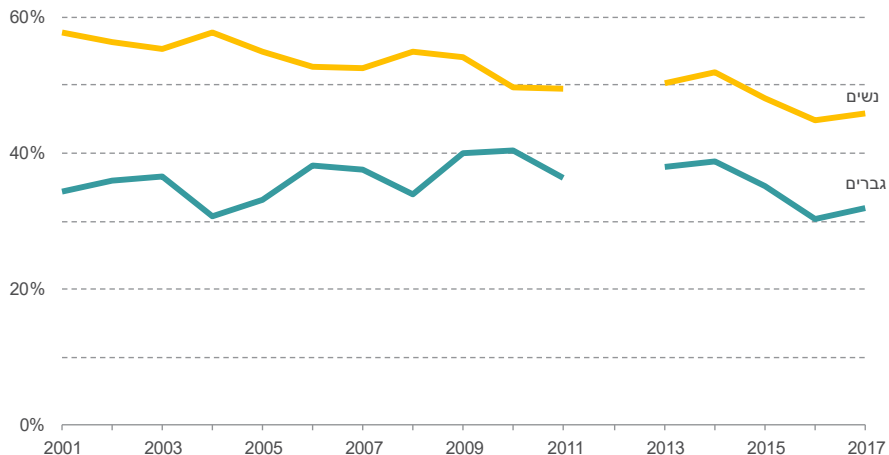
גם תעסוקת הנשים בהיי-טק נמוכה יחסית – תופעה חובקת עולם. בישראל רק 32 אחוזים מהמועסקות בענף ב-2017 היו נשים, וכמו אצל הגברים ליהודיות לא-חרדיות יש ייצוג גבוה בהרבה מאשר לאוכלוסיות אחרות. הפתעה משמחת היא ששיעור התעסוקה בהיי-טק בקרב נשים חרדיות נמצא במגמת עלייה מרשימה: מפחות מאחוז אחד באמצע העשור הקודם למעל 3 אחוזים כיום.

דווקא בקרב נשים ערביות, הלומדות בתיכון מקצועות מדעיים בשיעורים גבוהים בהרבה מאשר יהודיות, יש סימנים

חלה ירידה בשיעור החרדיות העוסקות בחינוך; חלקם של המורים החרדים הגברים גבוה מהרגיל

שיעור החרדים המועסקים בענף החינוך

גילאי 25-64

בשנת 2012 נערכו שינויים נרחבים בסקרי הלמ"ס, הנתונים משורשרים לרמתם אחרי השבר.
מקור: הדס פוקס ואבי וייס, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס

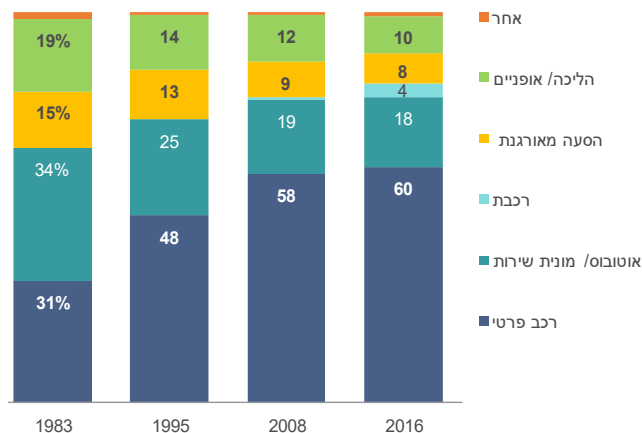
23 אחוזים מהמועסקים החרדים עובדים בהוראה, רובם ללא השכלה אקדמית או על-תיכונית רשמית, ושיעור המועסקים בתחום החינוך נע בין 30 ל-40 אחוזים מאז תחילת המאה. מוסדות הלימוד הנפרדים תורמים לכך שדווקא בחברה החרדית מקצוע ההוראה אינו נשי באופן מובהק.

שיעור החרדיות המועסקות בענף החינוך ירד מכ-60 אחוזים בתחילת המאה לכ-45 אחוזים. שיעור זה עודנו גבוה יותר מפי שניים מהשיעור בקרב לא-חרדיות, אך מתקרב במהירות לשיעור העוסקות בחינוך בקרב ערביות (38 אחוזים).

הירידה מעידה על תהליך הדרגתי של גיוון תעסוקתי, שניצניו ניכרים בפנייה הגוברת של נערות חרדיות ללימודים טכנולוגיים. עם זאת, שיעור המורות החרדיות צפוי להישאר גבוה יחסית בשל פריון הילודה הגבוה בחברה זו, המביא לביקוש גבוה למורות.

רבים יותר מגיעים לעבודה ברכב ומעטים יותר בתחבורה ציבורית, אך השימוש ברכבת במגמת עלייה

אופן ההגעה למקום העבודה

העומס בכבישים מוסיף לעלות, ונושא היוממות (נסיעות יומיות לעבודה ובחזרה) מושך תשומת לב ציבורית גוברת. ב-30 השנים האחרונות עלה חלקם של המועסקים מחוץ ליישוב מגוריהם מתוך כלל העובדים ב-12 נקודות אחוז ומספרם גדל פי שלושה, ואילו כלל האוכלוסייה גדלה פי שניים.

התרחבות היוממות לוותה בעלייה בשימוש ברכב פרטי, שהוא אמצעי התחבורה הנפוץ ביותר בקרב העובדים. למרות המאמצים להתאים את מערכת הכבישים לביקוש העולה, הגידול במספר המכוניות הפרטיות היה מהיר יותר מקצב פיתוח הכבישים.

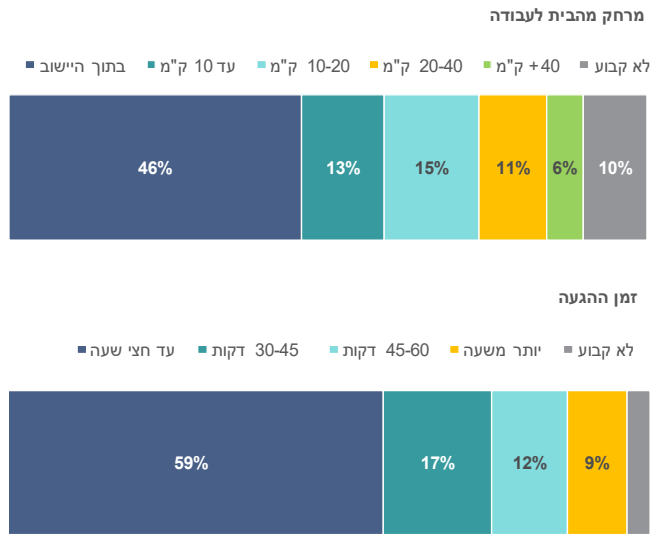
גם בתחבורה הציבורית ניכרים שינויים: בשנים האחרונות מחירי הנסיעה ירדו ונסללות מסילות רכבת חדשות. ב-2016 ניכרה עלייה בשימוש ברכבת כאמצעי תחבורה לעבודה, אולם עוד לא ברור מה יהיו ההשלכות של השינויים הללו לטווח ארוך.

מקור: חיים בלייך, מרכז טאוב

נתונים: הלמ"ס, מפקד האוכלוסין (1983, 1995 ו-2008); הסקר החברתי (2016). הנתונים הלקוחים מהסקר החברתי הם בעבור גילאי 20 ומעלה ונתוני המפקד הם בעבור כלל הגילאים.

מרבית העובדים נוסעים למרחקים קצרים

המרחק וזמן ההגעה למקום העבודה, 2015-2016
עובדים בגילי 25-64

מקור: חיים בלייך, מרכז שאוב
נתונים: הלמ"ס, הסקר החברתי

יוממות יכולה להביא להתאמה טובה יותר בין עובדים למקומות עבודה, כי היא מאפשרת לעובדים לחיות היכן שירצו בהתאם לצורכיהם וליכולתם הכלכלית, ולעבוד במקום שמתאים להם. זמן הנסיעה לעבודה נקבע בהתאם למרחק ולמהירות הנסיעה ותלוי במידה רבה בפריסה המרחבית של אפשרויות תעסוקה מתאימות מחד גיסא ושל אזורי מגורים מאידך גיסא, וכן באמצעי התחבורה וברמת העומס בכבישים.

מרבית העובדים נדרשים לנסוע זמן קצר יחסית ולמרחקים קצרים: כ-80 אחוזים מהעובדים מבלים עד 45 דקות בדרך לעבודה וכשלושה רבעים עוברים מרחק הקצר מ-20 ק"מ. אולם כאמור אמצעי התחבורה הנפוץ ביותר הוא רכב פרטי, דבר המעמיס על מערכת התשתיות ויש לו עלויות חברתיות כבדות (ובהן צפיפות בכבישים וזיהום אוויר). העומס עוד צפוי להחמיר ככל שהאוכלוסייה תגדל, בפרט אם היא תמשיך להתרכז באזור המרכז הצפוף ממילא.

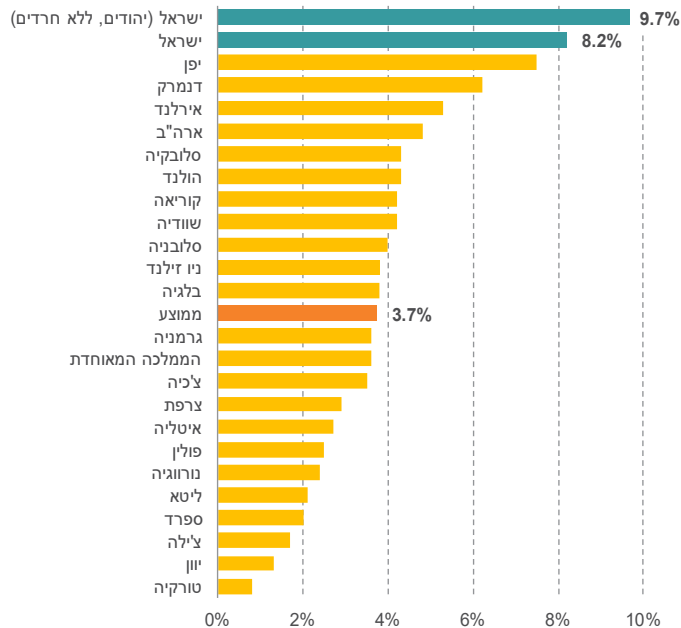
זרקור: מגזר ההיי-טק

ההיי-טק הוא היהלום שבכתר של המשק הישראלי ובשל כך הוא ניצב במוקד תשומת הלב של קובעי המדיניות, המבקשים להמשיך לשפר את הכלכלה הישראלית באמצעות הרחבת התעסוקה בו – בין היתר על ידי הכשרות מקצועיות לעובדים שכיום מועסקים במגזרים אחרים. בפרק זה נבקש להראות שככל הנראה להכשרות אלו צפויה הצלחה מוגבלת בלבד, מפני שמרבית העובדים שאינם מועסקים כיום בהיי-טק לא ניחנו במיומנויות ובכישורים הנדרשים לתעסוקה בתחום זה, ואלו מביניהם שמיומנויותיהם מתאימות לדרישות הגבוהות בענף מועסקים לרוב במשלחי יד יוקרתיים אחרים. נראה אפוא סביר יותר שהרחבת התעסוקה בתחום זה בעתיד תנבע משיפור החינוך כבר בגיל צעיר, כדי לשפר את רמת המיומנות של האוכלוסייה הבוגרת.

התעסוקה בהיי-טק בישראל גבוהה בהרבה מבכל מדינה אחרת ב-OECD

שיעור העובדים במגזר ההיי-טק

24 מדינות OECD, גילאי 25-65

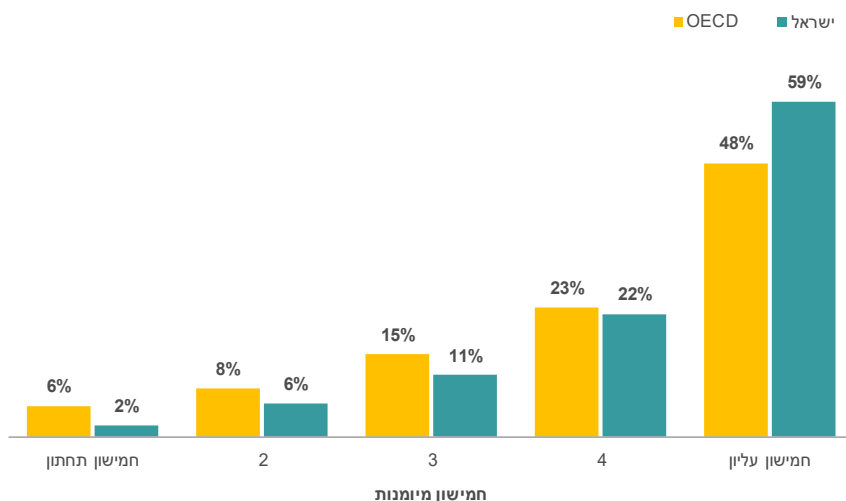
מגזר הטכנולוגיות המתקדמות מרים תרומה נכבדת להעלאת הפריון הממוצע במשק. אף על פי שחלקם של העובדים בענף עומד על כ-8 אחוזים בלבד (אם כי שיעור זה גבוה בהרבה מאשר במדינות אחרות), יש להיי-טק חלק בלתי פרופוציונלי בהרכב הייצוא הישראלי והוא מניב כרבע מתשלומי מס ההכנסה.

עובדי ההיי-טק משתכרים סכום כפול מהעובדים ביתר ענפי המשק בממוצע, עובדה המשקפת את פערי הפריון בין הקבוצות. למרות זאת שיעור התעסוקה בתחום נותר כמעט ללא שינוי זה למעלה מעשור, ויש נתונים המצביעים על קושי לאייש משרות מסוימות. על רקע זה משקיעה ישראל מאמצים ומשאבים רבים בניסיונות להגדיל את שיעור המועסקים בהיי-טק – אך כפי שידגם, קשה מאוד לממש יעד זה בטווח הקצר.

מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב
OECD PIAAC survey נתונים

עובדי ההיי-טק הם בעלי המיומנויות הגבוהות ביותר מכלל העובדים, בפרט בישראל

הרכב המועסקים בהיי-טק לפי רמת המיומנות
 21 מדינות OECD, גילאי 65-25 (מתוקנן לפי קבוצות גיל)

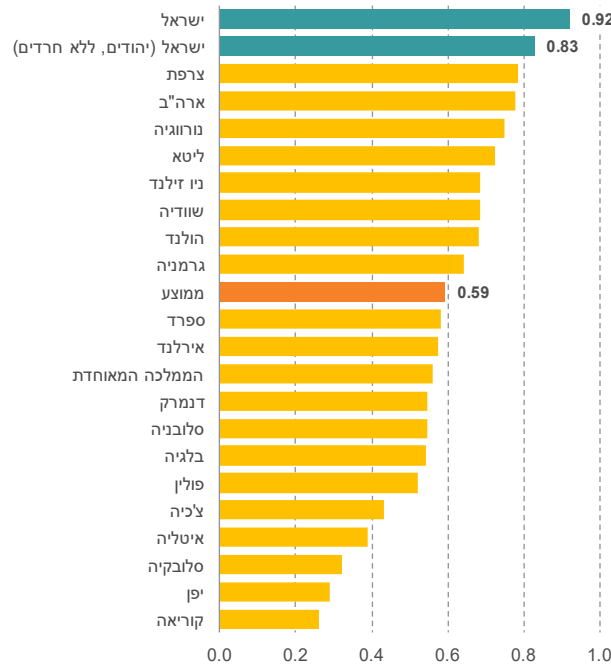

הפוטנציאל הנוכחי המוגבל להרחבה נוספת של מגזר ההיי-טק משתקף היטב בנתוני סקר PIAAC (להרחבה ראו עמ' 40). התפלגות המיומנות של המועסקים במגזר ההיי-טק ממחישה את הסתמכותו הרבה של הענף על העובדים המיומנים ביותר במשק, ב-OECD בכלל ובישראל בפרט. כ-60 אחוזים מהעובדים בהיי-טק משתייכים לחמישון המיומנות העליון, כ-22 אחוזים לחמישון הרביעי ורק כ-11 אחוזים לחמישון האמצעי.

רמת המיומנות לפי סקר PIAAC. הסקר נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015.
 מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב
 נתונים: OECD PIAAC survey

יש פערי מיומנות גדולים בין העובדים בהיי-טק ליתר העובדים במשק

הפער ברמת מיומנות העובדים: היי-טק לעומת שאר המשק
 במונחי סטיית תקן, 21 מדינות OECD, גילאי 65–25 (מתוקנן לפי גיל)

תוצאות סקר PIAAC מצביעות על הבדלים גדולים בין מיומנות העובדים במגזר ההיי-טק לשאר העובדים במשק בישראל: הדירוג של עובדי ההיי-טק גבוה בכמעט סטיית תקן שלמה – פער גבוה בהרבה מהממוצע ביתר המדינות. מיומנותם של עובדי ההיי-טק בישראל דומה לזו של עמיתיהם במדינות מפותחות אחרות, ואילו בקרב עובדים ביתר ענפי המשק המיומנות נופלת ממרבית מדינות ההשוואה.

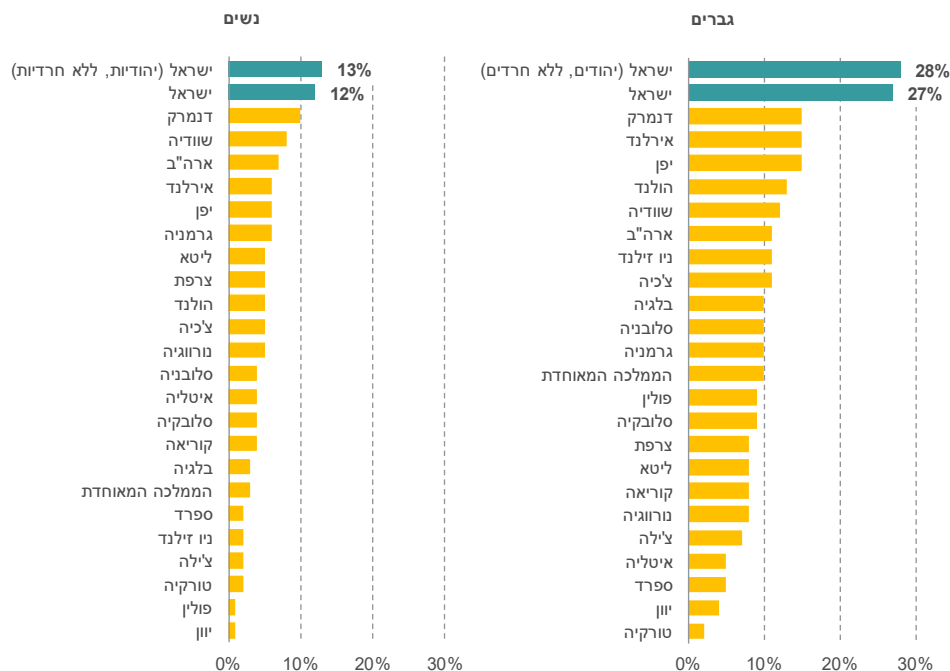
נתוני הסקר מסבירים היטב את הקושי של המעסיקים במגזר ההיי-טק לאייש משרות, אפילו בשכר הגבוה שהם מציעים – למרבית העובדים בענפים האחרים פשוט אין המיומנויות הנדרשות להשתלבות בתחום.

סקר PIAAC נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015. החלוקה לרמת המיומנות מתבססת על החלק הכמותי ועל החלק המילולי בסקר.

מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב
 נתונים: OECD PIAAC survey

חלקם של המועסקים בהיי-טק מבין בעלי המיומנויות הגבוהות ביותר בישראל גדול במיוחד

שיעור המועסקים במגזר ההיי-טק מתוך חמישון המיומנות העליון

בהינתן הביקוש הגבוה לעובדי ההיי-טק, אפשר אולי לעודד עוד עובדים מתוך האוכלוסייה בעלת המיומנויות הגבוהות ביותר שכיום אינם מועסקים בענף לעבור אליו. אולם כבר כעת העובדים המיומנים ביותר בישראל פונים לתחומי ההיי-טק בשיעור גבוה בהרבה מאשר במדינות OECD אחרות; מבין העובדים הישראלים שזוהו בסקר כבעלי מיומנויות גבוהות במיוחד (אלה המצויים בחמישון העליון בסקר PIAAC), מעל רבע מהגברים מועסקים בתחומי ההיי-טק. אצל נשים השיעור נמוך יותר, אך גבוה בהרבה מאשר במדינות אחרות.

כפי שנראה בעמוד הבא, נתון נוסף שיקשה לעודד הסבות מקצועיות בהיקף גדול הוא שהעובדים המיומנים שאינם מועסקים בהיי-טק מועסקים ברובם במגזרים אחרים הדורשים מיומנות גבוהה ומציעים שכר גבוה.

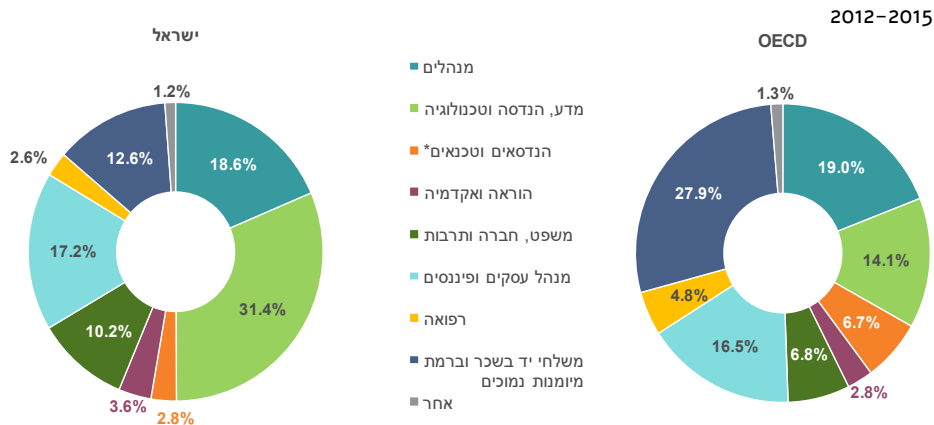
סקר PIAAC נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015 | מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב | נתונים: OECD PIAAC survey

כמעט כל העובדים המיומנים שאינם מועסקים בהיי-טק עובדים במקצועות בשכר גבוה

העובדים המיומנים המועסקים במגזר העסקי בתחומים שאינם היי-טק מתוגמלים היטב על כישוריהם. השוואה בין התפלגות משלח היד של העובדים בחמישון המיומנות העליון בישראל ובמדינות OECD נבחרות מגלה שני הבדלים בולטים: ראשית, בישראל רבים יותר מהעובדים המוכשרים מועסקים בתחומים מדעיים והנדסיים; שנית, שיעור העובדים המוכשרים המועסקים בתחומים המתאפיינים בשכר נמוך (החלק הכחול בתרשים) נמוך בהרבה מהשיעור במדינות OECD אחרות. רוב העובדים מועסקים בתחומים הדורשים רמת כישורים גבוהה (לפי הסיווג הבינלאומי) ופוטנציאל ההשתכרות בהם גבוה יחסית. מכאן שמספר העובדים המיומנים שסביר שיעשו הסבה להיי-טק או לתחומים מדעיים והנדסיים הוא מצומצם יחסית.

אם כן, הרחבה ניכרת של מגזר ההיי-טק (ללא ייבוא של עובדים מחו"ל) דורשת פתרונות ארוכי טווח, כגון השקעה בשלבי החינוך המוקדמים. כפי שנראה בגרף הבא, זהו אתגר גדול.

התפלגות המקצועות בקרב עובדים בחמישון המיומנות העליון, המגזר העסקי

* בתחום המדעים וההנדסה.

סקר PIAAC נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015. נתון ממוצע של 13 מדינות ה-OECD שההכנסה בהן היא הגבוהה ביותר: אירלנד, ארה"ב, בלגיה, גרמניה, דנמרק, דרום קוראה, הולנד, הממלכה המאוחדת, נורווגיה, ניו זילנד, צרפת ושוודיה.

מקצועות בשכר נמוך הם אלו שלא הוגדרו כניהוליים, אקדמיים או טכנולוגיים והנדסיים (קטגוריות 96-40 בסיווג של הלמ"ס משנת 2011).

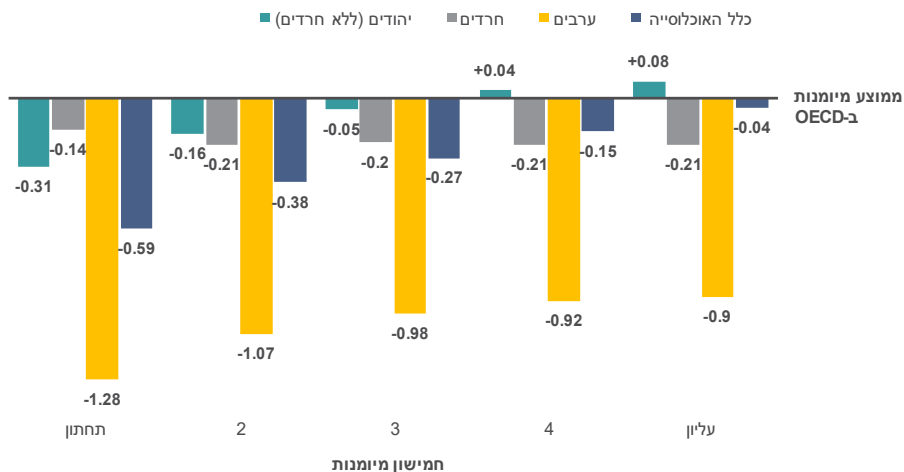
מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב
נתונים: OECD PIAAC survey

פערי המיומנות בין ישראל ל-OECD גדולים במיוחד בחלק התחתון של ההתפלגות

וכושר ההשתכרות של כלל האוכלוסייה, ובמיוחד של השכבות החלשות ביותר, היא המפתח לצמיחה עתידית.

מיומנויות האוכלוסייה הבוגרת

ישראל ביחס ל-28 מדינות OECD, במונחי סטיית תקן

סקר PIAAC נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015.

מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב | נתונים: OECD PIAAC survey

לצורך השוואת המיומנויות של העובדים בישראל לנתונים הממוצעים במדינות ה-OECD חולקו הישגי העובדים לחמש קבוצות, והניקוד הממוצע בסקר של כל חמיון בישראל השווה לממוצע העולמי של אותו חמיון.

בחמיונים הגבוהים המיומנות בישראל דומה למדי לממוצע ב-OECD, כלומר המצטיינים אינם נופלים ברמתם מאלו שבמדינות אחרות. לעומת זאת, ברמות מיומנות נמוכות יותר הפערים מתרחבים, כלומר מיומנויותיהם של העובדים החלשים בישראל נמוכות יותר משל העובדים באותה דרגה במדינות אחרות. תמונה זו מדאיגה במיוחד בקרב האוכלוסייה הערבית.

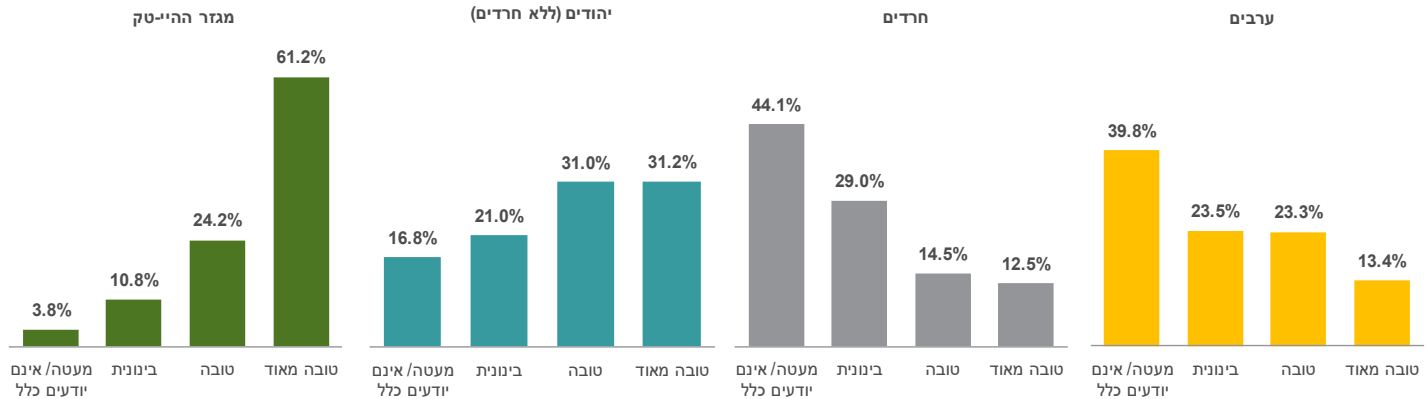
נראה שהבעיה העיקרית שיש להתמודד איתה אפוא היא איננה מיצוי הפוטנציאל של העובדים המיומנים (למשל באמצעות הסבות להיי-טק); העלאת רמת המיומנות

מיומנות נמוכה באנגלית מהווה קושי נוסף בניסיון להשתלב בתעסוקה בהיי-טק

עוד מיומנות שיש לה קשר לתעסוקה בהיי-טק היא שליטה בשפה האנגלית. סקר המיומנות שנערך בישראל כולל סעיף ייחודי שבו מתבקשים הנדגמים לדרג את רמת ידיעותיהם באנגלית. התוצאות מעידות כי בקרב פרטים המשיבים כי אינם בקיאים באנגלית, ההסתברות להיות מועסק במגזר ההיי-טק אפסית בכל רמות המיומנות.

לחשיבותה של השליטה באנגלית בקביעת הסיכוי לעבוד בהיי-טק יש השלכות חשובות גם על הרכב האוכלוסייה המועסקת בתחום. כיום רובם המוחלט של עובדי מגזר ההיי-טק (למעלה מ-95 אחוזים) הם יהודים לא-חרדים. מכאן שבאוכלוסייה החרדית והערבית טמון לכאורה עיקר הפוטנציאל להגדלת התעסוקה בענף. אולם רמת הבקיאיות באנגלית באוכלוסיות אלו נמוכה במיוחד. נראה, אם כן, ששיפור לימודי האנגלית במוסדות החינוך של הקבוצות הללו הוא תנאי הכרחי להנגשת ההיי-טק בעבורן.

רמת המיומנות באנגלית, לפי דיווח עצמי

סקר PIAAC נערך בשני סבבים בין 2012 ל-2015 | מקור: גלעד ברנד, מרכז טאוב | נתונים: OECD PIAAC survey

בריאות

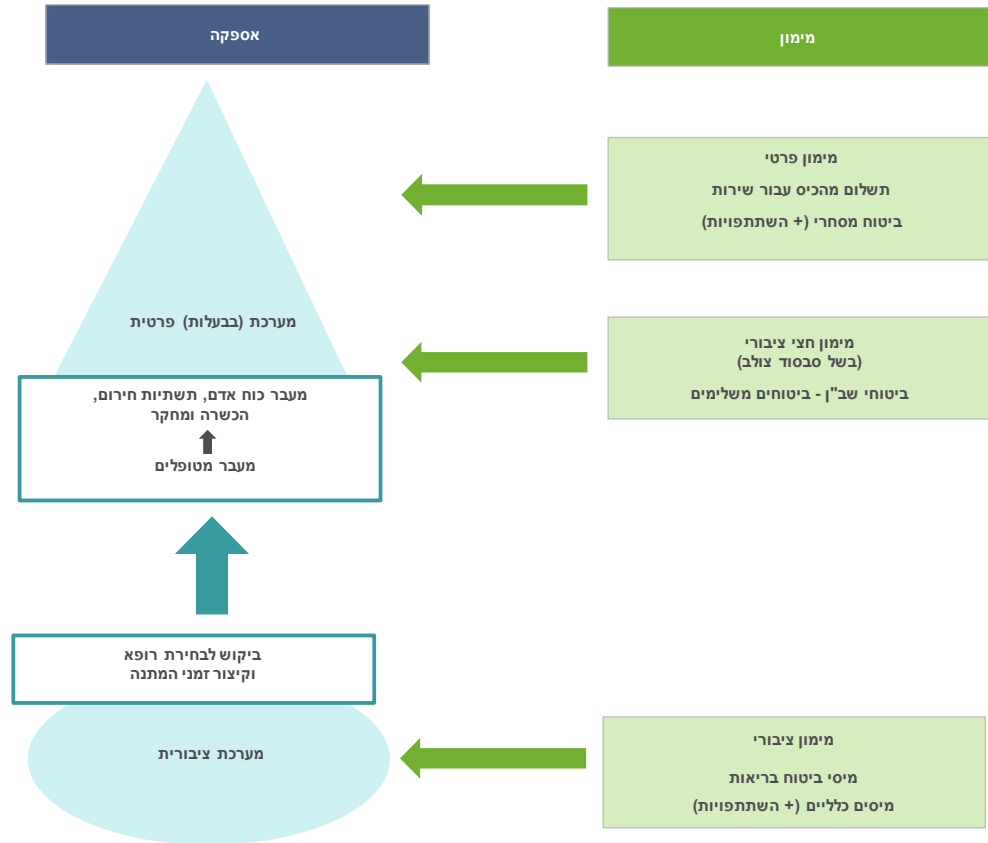
מצב הבריאות בישראל מצוין, כפי שעולה מתוחלת החיים הגבוהה ומתמותת התינוקות הנמוכה יחסית. אולם יש כמה סימנים מעוררי חשש לכך שהמצב עלול להשתנות. הסיבות לכך, בין היתר, הן מבנה מערכתי בלתי שגרתית והעלייה בצרכים הרפואיים בשל ההזדקנות המהירה של האוכלוסייה לצד פיגור בהגדלת המשאבים למימון הביקוש הגובר. בפרק זה יוצגו כמה מהאתגרים הניצבים בפני מערכת הבריאות בתחומי המימון והארגון.

העירוב בין רפואה ציבורית לפרטית מעוות את התמחור ופוגע בשוויוניות וביציבוריות של המערכת

כפי שמודגם בתרשים, מערכת הרפואה מתאפיינת בתמהיל ציבורי-פרטי בעייתני. בין המימון הפרטי לחלוטין למימון הציבורי לחלוטין מצויים ביטוחי שירותי הבריאות הנוספים (שב"ן), הידועים כביטוחים המשלימים. לביטוחים הללו, שכ-80 מהאוכלוסייה מבוטחים בהם, יש אופי ציבורי מפני שהם מובילים לסבסוד צולב בין המבוטחים (היות שכולם משלמים מחיר אחיד ללא תלות במצבם הבריאותי). הביטוחים המשלימים מממנים פעילות במוסדות שאינם מספקים טיפולים במסגרת הסל הממלכתי – אולם אותם הטיפולים ניתנים גם במערכת הציבורית, במקרים רבים בידי אותם רופאים. באופן זה הם מממנים את המערכת הפרטית, לצד תשלומים ישירים מהכיס וביטוחים מסחריים. כך חלק מהפעילות שאמורה הייתה להתבצע במערכת הציבורית מועתקת למערכת בבעלות פרטית, שהתורים בה קצרים יותר וניתן לבחור בה את הרופא המטפל (אשר כמעט תמיד מגיע מהמערכת הציבורית).

למצב זה יש כמה השלכות מדאיגות, הנוגדות את עקרונות הביטוח הממלכתי. ראשית, האפשרות להפנות מטופלים מהמערכת הציבורית לפרטית מעוותת את מערך התמריצים ועלולה לעודד טיפולים מיותרים. שנית, קיצור התורים והאפשרות לבחור רופא מובילים לאי שוויון בין קבוצות אוכלוסייה ובין המרכז לפרפריה על בסיס יכולת התשלום, בעוד החוק נועד לעודד שוויון בגישה לטיפול רפואי. שלישית, העירוב מוביל לחוסר יעילות בהשקעות; גופי הבריאות משקיעים בתשתיות להספקת רפואה במימון פרטי בשעה שתשתיות במוסדות ציבוריים נותרות מיותרות. רביעית, התעריפים הגבוהים שמקבלים הרופאים במערכת הפרטית מפעילים לחצים להעלאת השכר במערכת הציבורית ולעליית מחירים במערכת הבריאות כולה.

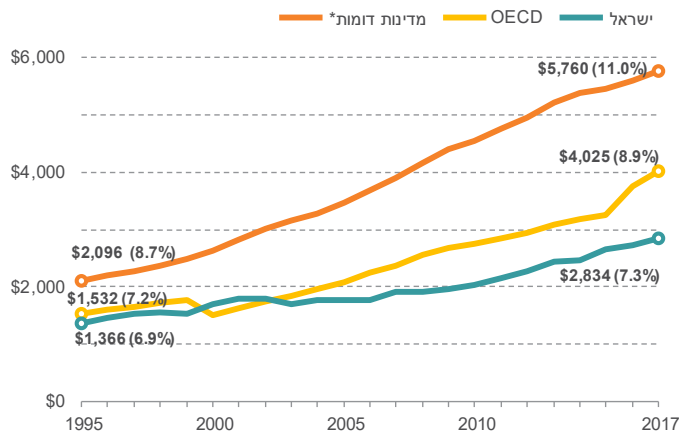
התמהיל הציבורי-פרטי במערכת הבריאות

מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב

ההוצאה על בריאות עולה לאט בהרבה מאשר במדינות אחרות, אפילו בשקלול ההבדלים בהרכב הגילים

ההוצאה הלאומית על בריאות לנפש
בדולרים שוטפים וכאחוז מהתמ"ג

חלקה של ההוצאה הלאומית על בריאות (ציבורית ופרטית) מתוך התמ"ג עומד על כ-7 אחוזים כבר שני עשורים. לעומת זאת במדינות ה-OECD עלה שיעור ההוצאה והוא ניצב כעת על 8.9 אחוזים, ובמדינות שיש בהן מערכות בריאות דומות – כלומר ביטוח בריאות ממלכתי ומודלים מערכתיים של קופות חולים (בלגיה, גרמניה, הולנד, צרפת ושווייץ) – ההוצאה היא 11 אחוזים מהתמ"ג.

מאז 1995 גדלה ההוצאה לבריאות לנפש פי שלושה במדינות הדומות לישראל, פי 2.5 בממוצע ב-OECD ובקושי פי שניים בישראל. זהו נתון מדאיג בשל ההזדקנות המהירה יחסית של האוכלוסייה בישראל מצד אחד, ועליית שכר הרופאים מצד אחר (ראו עמ' 76). מגמות אלו מצריכות עלייה בחלקה של ההוצאה על בריאות, וכן בחלקו של המימון הציבורי בכלל ההוצאה – בדומה למגמות שאכן התרחשו במדינות אחרות.

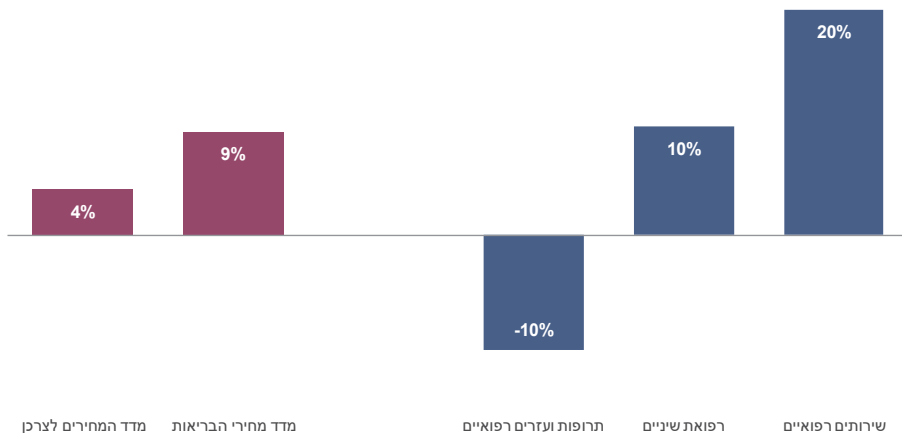
מדינות שיש בהן מודל של תחרות מנוהלת בין קופות חולים וגופים דומים (בלגיה, גרמניה, הולנד, צרפת ושווייץ).

מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב | נתונים: OECD.Stat

מחירי הרפואה עלו הרבה יותר ממדד המחירים הכללי, בשל הביטוחים הפרטיים והמשלימים

השינוי במחירי שירותי הרפואה הפרטיים ובמדד המחירים לצרכן

ינואר 2011 - אוגוסט 2018

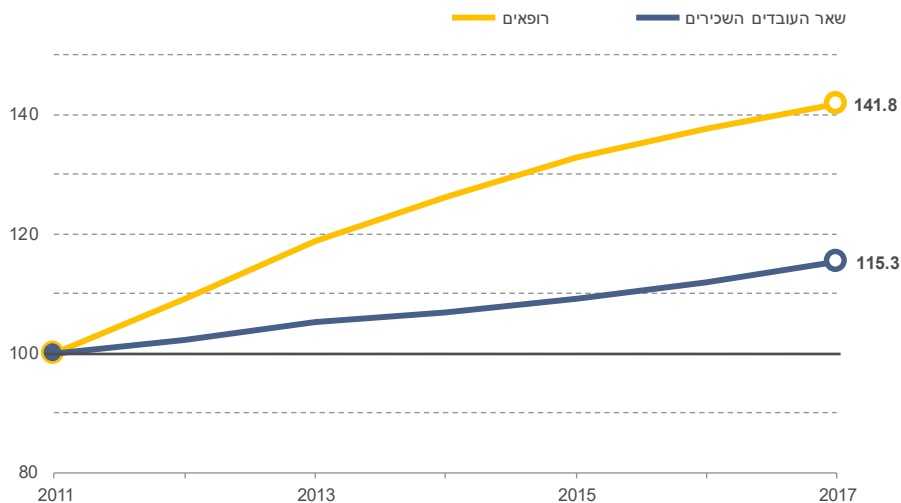
בין 2011 ל-2018 עלה מדד מחירי הבריאות ב-9 אחוזים, לעומת עלייה של 4 אחוזים בלבד במדד המחירים לצרכן. הסעיף המרכזי שתרם לעלייה הוא "שירותים רפואיים", הכולל השתתפות עצמית ותשלום בעבור שירותים שמעניקות קופות החולים (ביטוח משלים), וכן תשלום בעבור ביטוחים פרטיים ורפואה פרטית. כפי שיודגם בעמוד הבא, הכוח המניע העיקרי מאחורי העלייה במחירים הוא העלייה בשכר הרופאים. כאמור עלייה זו מושפעת מהתשלום שהם מקבלים במערכת הפרטית – שמקורו לעיתים קרובות בביטוחים המשלימים.

מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב
נתונים: הלמ"ס, מדד המחירים לצרכן

העלייה במחירי הרפואה נובעת מעלייה בשכר הרופאים במגזר הציבורי

מגמות בשכר הרופאים במערכת הציבורית בהשוואה לשכר הכללי במשק

מדת: השכר בשנת 2011=100

מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב
נתונים: הלמ"ס

שכר הרופאים הנומינלי במגזר הציבורי עלה ב-42 אחוזים בין 2011 ל-2017, ואילו השכר הממוצע של שכירים במשק עלה ב-15 אחוזים בלבד בתקופה זו. את העלייה בשכר במגזר הציבורי מניעים תשלומים שקיבלו רופאים במערכת הפרטית.

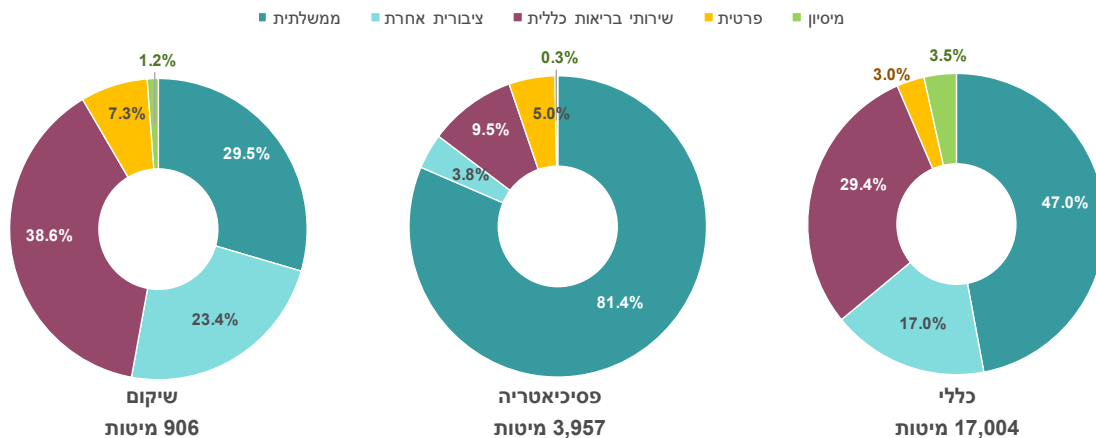
מרבית המדינות המספקות ביטוח בריאות אוניברסלי אינן מאפשרות לרופאים לעבוד במערכת הציבורית והפרטית גם יחד – וכן להפנות חולים מהמערכת הציבורית לפרטית, שם יכולים הרופאים לעודד את הביקוש לשירותיהם. אולם בישראל רווחת הנורמה של הפניית חולים מהמערכת הציבורית למערכת הפרטית – על פי רוב במימון ביטוחים פרטיים או משלימים – לשם טיפול שזמין גם במערכת הציבורית. יתרה מכך, לרופאים יש תמריץ להגביל לשם כך את עבודתם במערכת הציבורית. כאמור, שיטה זו יוצרת לחצי שכר ועליות מחירים במערכת הציבורית.

ריבוי תפקידי המדינה במערכת האשפוז (בעלות, פיקוח ומימון) מביא לניגוד עניינים

למדינה יש מגוון תפקידים במערכת בתי החולים בישראל. ראשית, היא מממנת את פעילות בתי החולים באופן עקיף בכך שהיא מעבירה תקציבים לקופות החולים, ואלו משלמות לבתי החולים בעבור שירותי אשפוז. שנית, הממשלה היא הבעלים והגורם המפעיל של מרבית מיטות האשפוז ברוב סוגי השירותים, בפרט באשפוז כללי ופסיכיאטרי, ומתוקף כך היא מוכרת שירותים לקופות החולים. שלישית, המדינה מפקחת על בתי החולים כדי להבטיח את זמינות הטיפול הרפואי ויציבותו. ריבוי התפקידים הזה יוצר קונפליקטים ופוגע בחוסנה של המערכת.

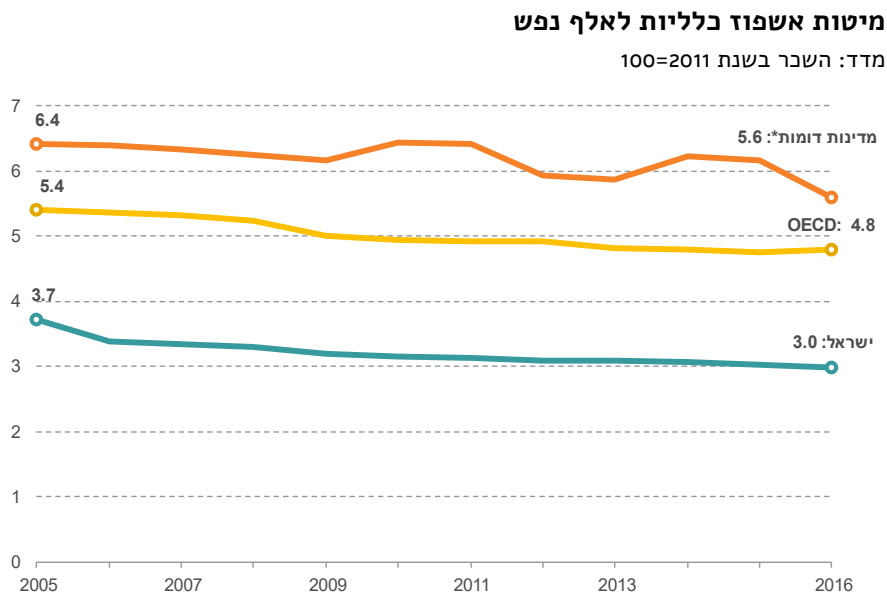
ועדות רבות שיוסדו במדינה הציעו רפורמות שכללו ויתור של המדינה על תפקידה כבעלים של בתי החולים והתמקדות בתפקידה הטבעי כרגולטור, לצד המשך המימון של שירותי אשפוז באמצעות הקופות. אולם הרפורמה עודנה מחכה ליישום.

התפלגות המיטות בבתי חולים לפי סוג ובעלות, 2018

מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב
נתונים: משרד הבריאות

מספר מיטות האשפוז בישראל נמוך במיוחד

* מדינות שיש בהן מודל של תחרות מנוהלת בין קופות חולים וגופים דומים (בלגיה, גרמניה, הולנד, צרפת ושווייץ).
 ממוצע מ-26 מדינות OECD שהנתונים בהן זמינים.

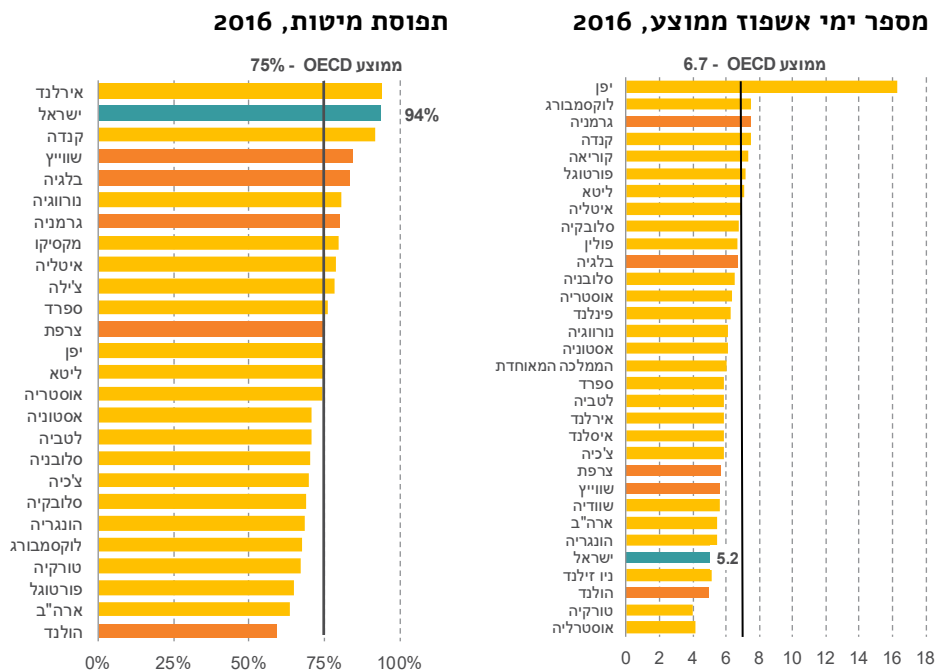
מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב | נתונים: OECD.Stat

מספר מיטות האשפוז הכלליות בישראל הוא כ-3 מיטות לאלף נפש, או כ-3.2 כאשר מביאים בחשבון את הרכב הגילים הצעיר יותר בישראל. לאורך השנים נותר נתון זה נמוך ביחס לממוצע מדינות ה-OECD (4.8 מיטות לאלף נפש) ולמדינות שיש בהן מערכות בריאות דומות (5.6 מיטות).

למרות מגמת ההזדקנות (בישראל ובמדינות אחרות), המביאה לתמהיל החולים מורכב יותר, מספר המיטות הכלליות לאלף נפש נמצא במגמת ירידה בכל מדינות ה-OECD, בעיקר עקב מעבר לטיפול בקהילה במקום בבתי החולים.

למרות מגמות אלו ואף שהאוכלוסייה כיום צעירה, השילוב בין מספר המיטות הנמוך במיוחד ובין הזדקנות האוכלוסייה המהירה בישראל מעלה חשש בדבר ההתאמה של מספר המיטות לצורכי האזרחים בעתיד.

התפוסה בבתי החולים בישראל כמעט מלאה ומשך האשפוז קצר יחסית – סימן ליעילות או למחסור?

המדינות בכתום הן אלו שמערכת הבריאות בהן דומה לזו של ישראל. הנתונים מארה"ב, מאיטליה ומצרפת הם מ-2015.

מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב | נתונים: OECD.Stat

ישראל היא מדינת ה-OECD שתפוסת המיטות בה היא הגבוהה ביותר, למעט אירלנד. ב-2016 עמדה התפוסה במחלקות האשפוז הכללי על 94 אחוזים, לעומת 75 אחוזים בלבד ב-OECD. כמו כן, משך האשפוז הממוצע בישראל הוא 5.2 ימים, לעומת 6.7 ב-OECD.

לכאורה נתונים אלו מעידים על יעילות, אולם גם על בעיה; בתי חולים צריכים להתמודד עם שינויי ביקוש ומצבי חירום, כלומר, המערכת צריכה יכולת עודפת. אם השהות הממוצעת ממושכת, סביר שיהיו חולים שאפשר לשחרר בזמני לחץ ללא סיכון, אך שיעור תפוסה גבוה בשילוב ימי אשפוז מעטים עלול להביא לחוסר יכולת לתפקד באופן מיטבי במצבי עומס. הביטוי לכך במציאות הנוכחי הוא מיטות במסדרון ועומסים כבדים בחדרי במיון, המשפיעים לרעה על איכות הרפואה.

פיזור שירותי האשפוז מציב את תושבי הפריפריה בעמדת נחיתות ברורה

הפריסה של מיטות האשפוז הכללי מלמדת על חוסר שוויון בין המחוזות במספר המיטות לנפש מתוקננת. בפריפריה הדרומית והצפונית מספר המיטות הוא הנמוך ביותר, ואילו בירושלים הוא הגבוה ביותר.

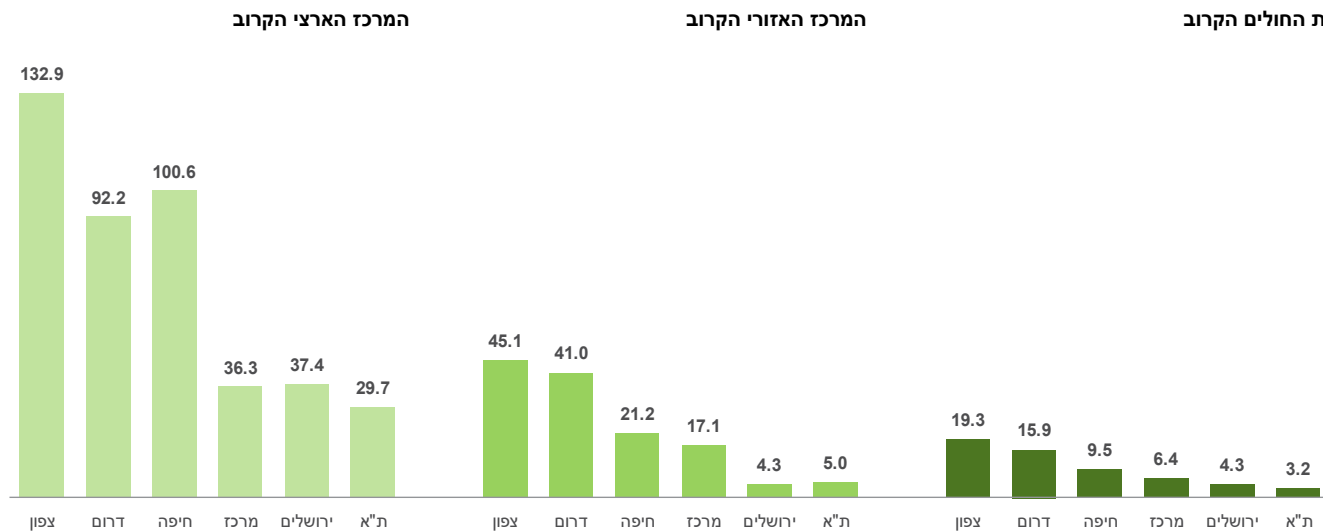
לשם ההשוואה נבדקו המרחקים מיישובים שונים לכמה סוגי מוסדות אשפוז כלליים: לבית החולים הקרוב, למרכז הרפואי האזורי הקרוב (רמב"ם מחדרה וצפונה לה, סורוקה מאשקלון ודרומה לה, והמרכזים הארציים בחלקי המדינה האחרים), ולכל אחד מהמרכזים הארציים (איכילוב, בילינסון, שיבא והדסה). הסיבה לחלוקה היא שבמקרים שגרתיים המוסד הקרוב מספק מענה ואילו במקרים מורכבים יש צורך בטיפול במרכזים האזוריים, או אף הארציים.

בכל הקטגוריות המרחק הממוצע הגדול ביותר מהיישובים למוסדות האשפוז היה במחוז הצפון, ולאחר מכן במחוז הדרום ובמחוז חיפה. במחוזות אלו המרחק הממוצע לבית החולים קרוב גדול באופן ניכר בהשוואה למחוז המרכז, ובעיקר לירושלים ולתל אביב – המחוזות הנהנים מהמרחקים הקטנים ביותר לבית החולים.

הפערים בין מרכז לפריפריה במספר מיטות האשפוז ובזמינות המחלקות המתמחות לאוכלוסייה בין מרכז לפריפריה מתואמים עם זמני ההמתנה; במחוזות שיש בהם מעט מיטות ביחס לאוכלוסייה, זמני ההמתנה ארוכים יותר.

המרחק הממוצע ממוסד האשפוז הקרוב, לפי סוג המוסד

בקילומטרים

מקור: דב צ'רניחובסקי, מרכז טאוב
נתונים: GIS ומפות

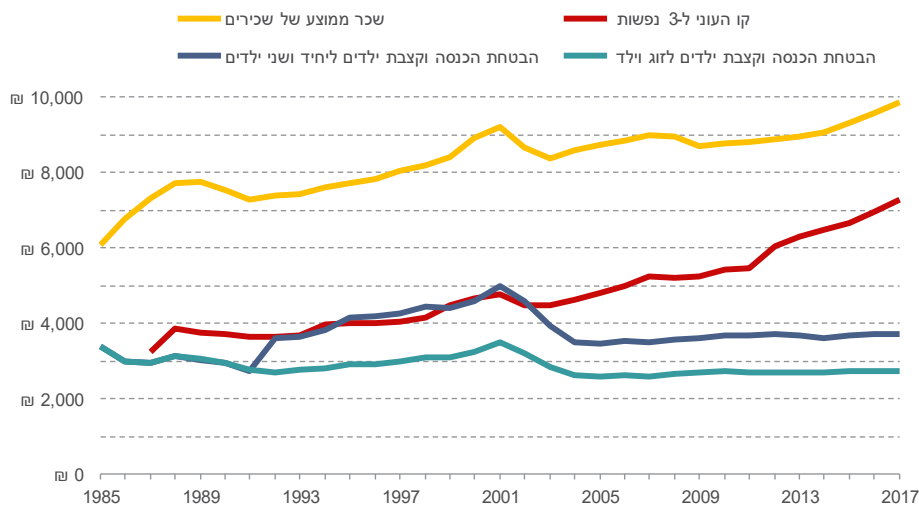
רווחה

רמות העוני ואי השוויון ירדו בשנים האחרונות, אולם קצב הירידה רחוק מהיעד שנקבע בוועדת אלאוף למלחמה בעוני בשנת 2014. מאמצי הממשלה בתחום זה מתמקדים בעיקר בעידוד ההשתתפות בכוח העבודה, ובמידה פחותה בהרבה באלו שאינם משתתפים בשוק העבודה. עקב כך הכנסתן של משפחות התלויות בקצבת הבטחת הכנסה מצויה הרבה מתחת לקו העוני, בניגוד לעבר. מצב זה מעלה חששות בעניין יציבותן הכלכלית של משפחות בעשירון התחתון הנמצאות בחובות.

קצבת הבטחת ההכנסה נותרה מאחור בהשוואה לשכר הממוצע ולקו העוני

סכומי קצבאות הבטחת ההכנסה והילדים, השכר הממוצע וקו העוני

במחירי 2017

מקור: ג'וני גל, מיכל קרומר-נבו, שביט מדהלה וגיא ינאי
נתונים: המוסד לביטוח לאומי, הלמ"ס

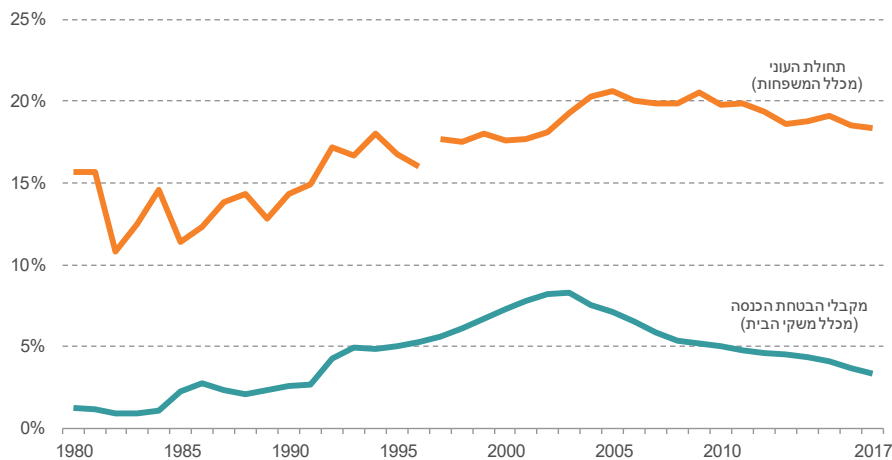
במהלך 30 השנים האחרונות עלה השכר הריאלי הממוצע, וכך גם קו העוני. קצבת הבטחת ההכנסה (רשת הביטחון החברתית המיועדת למשפחות עניות בגיל העבודה שאין להן הכנסה אחרת) עלתה עם קו העוני עד תחילת המאה, אך בראשית שנות האלפיים הוחלט להוריד את סכום הקצבה ולבטל את הצמדתה לשכר הממוצע, בין היתר בשל הרצון להגדיל את שיעור ההשתתפות בכוח העבודה.

בעקבות השינוי העלייה בקצבה (בתוספת קצבאות הילדים) לא הדביקה את העלייה בקו העוני ובשכר הממוצע, ובעשור וחצי האחרונים נפתח ביניהם פער הולך וגדל. לדוגמה, סכום קצבת הבטחת ההכנסה וקצבת הילדים המוענק לזוג עם ילד אחד ירד מ-70 אחוזים מקו העוני בשנת 2000 ל-40 אחוזים בלבד מקו העוני בשנת 2017. פער זה מעיד על הצלחתה המוגבלת של הקצבה בחילוץ משפחות מעוני.

שיעור משקי הבית המקבלים הבטחת הכנסה ירד במידה רבה יותר מתחולת העוני

תחולת העוני ושיעור מקבלי הבטחת הכנסה

במחירי 2017

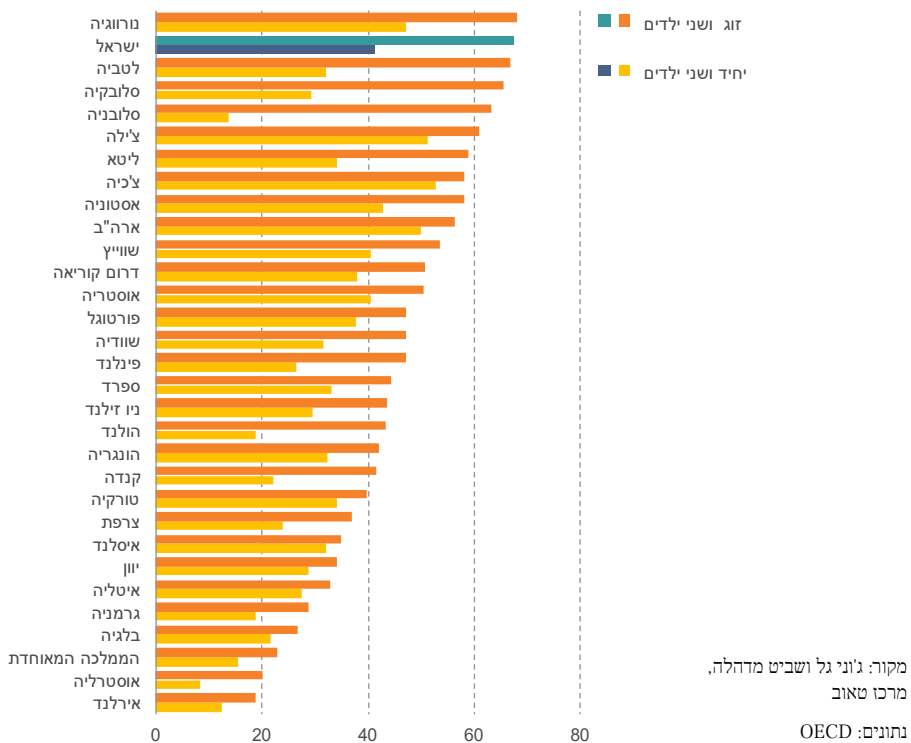
משנות השמונים של המאה שעברה עד תחילת המאה הנוכחית עלה שיעור המשפחות הנעזרות בקצבת הבטחת הכנסה בד בבד עם העלייה בתחולת העוני (אחוז משקי הבית הנמצאים מתחת לקו העוני). אולם מאז שיעור המשפחות המקבלות את הקצבה ירד ביותר ממחצית, אף שתחולת העוני ירדה בכ-10 אחוזים בלבד.

ככל הנראה הירידה קשורה לצמצום הנגישות והנדיבות של הקצבה – שכאמור נובעות מרצונה של המדינה לחזק תוכניות המעודדות השתתפות בכוח העבודה, שעשויות לגרום למשפחות החיות בעוני להסתמך פחות על המדינה.

במדדי תחולת העוני חל שינוי בשנת 1997, לכן יש שבר בסדרה.
מקור: ג'וני גל, מיכל קרומר-נבו, שביט מדהלה וגיא ינאי
נתונים: המוסד לביטוח לאומי, הלמ"ס

כדי להיחלץ מעוני בישראל נחוצות שעות עבודה רבות יותר מאשר במדינות OECD אחרות

מספר שעות העבודה השבועיות הדרוש למשקי בית כדי להיחלץ מעוני, 2016

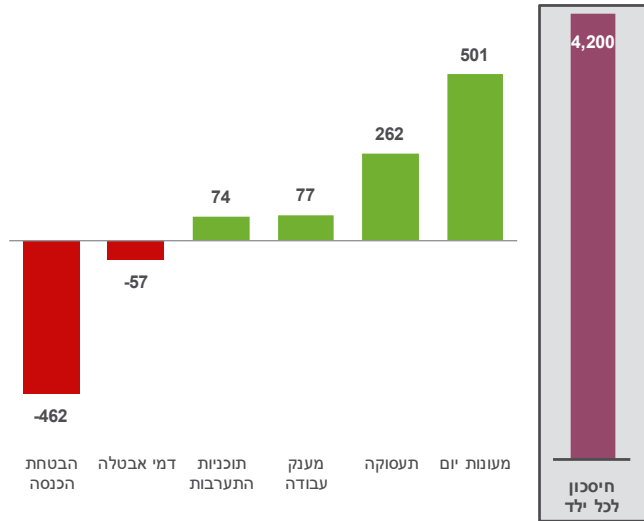

הקשיים שעיימם מתמודדים אלו המבקשים להיחלץ מעוני מומחשים בהשוואה בין-לאומית של מספר שעות העבודה השבועיות הנדרשות ממשקי בית בעשירון ההכנסה התחתון לשם העלאת הכנסתם אל מעבר לקו העוני (שעות העבודה המצרפיות הנדרשות מכלל משק הבית). המיקום הגבוה של ישראל (בבדיקה בקרב זוגות עם שני ילדים) משקף את אי השוויון הנרחב בהכנסות בהשוואה למדינות OECD אחרות, המביא לכך שיש פער גדול בין הכנסת משק בית בעשירון העני ביותר להכנסה החציונית, שלפיה מחושב קו העוני. עם זאת, מצבה של ישראל חמור פחות כאשר נבדקים משקי בית הכוללים יחיד ושני ילדים.

הפעילות בתחום הרווחה מתמקדת בעידוד תעסוקה

השינויים בהוצאה על תחומים נבחרים של השקעה חברתית, 2017 לעומת 2014

במיליוני שקלים, מחירי 2017

מקור: ג'וני גל ושביט מדהלה, מרכז טאוב נתונים; משרד האוצר; המוסד לביטוח לאומי

בשנים האחרונות ניכר שרכיבים אחדים בגישת "ההשקעה החברתית" חלחלו למדיניות החברתית. גישה זו מדגישה את פיתוח ההון האנושי באוכלוסייה ואת שילובם המיטבי של כלל האזרחים, ובפרט קבוצות מוחלשות, בחברה ובשוק העבודה, ומכירה בצורך לספק מנגנונים יעילים המגינים על תושביה כשהם נפלטים משוק העבודה ואמצעים לשוב ולהשתלב בו.

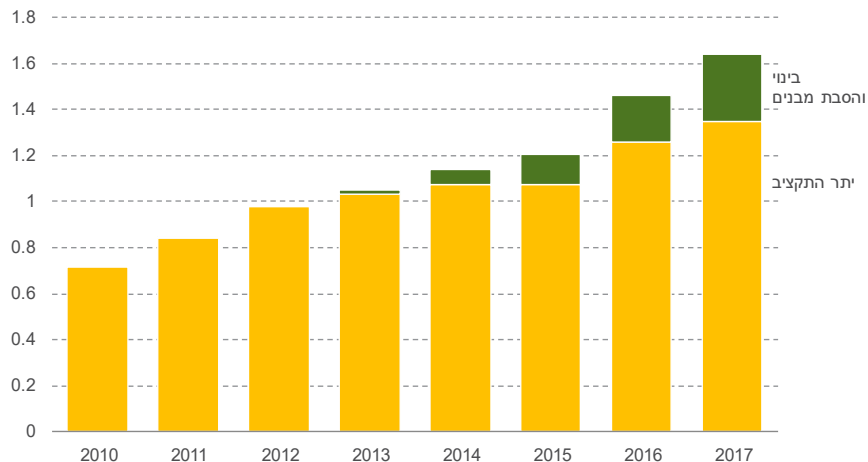
גישה זו מתבטאת במדיניות במגוון תחומים: השקעה במערכת החינוך, בפרט במוסדות המיועדים לגיל הרך; תוכניות לשילוב ערבים וחרדים בשוק העבודה; וקידום תוכניות דוגמת "נושמים לרווחה" של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (בשיתוף גורמים חיצוניים) כדי להיטיב עם משפחות החיות בעוני. כמו כן יושמו פעולות להגדלת ההכנסה של עובדים עניים, ובהן העלאת שכר המינימום והרחבת הנגישות של מענקי עבודה (מס הכנסה שלילי). תוכנית "חיסכון לכל ילד", שמבקשת להקל על צעירים בצעדיהם הראשונים בהשכלה ובשוק העבודה, משתלבת היטב במאמץ לחזק את ההון האנושי בקרב אוכלוסיות מוחלשות ולהקל את הניידות החברתית שלהן בעתיד.

אולם הפעולות הללו לא לוו בצעדים לשיפור רכיבי ההגנה במדיניות ההשקעה החברתית, דהיינו תוכניות של קצבת אבטלה והבטחת הכנסה.

הממשלה הגדילה את ההוצאה על מעונות יום כדי לעודד תעסוקה

תקציב מעונות היום והצהרונים

במיליארדי שקלים, מחירי 2017

במסגרת אימוץ המלצות ועדת טרכטנברג, אשר הוקמה בעקבות המחאה החברתית בשנת 2011, החליטה הממשלה להגדיל את היצע מעונות היום באמצעות מימון ציבורי לבניית מעונות חדשים.

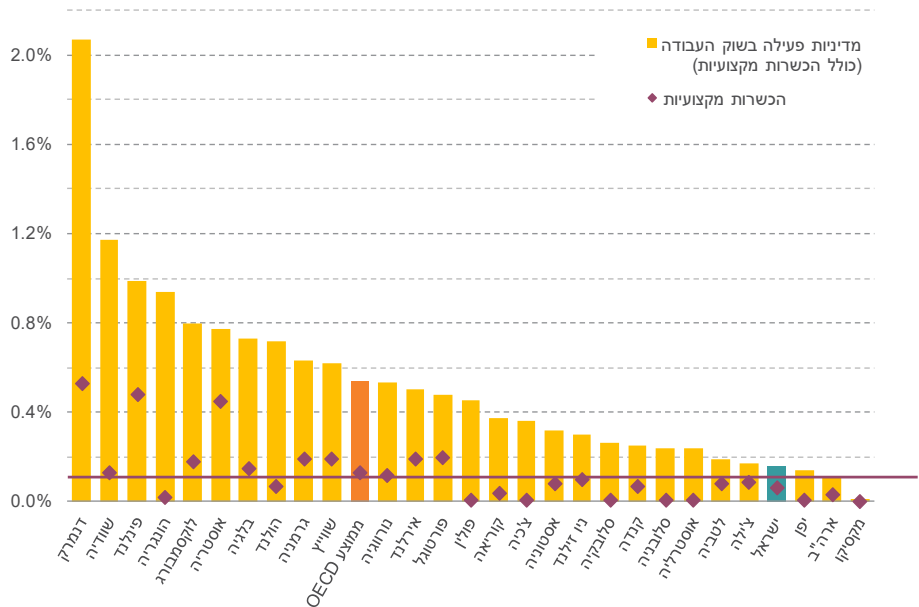
יישום ההחלטה משתקף בנתוני ההוצאה של האגף למעונות יום ומשפחתונים במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. משנת 2011 גדל תקציב האגף בכ-94 אחוזים, ובשנת 2017 הוא עמד על כ-1.64 מיליארד שקלים. נתח ההוצאה על בינוי והסבת של מבנים למעונות יום מתוך תקציב זה גדל בצורה ניכרת, מכ-2 מיליון שקלים בלבד בשנת 2011 לכ-260 מיליון שקלים בשנת 2017.

מקור: גוני גל ושביט מדהלה, מרכז טאוב

נתונים: משרד האוצר

ההוצאה על מדיניות פעילה בשוק העבודה נמוכה, אולם נמצאת במגמת עלייה

ההוצאה על מדיניות פעילה בשוק העבודה כאחוז מהתמ"ג, 2016

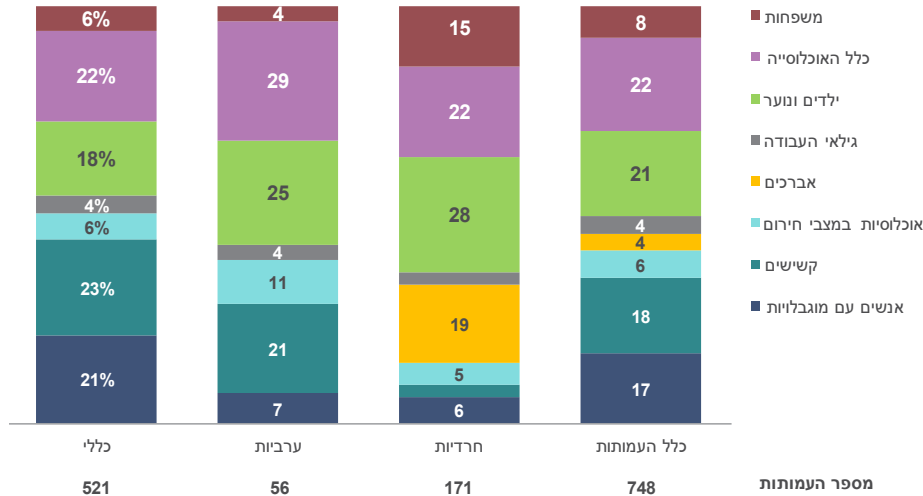
מקור: ג'וני גל ושביט מדהלה, מרכז שאוב נתונים: OECD

הנתונים שהוצגו עד כה מראים כי שמאמצי מערכת הרווחה מתרכזים בעידוד תעסוקה. עם זאת, ההוצאה על מדיניות פעילה בשוק העבודה, דהיינו על תוכניות שנועדו לעודד את שילובן המיטבי של אוכלוסיות שונות בשוק העבודה (הכשרות מקצועיות, מימון מרכזי תעסוקה ותוכניות לשילוב בעלי מוגבלויות בשוק העבודה), היא מהנמוכות בקרב מדינות ה-OECD.

לצד זאת, בשנים האחרונות נדון רבות הצורך לפתח את מערך ההכשרות המקצועיות ולהשקיע בו, הן ככלי כלכלי לשיפור ההון האנושי הן ככלי חברתי שיכול לסייע לצמצום הפערים בין קבוצות אוכלוסייה שונות. ואכן, לאחר מגמת ירידה מתמשכת בהוצאה של האגף להכשרות מקצועיות בעשור הקודם ניכרת מגמת עלייה בהוצאה על תחום זה, בפרט בשנים האחרונות.

חלקם של הארגונים והעמותות במערך הרווחה הולך וגדל

התפלגות עמותות בתחום הרווחה לפי מגזר ואוכלוסיית יעד עיקרית

ארגונים ועמותות ממלאים תפקיד מרכזי במדיניות הרווחה הישראלית, הן באמצעות מיקור חוץ של פעילות מטעם משרד הרווחה הן במסגרת שירותים חברתיים משלימים. בשנת 2016 היו בישראל 43 אלף עמותות רשומות, ומתוכן כ-15 אחוזים פועלות בתחום הרווחה.

כחמישית מהעמותות שנבדקו מספקות שירותים לכלל האוכלוסייה, כחמישית מתמקדות בילדים ונוער והיתר משרתות אוכלוסיות יעד ספציפיות, דוגמת אנשים עם מוגבלויות וקשישים. חלק מן הארגונים מיועדים לקבוצת אוכלוסייה מסוימת: 7 אחוזים מספקים שירותים לאוכלוסייה הערבית, ו-23 אחוזים – לאוכלוסייה החרדית.

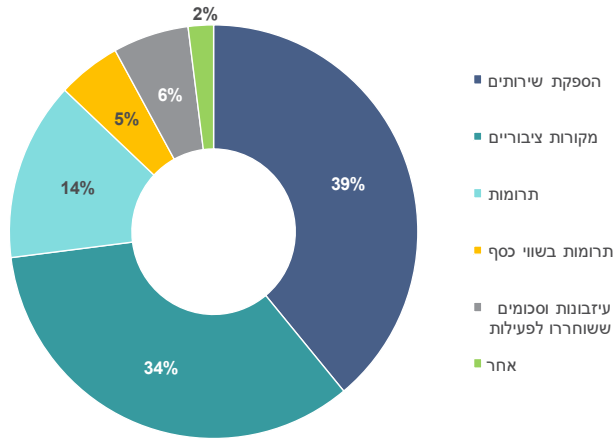
בחברה החרדית ניכר מיקוד באברכים, ובחברה הערבית כמעט שליש מהעמותות נועדו לכלל האוכלוסייה.

מקור: שביט מדהלה, מיכל אלמוג-בר ו'וני גל, מרכז טאוב והמרכז לחקר החברה האורחית והפילנתרופיה נתונים: דוחות כספיים ומילוליים של הארגונים

מרבית המימון של ארגוני רווחה מגיע ממשאבים ציבוריים וממכירת שירותים

התפלגות ההכנסות של עמותות לפי מקורות המימון

2013-2016

סך ההכנסות של הארגונים והעמותות בתחום הרווחה עומד על 13.8 מיליארד שקלים בשנה. 23 אחוזים מהסכום מקורו בהכנסות של ארגונים למען ילדים ונוער, 22 אחוזים בארגונים למען קשישים, ו-21 אחוזים מגיעים מארגונים הפועלים למען כלל האוכלוסייה.

עיקר ההכנסות מגיעות מהספקת שירותים, ממימון ציבורי ומתרומות, אך ההרכב משתנה בין העמותות. בקרב הארגונים הערביים נתח גדול מן ההכנסות (57 אחוזים) הוא ממקורות ציבוריים, ואילו בקרב הארגונים החרדיים בולט מאוד חלקן של התרומות (38 אחוזים).

רק כ-2 אחוזים מהתרומות המוענקות לכלל הארגונים והעמותות מגיעות לארגונים בחברה הערבית, ואילו חלקן של התרומות המוענקות לארגונים חרדיים עומד על 30 אחוזים. נוסף על כך, רוב ההכנסות של הארגונים הוותיקים מקורן בהספקת שירותים ובמימון ציבורי, ולעומת זאת בקרב ארגונים חדשים יותר עיקר ההכנסות הן מתרומות.

מקור: שביט מדהלה, מיכל אלמוג-בר וג'וני גל, מרכז שאוב והמרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה

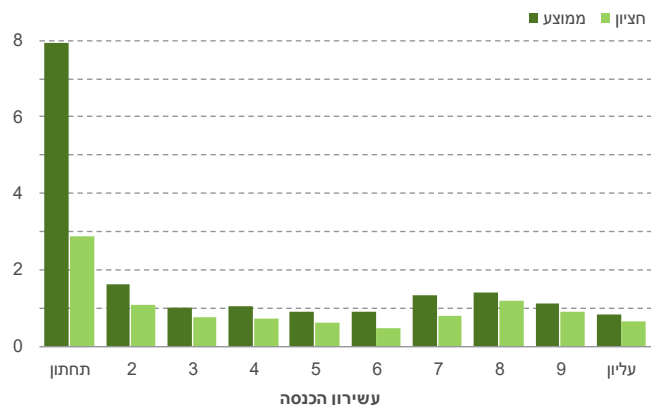
נתונים: דוחות כספיים ומילוליים של הארגונים

למרות מאמצי הרווחה, משקי בית בעשירון התחתון השקועים בחובות נמצאים בסיכון לפשיטת רגל

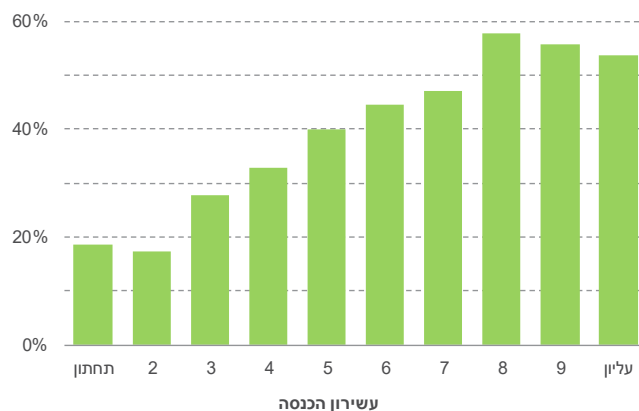
למרות מאמצי המדינה בתחום הרווחה, האוכלוסיות החלשות ביותר עדיין נמצאות בסכנת קריסה – כפי שעולה מניתוח החובות וההכנסות של האוכלוסייה לפי עשירוני הכנסה. אומנם שיעור החייבים בעשירון התחתון הוא כ-18 אחוזים בלבד, בהשוואה לכ-56 אחוזים בקרב משקי הבית בעשירוני העליונים, אולם עומק החוב בקרבם גבוה בהרבה: היחס החציוני בין החוב להכנסה השנתית הכוללת (ברוטו) של משקי הבית החייבים בעשירון זה עומד על 2.8, ואילו היחס הממוצע מתקרב ל-8. הפער הגדול בין החציון לממוצע מצביע על ריבוי משקי בית בעשירון ההכנסה התחתון שחובם עולה במידה בלתי סבירה על הכנסתם השנתית – עובדה המעוררת ספק בנוגע ליכולתם לעמוד בהחזר החוב.

היחס בין גובה החוב להכנסה השנתית, 2016

לפי עשירון הכנסה, בקרב משקי בית שיש להם חובות

שיעור החייבים לפי עשירוני הכנסה, 2016

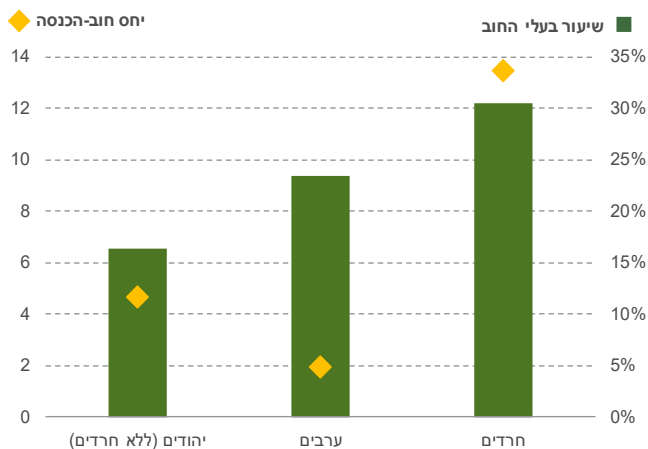

מקור: לביב שאמי, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, משקי בית בישראל - סקר ארוך טווח

בקרב חרדים בעשירון ההכנסה התחתון החובות רבים יותר – וגדולים יותר

שיעור החייבים ועומק החוב, 2016

משקי בית בעשירון התחתון

פילוח נתוני החייבים בעשירון התחתון לפי קבוצות אוכלוסייה מגלה פערים ניכרים. 23 אחוזים מהערבים בעשירון זה חייבים כסף, והיחס החיצוני בין החוב להכנסה השנתית בקרבם קרוב ל-2. בקרב יהודים לא-חרדים הנתונים הם 15 אחוזים ו-3, בהתאמה, ואילו בקרב חרדים שיעור החייבים הוא 30 אחוזים והיחס בין החוב להכנסה – 13.5.

ההבדלים הגדולים נובעים בעיקר מייעוד ההלוואה האופייני לכל קבוצה. אצל היהודים שיעורם של נוטלי ההלוואה לדיר גבוה יחסית – 52 אחוזים מהחייבים בקרב לא-חרדים ו-72 אחוזים בקרב חרדים – ושיעור נוטלי ההלוואות הצרכניות עומד על 64 אחוזים ו-43 אחוזים, בהתאמה. לעומת זאת, אצל הערבים רוב מכריע של החייבים (89 אחוזים) נטל הלוואה צרכנית, ורק 15 אחוזים נטלו הלוואה לדיר.

הסבר אפשרי להבדלים הוא שערבים מתקשים למשכן את הנכס שבבעלותם ולקבל הלוואה לדיר כנגדו – כלומר, האשראי נרשם כצרכני אך ייתכן שהוא משמש לדיר.

מקור: לביב שאמי, מרכז טאוב

נתונים: הלמ"ס, משקי בית בישראל - סקר ארוך טווח

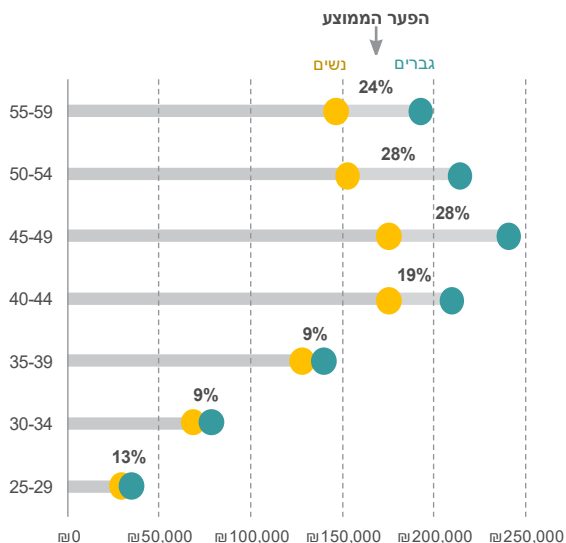
זרקור: הפערים המגדריים בפנסיה

מערכת הפנסיה בישראל כוללת שני רכיבים עיקריים: קצבת זקנה ציבורית אוניברסלית ופנסיה פרטית, התלויה בהיסטוריה התעסוקתית של הפרטים. הרכיב הראשון מוענק בצורה שמעניקה יתרון לנשים, שיכולות לדחות את גיל הפרישה בשנים רבות יותר ובכך להגדיל את הקצבה, אולם ברכיב השני יש לרוב יתרון לגברים, מפני שבשנות העבודה הם משתכרים שכר גבוה יותר בממוצע ועובדים שנים רבות יותר. בזרקור זה נבחן את הצירוף בין שני הרכיבים ונציג אומדן כולל של פערי השכר המגדריים הצפויים בפנסיה. אחד הממצאים העיקריים העולים מהאומדן הוא שמקור מרכזי לפערים בגובה הפנסיה הוא ההבדל בין נשים לגברים בגיל הפרישה הרשמי (62 לעומת 67, בהתאמה). העלאת גיל הפרישה לנשים עשויה לשפר את מצבן בעת הפרישה במידה ניכרת.

הפנסיות התעסוקתיות של גברים גבוהות יותר מאשר של נשים

החיסכון הממוצע לפנסיה והפער בין המגדרים

לפי קבוצות גיל

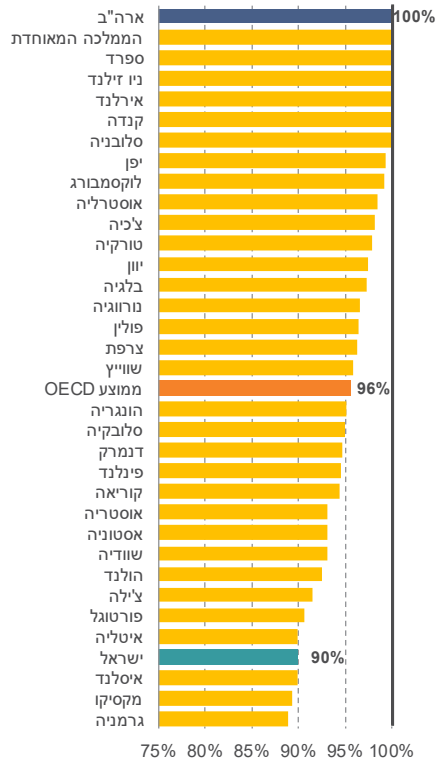
מקור: ליאורה בוורס והדס פוקס, מרכז טאוב
נתונים: "מנורה מבטחים", קרנות הפנסיה החדשות

כאמור, מערכת הפנסיה בישראל מורכבת ברובה משני רבדים: קצבת הזקנה שמעניק המוסד לביטוח לאומי ופנסיה תעסוקתית פרטית, שכל עובד חוסך בהתאם לשכרו. הפער המגדרי בפנסיה הוא סכום הפערים בין נשים לגברים בכל אחד מהרבדים.

בתרשים מוצגים הפערים בגובה החיסכון לפנסיה התעסוקתית. הגורמים המגדלים את הפער הם הבדלים בנתוני התעסוקה: בקרב נשים שיעורי התעסוקה נמוכים יותר, שעות העבודה מעטות יותר והשכר לשעה נמוך יותר מאשר בקרב גברים.

בקרב מבוטחי "מנורה מבטחים" (קרן הפנסיה הגדולה בישראל) בכל קבוצות הגיל היה פער מגדרי בחיסכון לפנסיה בשנת 2017, והוא עולה עם הגיל. הפער הגדול ביותר ניכר בקרב גילאי 45-54: ההכנסה הממוצעת הצפויה מפנסיה לגברים בגיל זה גבוהה ב-28 אחוזים בהשוואה לנשים.

אובדן ההכנסות מפנסיה בשל הפסקות בקריירה לשם גידול ילדים הוא בין הגבוהים ב-OECD

השפעת פסקי זמן בקריירה על גובה הפנסיה, 2014

סכום הפנסיה שתקבל אישה שיוצאת להפסקה של חמש שנים מהקריירה כדי לטפל בשני ילדים כאחוז מהפנסיה שתקבל מקריירה רצופה, על בסיס השכר הממוצע

עוד גורם המשפיע על הפער המגדרי בפנסיה הוא אופן צבירת הזכאות לפנסיה בתקופות של לידה וטיפול בילדים. בישראל המעסיק והעובדת נדרשים להפריש לפנסיה רק בתקופת חופשת הלידה בתשלום. אם אישה מחליטה להאריך את חופשת הלידה ללא תשלום, היא אינה זכאית להפרשות לפנסיה באותה תקופה. הגבלה זו יוצרת פער ניכר לרעת נשים שיוצאות לחופשות לידה ארוכות יותר, ומובילה לכך שההגנה על הפנסיה בישראל בתקופות של טיפול בילדים נמוכה בהשוואה למדינות אחרות ב-OECD.

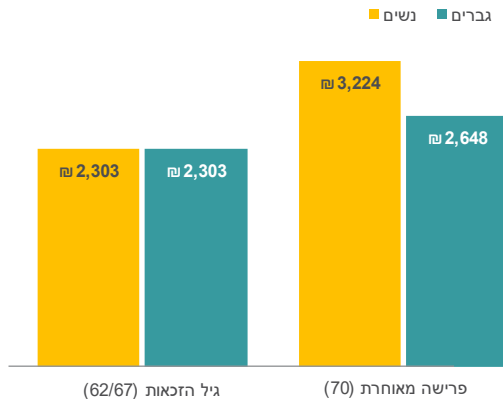
אישה ישראלית המשתכרת סכום השווה לשכר הממוצע במשק ויוצאת להפסקה בת חמש שנים מהקריירה בגיל 30 תקבל בערך 90 אחוזים מההכנסה מפנסיה של אישה שלא יצאה להפסקה כזו. רק שלוש מתוך 34 מדינות OECD מתאפיינות בשיעור נמוך יותר.

על בסיס כללי הפנסיה בכל מדינה ב-2014.
מקור: ליאורה בורס והדס פוקס, מרכז טאוב
נתונים: OECD, Pensions at a Glance 2015

בקרב עובדים שפורשים באותו הגיל, קצבת הזקנה לנשים גבוהה יותר

קצבת אזרח ותיק, 2018

לפי גיל הפרישה

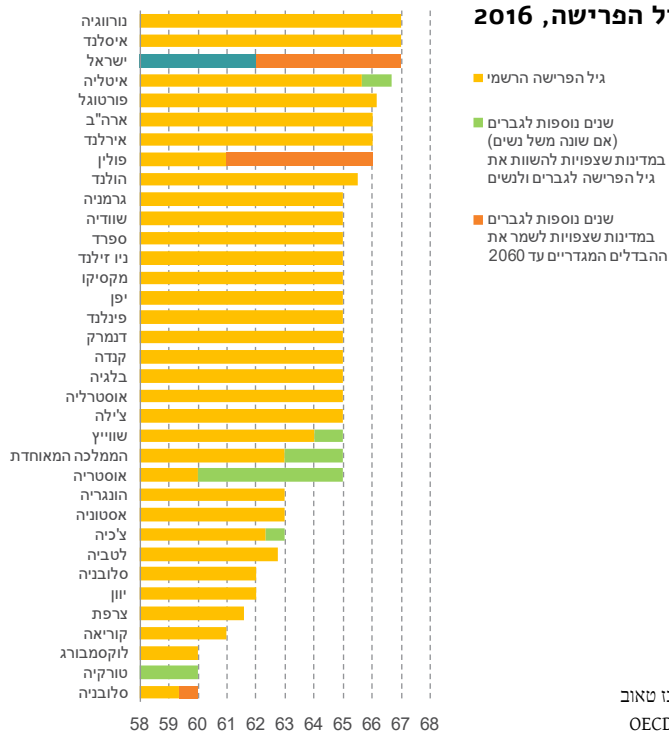

בניגוד לפנסיה התעסוקתית, רובד הפנסיה הציבורי מעניק יתרון לנשים. גבר ואישה המבוטחים במשך 35 שנה לפחות ופורשים בגיל הפרישה הרשמי יקבלו מביטוח לאומי את אותה קצבה החודשית בדיוק, ללא תלות בגובה השכר שקיבלו בשוק העבודה; ההבדל נובע מכך שגיל הפרישה המזכה בקצבת זקנה הוא 62 לנשים ו-67 לגברים, אך כל העובדים יכולים לדחות את גיל הפרישה עד 70, ולקבל תוספת של 5 אחוזים לקצבה תמורת כל שנה של דחייה. בשל גיל הפרישה המוקדם יותר, אישה שדוחה את הפרישה יכולה לקבל תוספת של עד 40 אחוזים, וגבר – רק עד 15 אחוזים. לכן אם בשנת 2018 שניהם פרשו בגיל 70, האישה תקבל קצבה גבוהה ב-22 אחוזים מזו של הגבר: 3,224 שקלים לעומת 2,648 שקלים בחודש.

החישוב מתבסס על 35 שנות צבירה לפנסיה לגברים ולנשים שפורשים באותו הגיל.
מקור: ליאורה בוורס והדס פוקס, מרכז טאוב
נתונים: המוסד לביטוח לאומי

ישראל היא אחת מתשע מדינות שיש בהן הבדל מגדרי בגיל הפרישה, ואחת משלוש שצפויות לשמר את ההבדל

הפערים המגדריים בגיל הפרישה, 2016

בשנת 2016 היה הבדל בין גיל הפרישה לנשים ולגברים רק בתשע מתוך 35 מדינות ה-OECD, וישראל היא אחת מבין שלוש מדינות בלבד המתכננות לשמור על הפער עד 2060. גיל הפרישה לגברים בישראל (67) הוא הגבוה במדינות ה-OECD (לצד איסלנד ונורווגיה), בעוד גיל הפרישה לנשים (62) הוא מהנמוכים.

עם הזמן חלה עלייה ניכרת בשיעור המבוגרים המועסקים בישראל. זינוק ניכר בשיעור זה חל בסביבות שנת 2004, עם ההעלאה האחרונה של גילי הפרישה הרשמיים – כלומר אף שנשים יכולות להמשיך לעבוד עד גיל הפרישה של גברים, ההחלטה מתי לפרוש מושפעת מגיל הפרישה הרשמי.

לגיל הפרישה יש חשיבות רבה ביותר לגובה הפנסיה, כפי שידגים התרשים הבא.

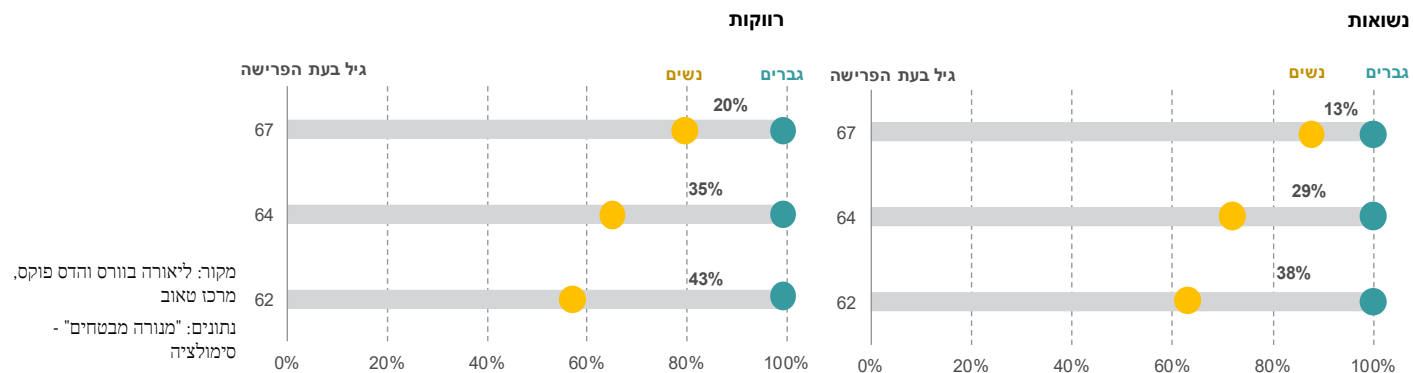
מקור: ליאורה בוורס והדס פוקס, מרכז טאוב
 נתונים: OECD, Pensions at a Glance 2015

בשילוב המקורות הפרטיים והציבוריים, פער השכר בפנסיה מצטמצם מאוד כאשר נשים פורשות באותו גיל כמו גברים

סימולציה שנערכה בעזרת "מנורה מבטחים" הראתה כי פרישה בגיל 67 (לעומת 62) מקטינה את הפער המגדרי בפנסיה התעסוקתית עבור נשים נשואות מ-45 ל-20 אחוזים (הנתון אינו מוצג בתרשים). הפער המביא בחשבון את קצבת הזקנה קטן עוד יותר: 13 אחוזים בלבד. בקרב נשים רווקות הפער מעט גבוה יותר בשל הבדלים בין גברים לנשים במקדם הפנסיה (מכפלה שקובעת איך החיסכון הפנסיוני מתורגם לתשלום חודשי, המובילה לתשלום נמוך יותר לנשים עקב תוחלת חיים ארוכה יותר), המשפיעים על רווקים במידה רבה יותר. הסימולציה מדגימה את היתרונות של פרישה מאוחרת בעבור נשים: עלייה במספר שנות החיסכון ובסכום הקצבה. נראה אפוא כי העלאת גיל הפרישה תיטיב עם הרוב המוחלט של הנשים העובדות – ואם יהיו נשים שייפגעו מכך מפני שהן יתקשו לעבוד בגילים מבוגרים מטעמי בריאות, השכלה או גילנות (למשל), וקצבת הזקנה שלהן תתעכב עד לגיל הפרישה החדש, אפשר למצוא דרכים ישירות לסייע להן באמצעות קצבה ייעודית מהמוסד לביטוח לאומי.

הפערים המגדריים בפנסיה, 2016

הפנסיה של נשים כאחוז מהפנסיה של גברים שפרשו בגיל 67, לפי גיל הפרישה

דירקטוריון

יו"ר: הלן אבלס

סגני יו"ר: מירי איזין (סגנית יו"ר בתחום תכנון ופיתוח משאבים), ג'ים אנג'ל (סגן יו"ר בתחום ממשל תאגידי ומנהלה), ג'ים קושלנד (סגן יו"ר בתחום תקציב וכספים)
פני בלומנשטיין, סטיוארט בראון, אלן ה' גיל, ג'ון דויסון, אלן מ' הלר, קארן וולף וכסלר, סטיבן ליברמן, מייקל סאקסון, מוטי פאר, מרתה פרידמן, דניס ו' קרלטון, סטנלי רבין, דוד מ' שחזר

אסיפה כללית

יו"ר: מייקל סאקסון

הלן אבלס, פני בלומנשטיין, אמיר הלוי, אלן מ' הלר, קארן וולף וכסלר, סטיבן טאוב, סטיב ליברמן, צבי פיין, סטנלי רבין, דוד מ' שחזר

מועצה בין-לאומית מייעצת

דיוויד אוטור (MIT), סטיוארט אייזנשטט (קובינגטון), האן אנצינגר (אוניברסיטת אַרסמוס), הנרי ארון (ברוקינגס), מריו י' בלכר (הבנק למשכנתאות, ארגנטינה), אדוארד גלייזר (אוניברסיטת הארוורד), אדם גמראן (קרן ויליאם ט' גרנט), פיטר ס' הלר (אוניברסיטת ג'ונס הופקינס), אריק הניושק (אוניברסיטת סטנפורד), ג'יימס ג' הקמן (אוניברסיטת שיקגו), ברטון א' וייסברוד (אוניברסיטת נורת'ווסטרן), דניאל כהנמן (אוניברסיטת פרינסטון), רוברט לייטן (Korein Tillery), אהרן צ'חנובר (הטכניון), ג'נט רותנברג פאק (אוניברסיטת פנסילבניה)

סגל המרכז

נשיא: אבי וייס | מנכ"לית: סוזאן פת בנבנישתי | מנהלת בכירה – שותפויות אסטרטגיות: מיכל פוזמנטר | מנהל מחקר: אלכס וינרב

אריאל אברהם (רכזת מענקים וקשרי תורמים), חדוה אלמכיאס (מנהלת משרד), גיל אפשטיין (חוקר ראשי ויו"ר תוכנית מדיניות העבודה), בנימין בנטל (חוקר ראשי ויו"ר תוכנית מדיניות המאקרו-כלכלה), ליאורה בוורס (מנהלת כספים, תפעול וניתוח מדיניות), חיים בלייך (חוקר), נחום בלס (חוקר ראשי), דודו ברזני (אחראי תחזוקה), גלעד ברנד (חוקר), ג'וני גל (חוקר ראשי ויו"ר תוכנית מדיניות הרווחה), קייסי ג'ירארד (סגנית מנהלת שותפויות אסטרטגיות), ענבל גפני (עורכת פרסומים), נעם זונטג (חוקר), טלי טל (מנהלת חשבונות), גיא ינאי (עוזר מחקר), טובה כהן (רכזת פרויקטים וקשרי ממשל), שביט מדהלה (חוקרת), ליאור מורג (רכז פעילות און-ליין), ענת סלע-קורן (מנהלת שיווק, תקשורת וקשרי ממשל), הדס פוקס (חוקרת), תמר פרידמן ווילסון (רכזת תוכן), דב צ'רניחובסקי (חוקר ראשי ויו"ר תוכנית מדיניות הבריאות), גראם קמפבל (מתמחה), לביב שאמי (חוקר בכיר), יוסי שביט (חוקר ראשי ויו"ר תוכנית מדיניות החינוך), קיריל שרברמן (חוקר), לורה שרייבר (רכזת פרויקטים ופרסומים)

מנהלים לשעבר: ישראל כ"ץ ז"ל, יעקב קופ, דן בן-דוד

חברי תכניות המדיניות

בריאות

דב צ'רניחובסקי (יו"ר), אורי אבירם, אלכסנדר (אליק) אבירם, דורית אדלר, מאיר אורן, אשר אלחיאני, ליאון אפשטיין, ענת ארבל שמיר, רן בליצר, אורנה בלונדהיים, רועי בן משה, שי בריל, יצחק ברלוביץ, עדי ברנדר, שלמה ברנון, נחלה בשארה, בשארה בשארת, יגאל גינת, רוני גמזו, דן גרינברג, יונתן הלוי, ערן הלפרן, איתן חי-עם, דוד חניניץ, אביעד טור-סיני, אורית יעקבסון, אבי ישראלי, עדי ניב-יגודה, יעקב מנצ'ל, ורדה סוסקולני, חיים סילבר, ברוך עובדיה, ערן פוליצר, רחל קיי, אביגדור קפלן, סיגל רגב-רוזנברג, יוחנן שטסמן

חינוך

יוסי שביט (יו"ר), חיים אדלר, אלי איזנברג, חנה איילון, כרמל בלנק, שלמה בק, יוסי גידיניאן, יגאל דוכן, אינאס דיב, יובל וורגן, נעם זוסמן, צבי ינאי, זמירה מבורך, דוד מעגן, יעל נבון, ריטה סבר, רמי סולימני, שלומית עמיחי, יריב פניגר, יצחק פרידמן, מאיר קראוס, ערן תמיר

מאקרו-כלכלה

בנימין בנטל (יו"ר), שוקי אורן, ירום אריאב, דוד ברודט, עדי ברנדר, ראובן גרונאו, בן-ציון זילברפרב, ג'ק חביב, שלמה יצחקי, דורון כהן, משה מנדלבאום, מישל סטרבצ'ינסקי, שמואל סלבין, אביה ספיבק, דן פלד, אסף רזין, חיים שני, איתן ששינסקי

רווחה חברתית

ג'וני גל (יו"ר), אורי אבירם, שירלי אברמי, מימי אייזנשטדט, מיכל אלמוג-בר, עופר אריאן, אבישי בניש, אורלי בנימין, דניאל גוטליב, אברהם דורון, ישראל דורון, רוני הולר, ענת הרבסט-דבי, עידית וייס-גל, עמוס זהבי, אורי ינאי, נסים כהן, חנה כץ, ליהיא להט, דוד לוי-פאור, מנחם מוניקנדס, איברהים מחג'אנה, מיקי מלול, רונן מנדלקרן, רוני סטריאר, ברוך עובדיה, צבי פיין, נדב פרץ-וייסוידובסקי, יקותיאל צבע, מיכל קורא, ניצה קסיר (קלינר), מיכל קרומר-נבו, תליה מיטל שוורץ-טיירי, שמוליק שיינטוך, סיגל שלח, יוסי תמיר

שוק העבודה

גיל אפשטיין (יו"ר), חגי אטקס, גיל אפשטיין, דניאל גוטליב, אריק גולד, אביעד טור-סיני, יעקב לופו, גיא מונדלק, מיקי מלול, דליה נרקיס, עופר סטי, אריה סיון, משה סמיונוב, מרק פלדמן, ניצה קסיר (קלינר), תלי רגב, דמיטרי רומנוב, סיגל שלח, יוסי תמיר

מרכז טאוב נוסד ב־1982 ביוזמתם של הרברט מ' סינגר, הנרי טאוב וארגון הג'וינט האמריקאי. המרכז ממומן באמצעות קרן צמיתה שהוקמה על ידי קרן הנרי ומרלין טאוב, קרן הרברט ונל סינגר, ג'ין וג'ין קולמן, קרן משפחת קולקר-סקסון-הלוק, קרן משפחת מילטון א' ורוזלין ז' וולף וארגון הג'וינט האמריקאי.